

Katoliški Obzornik.

Izdaja in urejuje

dr. Aleš Ušeničnik.

Leto I. — Štev. II.

V Ljubljani, 1897.

Tiska „Katoliška Tiskarna“.

Vsebina II. zvezka.

	Stran
„Ut omnes unum sint.“ (Spisal dr. Aleš Ušeničnik)	119
Nekaj poglavij iz mistike o satanu. (Spisal dr. Aleš Ušeničnik)	127
Materijalistično modroslovje. (Piše dr. Jan. Ev. Krek)	137
Ob osemstoletnici križarskih vojsk. (Piše dr. Fr. Kovačič)	156
Liberalizem ali večni Žid. (Piše dr. Jožef Debevec)	167
Aškerčeva estetika. (Spisal dr. Aleš Ušeničnik)	194
Slovstvo. Nik. Siegfried: Durch Atheismus zum Anarchismus. (E. Lampe.) — „Balkan.“ Jedinstvu in bratskoj zlogi. (Dr. Fr. Kovačič)	207—213
Drobtinice. Leo Taxil pa masonstvo. (A. U.) — Calderon na mo- dernem odru. (A. U.) — Žrtve dobrotelnosti. (A. U.) — Bodoči svetovni shod vseh veroizpovedanj na pariški razstavi l. 1900. (A. B.) — Evharistični časniki. (Janež Pristov.) — Evharistični shod v Benetkah. (Janež Pristov.) — S katoliških vseučilišč. (E. L.) Uporaba elektrike. (I. S.)	213—220

„Katoliški Obzornik“ izhaja štirikrat na leto.

Velja 2 glđ. 50 kr.

Naročnina naj se pošilja pod naslovom: dr. Aleš Ušeničnik
v Ljubljani (župnišče).

„Ut omnes unum sint.“

„Da bi bili vsi eno.“

Jan. 17. 21. — Geslo Leona XIII.

Zloga in mir. — Pogubna in blagodatna nezloga.

Nekaj lepega je zloga in mir, kdo bi to tajil? Zloga jači, nezloga tlači. Zloga je od Boga, nezloga od zloga. Te prislovice imajo v sebi globoko resnico. Vzajemnost krepi, zloga daje moč. Vis unita fortior. Kolikor bolj je moč združena in zedinjena, je dejal že Stagirit, toliko silnejši je. In mir? Miru ni treba naše hvale. Ko se je začel največji čin v zgodovini človeštva, se je začel s spevom o miru. Tisto sveto, veličansko noč, ko je Bog vzljubil človeški rod in mu poslal odrešenje, je odmevala po ozračju angelska pesem: Čast Bogu na višavah in mir na zemlji ljudem! Kaj je mir, to čuti vse; zakaj po miru hrepeni vse, kakor pravi globokoumno sveti Avguštin v knjigi o državi božji.

Kaj je torej zloga, kaj mir?

Zloga je edinost src. Če se zlagajo srea, če isto želé, če za istim smotrom težé, pravimo, da vlada zloga. Če pa eden hoče to, drugi drugo; če eden hiti za tem smotrom, drugi ga pa ovira, ali celó vleče v nasproten smer, pravimo, da je med njimi nezloga.

Mir pa je utešenje človeškega srca. V človeku je raznoliko teženje. Poleg prirodnega gona je čutno teženje, poleg čutnega je svobodna volja. Ti nagoni često težé vsak v svoj smer; drugam prirodni nagon, drugam čutno želenje, in zopet drugam volja. Bolnik hoče, da mu zdravnik izžge rano, a naravno in čutno teženje je nasprotno; celó v volji sami je razpor; hoče, če drugače ne more biti, a želi tudi, da bi tega ne bilo treba. Ta notranji razpor je vzrok nemiru. Kadar se poleže ta razpor, kadar se zedini teženje s teženjem, tedaj se srce uteši, umiri, tedaj je v njem mir.

Mir je potemtakem nekaj več kakor zloga. Časih je zloga, a mirú ni. Človek je zložen z drugimi, a ne radovoljno, ampak prisiljen od razmer; ne samovoljno, ampak iz strahú; zato v njegovem srcu ni mirú, ampak razpor. Raje bi hotel, da bi mu ne bilo treba biti zložnemu, ampak da bi lahko hodil svojim potem. Mir torej hoče zlogo, a ne samo zloge z drugimi ljudmi, ampak vrhu tega še zlogo v svojem srcu.

Prvo, po čemer hrepeni človek, je mir, utešenje srca, izpolnjenje srčnih želj. Le zaradi mirú si želi zloge. Res je, narava sama hoče zlogo, zato je vložila v človeško srce družabni čut. Človek je družabno bitje, a popolne

družbe ni brez zloga. Vendar zloga ni bila naravi prvi smoter, ampak mir. V zložni družbi je hotela dati človeku mirú in sreče. Saj človek doseže srečo le, če doseže mir. Dokler je v srcu razpor in nemir, srce ni zares srečno. Tega nemira pa je kriva nezloga. Le po družbi more človek zadovoljiti svoje potrebe, izpolniti svoje želje; a če je družba nezložna, ovira ga, zavaja ga, tlači ga morda. Zato hrepeni po zlogi, ker si želi mirú, ker si želi sreče.

Da je mir prvo in ne zloga, za to so dokaz razpori in vojske. Ljudje rušijo zlogo, ker njih želje niso utešene, ker v njih srcu ni mirú. Z razpori in vojskami želé doseči dobrin, ki jih v zlogi niso imeli. Z razpori in vojskami rušijo zlogo, ker so bili zložni le iz strahu in jih je strah minil.

Mirú si želi človek, ker si želi sreče. A srečen bo le tedaj, če doseže svoj pravi smoter, če doseže one prave dobrine, ki zares utešé kopnenje človeškega srca. Prej ni popolnoma srečen in ne popolnoma miren. Tisti pa, ki edini more utešiti človeško srce, je — Bog. Zato tako resnično in lepo pravi sv. Avguštín: Nemirno je naše srce, dokler ne počije v Bogu. V njem se umiri vse teženje, izpolnijo vse želje, v njem počije vedno nemirno, vedno po nečem hrepeneče, vedno neke ljubezni željno naše srce.

Zato vsaka zloga mora imeti zadnji smoter, dati človeku utešenje srca in sicer v Bogu.

Zloga ni sama sebi namen, ampak je le pogoj in pomoček, da človeštvo doseže pravi mir in pravo srečo. Če se ljudje družijo in edinijo in skladajo za hudo, je taka zloga slaba in pogubna zloga. Če taka zloga dá mirú, je ta mir le navidezen in poguben. Kakor namreč marsikdo išče sreče tam, kjer je najti ni mogoče, tako tudi mirú. Išče navidezne sreče, išče navideznega mirú. Zdi se mu dobro, kar ni dobro; videz ga je preslepil, strasti so ga zavedle. Zato mnogi, kakor pravi Modri (Modr. bukv. 14, 22.) »še tolikanj in toliko hudo mir imenujejo, dasiravno v veliki vojski nevednosti živé«.

Dobra in blagodatna je torej zloga; hudo in zlo je nezloga; a ne vsekdar! Nezloga, ki razdira blagodatno zlogo, je pogubna nezloga; a nezloga, ki razdira pogubno zlogo, je blagodatna nezloga.

Blagodatna je zloga, ki je pomožna narodu in poedincu k pravemu miru, k pravi sreči. Blagodatna je zloga, ki mu donaša pravih dobrin. Blagodatna je zloga, ki ga nikdar ne odvráča od zadnjega smotra, ampak, ki ga po časnih dobrinah vodi k Bogu, k njemu, ki edini popolnoma umiri in osreči srce. Zlo je, rušiti tako zlogo. Kdor vedé in hoté ruši tako zlogo, on ni rodoljub, ampak rodogub; on je sovražnik narodov, narodov grobokop! »Šest reči je, ki jih Gospod sovraži, sedmo pa studi njegova duša.« Studi pa »njega, ki med brati razprtije trosi«. (Preg. 6, 19.)

A če teži zloga za pogubnim početjem, če trga narod in poedince od Boga, od prave sreče, in ga tira po krivi poti v propast, tedaj je dobro rušiti zlogo, tedaj je hvalevredno provzročiti nezlogo. »Causare discordiam, per quam tollitur mala concordia, est laudabile.«¹⁾ Zakaj taka nezloga je edina pot k boljši zlogi. Poprej je treba razkrojiti pogubno zvezo, potem je šele mogoče misliti na novo blagovito zvezo. V tem zmislu je dejal

¹⁾ Sv. Tomaž 2—2. 37. 1. 2.

Kristus: »Nikar ne mislite, da sem mir prišel prineset na zemljo; ne mirú, ampak meč sem prišel prineset. Prišel sem razdvojiti človeka . . .« (Mat. 10, 34.) Na zemlji je bila zloga, a zloga le za greh. Kdor je hotel rešiti človeštvo, je moral porušiti to zlogo, raztrgati, presekat, to vez. Gotovo, provzročiti nezlogo samo o sebi, ni dobro, saj samo o sebi tudi ni dobro odsekati ud od telesa. A dobro je, če je to edina pot k zboljšanju, k rešenju.

To je zelo preprosta filozofija. Sv. Tomaž Akvinski jo je očrtal s kratkimi potezami v »Summa theologica« (2—2. qu. 29. in 37.). In vendar?

„*Narodni sentimentalizem*“. — *Sprava*. — „*Slovenski List*“. — „*Edinost*“.

Koliko nekateri dandanes govoré o miru in zlogi! Gledajo nezlogo v narodu, vidijo, kako zavoljo te nezloge hira narodni živelj, peša narodova moč, gine narodov ugled. Bridko obsojajo razpor in neprestano kličejo k zlogi. Vse to je še lepo in vredno hvale. A žal, da se o tem početju često daje zavesti od nekega »narodnega sentimentalizma«. Nič ne vprašajo, odkod nezloga; nič ne, kako doseči zlogo. Samo čuvstvo jih vodi, samo srce jim govori. Zloga mora biti, bodi kakorkoli! Kdor ni za zlogo na vsak način, ta ne ljubi naroda. Če stoji na eni strani »Narodni dom«, na drugi strani »Katoliški dom«, in narodni naprednjaki nočejo v »Katoliški dom«, niti katoliški narodnjaki v »Narodni dom«, sezidati je treba še nov dom »Slovenski dom«, in vanj morajo oboji! To slišimo, to beremo v Slovencih dan na dan. To je tudi neka domovinska ljubezen; a če nam je dovoljeno povedati odkrito resnico, reči moramo, da se ta ljubezen zelo bliža »petošolski ljubezni«.

Zloga je vendar nemogoča, če se ne odstranitisto, kar je krivo nezloge! Potém pa tudi ni vsaka zloga hasniva. To sta dve načeli, ki ju pameten rodoljub nikdar ne sme prezreti.

Zloga je edinost src, vzajemnost teženja. Kadar bodo torej gledé na narod vsi imeli isto teženje, navstala bo narodna zloga. Teženje pa se ravna po spoznanju. Človek teži po kaki dobrini le, v kolikor je zaznava. Le to ljubi, kar mu um kaže ljubezno, le to sovraži, kar mu um kaže sovražno. Zato je nemogoča edinost src, če ni edinosti spoznanja. Naše teženje vodijo načela. Da je teženje enotno in složno, morajo biti enotna vodilna načela. Brez teh — ne bodimo sentimentalni! — nikdar med nami ne bode zloge. A nas Slovence ločijo načela v dva tabora. »Že leta in leta trajajoči kulturni in politični boj med nami je moral odpreti oči tudi vsakemu političnemu otročaju, da nas ločijo načela.« (Slov. Narod 1897, št. 34.) Zato nič ne pomaga klicati k spravi in zlogi brez ozira na načela, ki nas ločijo. Vsaka taka sprava je le navidezna. »Saj smo se bili spravili l. 1874. Dolgo ta sprava ni trajala, in v laseh smo si zopet bili. To pa zaradi tega, ker je pri vsakem koraku se pokazalo nasprotje, ki je zahtevalo, da se ali podvržemo nasprotni stranki, ali zopet odcepimo od nje. (Slov. Narod 1897, št. 27.) Tako je bilo in tako bode, ker je to psihologični postulat.

Kdor torej kliče k zlogi, delovati mora na to, da se zedinimo v načelih. Zakaj »dve stranki sta neizogibni, kjer vladajo toli različna načela

o bistvenih kulturnih in političnih vprašanjih«, kakor prav med Slovenci. (Slov. Narod 1897, št. 34.)

To edinost skušajo doseči razni rodoljubi na razen način.

»Slovenski List« in stranka, ki stoji za njim, misli, da se programa narodno-napredne in katoliško-narodne stranke lahko združita in spojita, ker sta si »podobna«.

Vsi, ki so uverjeni, da je ta boj pri nas boj med liberalizmom in katoličanstvom, se bodo nasmehljali. Podobna? Program liberalizma in katoličanstva naj sta si podobna? O ne, kar nič si nista podobna! V večnem nasprotju sta si, v večnem sovraštvu, kakor »ogenj in voda«. (Edinost 1897, št. 40.) Liberalizem je negacija katoličanstva. Kadar si bosta podobna luč in tema, tedaj si bosta podobna tudi ta dva programa, a prej nikdar in nikoli. To priznava »Slovenski Narod« odkrito. Misel »Slovenskega Lista« imenuje kar — »gorostasno«, in potem pravi: »Ločijo nas načela, v katerih se ne bomo mogli zložiti povsem nikdar in nikoli.« (Slovenski Narod 1897, št. 34.) To se je pokazalo očitno tudi o snovanju »slovenske krščanske narodne zveze«. Katoliška stranka je z velikim naporom dosegla, da se je vzprejelo v program za podlago »pozitivno krščanstvo«. Proti temu se je vzdignila prava rabuka, in »Slovenski Narod« je pisal (1897, št. 90.), da so »slovenski liberalci morali še celó zatajiti svoje prepričanje, samo da so omogočili ustanovitev zveze«. Iz tega je razvidno, da so načela liberalne stranke v opreki s pozitivnim krščanstvom. Isto je razvidno tudi odtod, da je Slovenski Narod« tirjal, naj ostane pozitivno krščanstvo samo na papirju — in da ga je dr. Ferjančič tolažil, češ, da je ta primetek »pozitivno« samo — »klerikalna fraza«. To bodi povedano le za maloverne, zakaj mi o tem še nikdar dvomili nismo. Mi smo bili vsekdar prepričani in smo še, da je »boj zoper klerikalizem« tudi pri nas to, kar je drugod, in za kar ga je razburkala loža, namreč — boj zoper katoliško cerkev, in da sta si potemtakem katoliška in liberalna stranka res »diametralno nasprotni«. (Sl. Nar. 1897, št. 27.)

Če pa je vse to živa resnica, kar je, je jasno, da se načela liberalna in katoliška ne dade združiti in spojiti, kakor ne voda in ogenj, da torej na tak način ni mogoče doseči zloge. »Spravo med diametralno nasprotnimi strankami je sploh silno težko doseči«, priznal je sam »Slovenski Narod« (1897, št. 27.). »Takim ljudem v roko seči je pač težko«, pisal je v istem članku »Slov. Nar.« o možeh katoliške stranke, »dokler se niso korenito izpremenili in poboljšali.« A izpremeniti vodilna katoliška načela, tega slovenskih katoličanov ne more biti misel, in jih je tudi dandanes manj, nego li kdaj poprej.

A taka zloga ni samo nemogoča, ampak bi bila tudi nemoralna in pogubna. Krščanstvo ni potrebno samo za zadnji smoter človekov, kateremu mora biti vse drugo podrejeno, ampak podlaga je tudi pravi stanoviti obči sreči in blaginji na zemlji. Zato morajo biti krščanska načela vodilna načela vsemu teženju. Vsaka zloga je torej pogubna, ki ni zloga pod ozirom na krščanstvo, ki ni edinstvo src tudi v krščanskih načelih.

Nikdar in nikoli ne bomo skleпали zveze z liberalci na podlagi konfuznih programov, ki se dejanski ne dade ostvariti brez vsakovrstnih nedoslednosti in protislovij, brez nemoralnega polovičarstva in polutanstva, brez zaljubljenega spogledovanja z liberalizmom, brez plašljivega skrivanja katoliške zavesti! Ta zloga bi bila le druga izdaja tistega pogubnega sestava, ki se mu pravi — katoliški liberalizem, in ki mu je Pij IX. po pravici dal ime — pestis perniciosissima. Nikdar ne, četudi nas potem dolžite, da sejemo prepir in nezlogo! »Causare discordiam, per quam tollitur mala concordia, laudabile est.«

Zvariti in spojiti se torej nasprotna načela ne dade. Zato je »Edinost« iznašla zoper narodno nezlogo drugo vračilo: »Pade naj vse, kar nas loči!« (21. jan. 1897.)

Presodimo še to rodoljubno tirjatev in zahtevo, je li res — rodoljubna!

»Pade naj vse, kar nas loči!« »Slovenski Narod« pravi, in ž njim se strinja v tem vsa katoliška stranka na Kranjskem, »da nas ločijo načela«. Pasti bi torej morala načela. »Slovenski Narod« pravi, da so med nami »različna načela o bistvenih kulturnih in političnih vprašanjih«. Pasti bi torej morala bistvena načela o kulturi in politiki. »Slovenski Narod« pravi, da nas ločijo načela »gledé narodnega vprašanja, gledé šolstva, gledé društvenega življa, gledé umetnosti, literature in dr.« (Slov. Narod 1897, št. 34.) Pasti bi potemtakem morala tudi ta načela, načela o narodnem vprašanju, o šolstvu, o društvenem življu, o umetnosti, o literaturi . . . »Pade naj vse, kar nas loči!« — pa homo zložni! Lepa zloga! V čem bomo pa zložni?

Brez načel je vendar nemogoče pametno delovanje; saj pametno je le, če je po pameti, če gré za pametjo in nje spoznanjem, nje načeli. Brez enotnih načel pa je nemogoče pametno in zložno delovanje.

Moder mož je dobil v gozdu dva otroka, ki sta jokala in se prepirala. »Kaj pa je?« »Domov bi rada šla.« »Zakaj pa ne gresta?« »Ta-le noče. Le tja sili. Jaz pa vem, da tam ni naša hiša.« »Je, je«, se je oglasil drugi, »saj vidim tam-le stezo in jo poznam, da pelje k naši hiši.« »Tista že ne, vidiš, ona-le!« »O, ne! prav ta-le!« In zopet sta se začela prepirati. Modri mož je videl to, in milo se mu je storilo: »Tako mlada, pa že nezložna! Oj, ljubi, mili mir, oh, črni ti prepir!« je nadaljeval s slavnim Bratoljubičem Dombrowskim. »Kako pomagati? Oči ju ločijo, zrenje ju loči. Temu se vidi ta steza prava, onemu ona. Vid ju loči, vid. Aha, vid mora pasti!« Modri mož je bil vesel misli modre, vzel je dve rutici in zavezal jima oči. Potem je položil roko v roko: »Primita se, pa skupaj pojđita naprej, enega srca, enih misli!« Otroka pa nista bila modra in sta se še bolj jokala: »Saj nikamor ne vidiva!« »Le držita se roko za roko! — Zloga je prva stvar!« Otroka sta pa tavalala in plakala.

Kar so oči za hojo, to so načela za teženje. Brez oči malo pomaga zloga. Narodna modrost pravi: Če slepec slepca vodi, oba v jamo padeta. Ali se bo mar narodu brez dušnih oči, slepemu narodu, kakor si ga želi »Edinost«, bolje godilo? Ali ne bo zašel v teme brez rešne poti?

Seveda, ko bi nas ločila le »malenkostna osebna navzkrižja«, bi rekli tudi mi: Pade naj, kar nas loči! Zakaj nezloga vsled osebnosti bi bila nemoralna, ker bi imela korenine v — egoizmu. A »Edinost« sama dobro vé, da nas ločijo tudi »načelne difference« (Edinost št. 40.), dà, le povejmo, difference v prvih vodilnih načelih. Zato pa je nemoralno reči: Pade naj, kar nas loči!

Nam se zdi, da nekateri le zato tako govoré, ker bi radi preprečili velik proces, ki se vrši med nami. Duhovi se ločijo bolj in bolj. Na eni strani ostajajo materijalisti, na drugi katoličani. Nekateri pa bi radi še nadalje slepomišili, in zato se tako bojé načel. In vendar je ta proces edini pojav, ki nam odkriva lepšo bodočnost.

Zloga torej, kakor si jo želi »Edinost«, je nemogoča. Noben pameten človek se ne bo ogrel za tako zloga. Taka zloga bi bila res zloga »mračnjaštva«!

„Jugoslovanski klub“.

Načela ločijo Slovence v dva tabora. Težnje obeh strank na Slovenskem so bistveno različne, ker se ravna po bistveno različnih načelih. »Mogoče«, pisal je »Slovenski Narod« v 75. št., »mogoče je, da se slovenski poslanci na Dunaju približajo, ali mi poznamo načela, ki se tudi na Dunaju nikdar zatajiti ne smejo. Gotove zadeve so take narave, da naši, v mestih voljeni (t. j. liberalni) poslanci ne bodo nikdar smeli za-nje glasovati. In če bi glasovali, bi jih splošna nevolja volivcev takoj na suho postavila.« Iz tega razvidi »Edinost«, zakaj tudi »na Dunaj, kjer se bije velika bitka za naše skupne interese, meče svojo črno senco ta nesrečni bratomorni boj«. (1897, št. 40.)

Načel ni mogoče zvariti, a nobena stranka tudi ni voljna zavreči jih. Kar se dostaje katoliške stranke, je to do cela nemogoče; zakaj katoliška stranka je vzprejela svoja vodilna načela iz katoliškega verstva; a za vero sveto katoličan vsekdar rad prelije srčno kri.

To so slovenski liberalci spoznali, zato so si izmislili nov način, kako doseči zloga. Pustimo drugi drugemu svobodo gledé na ona načela, ki se v njih ločimo; a zedinimo se na podlagi, na kateri stojimo vsi, na narodni podlagi, na podlagi domovinske ljubezni! »Pozabivši medsebojna stvarna in osebna nasprotja skupno branimo skupne narodne zadeve in interese«, tako je to zloga načrtal Šuklje, navdan od »istinitega čuta za narodni in deželni blagor.« (Sl. Nar. 1897, št. 69.) Ta zloga naj bi se pojavila med slovenskimi zastopniki in zastopniki bratskih jugoslovanskih narodov na Dunaju v podobi in obliki — »jugoslovanskega kluba«. »Slovenski Narod« je tako označil klubov smoter: »Klubova solidarnost naj bi veljala samo za gospodarska in narodna vprašanja, v drugih pa naj imajo poslanci proste roke.« (Slov. Nar. 1897, št. 69.) O takem klubu je trdil, da mu je — »vzor«. (Sl. Nar. 1897, št. 75.)

Ker se je z raznih strani o tej priliki opočitala slovenskim katoličanom (t. j. tistim, ki hočejo biti katoličani tudi v politiki) breznačelnost, povejmo tudi o tej stvari načelno svojo misel!

»Jugoslovanski klub« — lepa beseda! Ni čuda, da je živeje vzplamtelo mnogo src, ko je prikrlila z Dunaja misel o jugoslovanskem klubu. Ni čuda, da je nas mladina, vneta od domovinske ljubezni, s čudom gledala, ko smo ostali — hladni.

A hladni smo ostali, ker smo ostali zvesti načelom! Domovinska ljubezen, ki je na nje podlagi bilo osnovati jugoslovanski klub, ni tako ostro očrtan pojem, da bi nanj snovali brez preudarka. So možje, ki vedno govoré, kako so »navdani od istinitnega čuta za narodni in deželni blagor«, a ki po resnici ljubijo samo — sebe. Domovinska ljubezen je, kakor vsaka druga, lahko dvojna. Nekaterim je domovina, narod oni podmet, ki mu želé dobro, ki ga ljubijo s čisto, nesebično ljubeznijo. Taki možje ne iščejo svoje hvale in slave in veličine; in če jo iščejo, iščejo jo k večjemu v slavi in veličini svojega naroda. Če je narod slaven in velik, to je vrlih rodoljubov slava in veličina! A so drugi, ki sta jim domovina in narod samo predmet, samo pomoček za samoljubje, za svojo slavo in veličino. Pravijo in govoré, da ljubijo narod in domovino, a le zato, da jim narod podstavi rame, ki se po njih popnó k svoji veličini. Ta ljubezen je sebična ljubezen, amor concupiscentiae, in zloga v taki ljubezni je — grda zloga.

Kar se torej dostaje jugoslovanskega kluba, se nam vidi, da se je misel o njem rodila v glavi, ki je je malo skrb našega naroda in naše domovine. Vidi se nam tudi, da glavni pobornik te misli ni bil tako navdan od istinitnega čuta za narodni blagor, kakor hoče čista domovinska ljubezen. Vidi se nam naposled, da bi prav zbog tega jugoslovanski klub ne bil služil toliko domovini, kolikor nekaterim poedincem. — A nihče naj ne misli, da smo se opirali samo na ta videz! Vodili so nas višji razlogi.

Najpoprej je treba »Slovenskemu Narodu« v spomin priklicati, kolikokrat je može katoliško-narodne stranke imenoval »brezdomovince«, kolikokrat jim podmetal, da sovražijo in po svojih načelih morajo sovražiti narodnost. Kako bi se torej napredna »narodna« stranka mogla zediniti s »klerikalno« na podlagi domovinske ljubezni v en klub? Ali je morda »Slov. Narod«, ko je tako pisal, le — klevetal? Toda s klevetniki katoliškega imena se katoličani ne morejo družiti!

Potem je še zadnji čas trdil »Slov. Narod«, da nas ločijo načela tudi »gledé narodnega vprašanja«. Kako bomo torej, »pozabivši medsebojna stvarna in osebna nasprotja, skupno branili skupne narodne zadeve in interese«, kako bomo »solidarni v gospodarskih in narodnih vprašanjih?« Kako se bomo združili v »jugoslovanskem klubu« na podlagi narodnosti, če nas že načela v narodnosti delé v dva tabora? »Klerikalna stranka, če je že narodna, tako je pisal »Slov. Narod« (1897. št. 27.), hoče narodovo politiko in gospodarstvo voditi in urediti na bistveno drugi podlagi, kakor somišljeniki narodne stranke.« »Dve stranki sta neizogibni, ker vladajo toli različna načela o bistvenih kulturnih in političnih vprašanjih.« (Slov. Narod 1897, št. 34.)

Naposled — in to je πρώτον ψεύδος narodne stranke — bi se moral osnovati jugoslovanski klub brez ozira na — vero. »Klubova solidarnost

naj bi veljala samo za gospodarska in narodna vprašanja — tak smoter je postavil »Slov. Narod« jugoslovanskemu klubu — v drugih pa naj imajo poslanci proste roke.« V drugih, t. j. v verskih vprašanjih! In zares! Ko se je na Dunaju snovala zveza slovanskih poslancev, zavrgli so zastopniki narodne stranke naslov »katoliška zveza«. Zavrgli so program »na podlagi razodetih krščanskih resnic«. Taka programatična izjava, je dejal »Slovenski Narod« (1897, št. 73.) »je absolutno nevezprejemljiva in bi mogli poslanci narodne stranke — miru in skupnemu delovanju na ljubav — sprijazniti se k večjemu s formulo dr. Ferjančiča (»na krščanski podlagi«), dasi bi bilo najbolje, ako bi se področje skupnega kluba omejilo samo na narodna, na gospodarska in socijalno-politična vprašanja... Čemu smo bili ljut boj zoper »Slovenčevo« stranko, če je našim poslancem pastirski list edino merilo in kažipot?«

Narodna stranka je torej hotela osnovati jugoslovanski klub brez ozira na vero.

A to je nemogoče. Zakaj rešitev vseh velikih vprašanj se snuje na podlagi verskega vprašanja. »Na dnu vseh stvari nahajamo bogoslovje.«

»Vera, pisal je l. 1891. sedanji škof dr. Mahnič v »R. K.« (III. str. 343.), izraža živo razmerje ali vez med človekom in Bogom. Človek je ves od Boga in ves za Boga; vera tedaj zavzema celega človeka. Ker se pa človeško življenje dejstvuje kot zasebno in javno, se obvezavna moč vere razteza ne le na zasebno, ampak tudi na javno življenje človekovo. Politika je pa stroka javne človeške delavnosti — torej verska nevtralnost v politiki nasprotuje jasnim umstvenim razlogom... Po vsem, kar človek čini in dela, bodisi zasebno, bodisi javno, stopi v nekako razmerje z Bogom. Ker pa to razmerje izraža in določuje vera, je potemtakem nemogoče, da bi bil človek v kateremkoli delovanju versko nevtralen.«

Vsa politika in vse delovanje človeško se mora torej ravnati po veri. Noben katoličan o tem ne more dvomiti. Vsi katoliški Slovani, ki bi sedeli v jugoslovanskem klubu, bi morali potemtakem vsa vprašanja reševati pod pravcem vere, pod ozirom na vero. Če sodrugi ne vzprejmejo tega pravca, kako je mogoč klub, kako je mogoča zloga v klubu? To bi bil klub »drobtiničarjev« (Slov. Svet 1897, št. 5.)! Edini bi bili, ko bi se šlo za drobtinice, a o prvem načelnem vprašanju bi šli vsaksebi.

Dr. Mahnič je že l. 1890. tako lepo in resnično pisal o tej stvari, o »veri in ljubezni«. (R. K. II. 146.):

»Ni združenja, ni edinosti brez vezi. Tudi nas mora nekaj vezati. In kaj bi bilo to? Poudarjalo se je ter ne neha se poudarjati v raznih oblikah: Veži nas ljubezen do domovine, do naroda; saj v tej ljubezni smo vsi edini. To načelo bi imelo biti več ali manj snujoče v naših društvih in narodnih podjetjih.«

»Mi bi se s tem načelom zlagali popolnoma, ako bi bili Slovenci, kakor nekdanj, edini tudi v načelnem naziranju, ako bi bili enega duha v veri; ker potem bi tudi ljubezen do domovine poganjala iz ene in iste korenike, in uravnali bi jo tako, da ne bi nasprotovala niti ljubezni, ki smo jo dolžni Bogu in bližnjemu.«

»Različnost in načelnostno nasprotstvo v verskem naziranju pa sega globoko tudi v življenje, nareja nezaceljiv poraz v ljubezen do naroda in domovine. Ni mogoče, da bi bili v krščanski ljubezni vztrajno edini taki, kateri verujejo, in taki, kateri ne verujejo.«

»Katoličan in materijalist naj se združita v ljubezni do Slovenca, t. j. vsak skušaj, kar je v njegovi moči, pospeševati njegov blagor. Ne bo li po različnosti naziranja, katero ima vsak o človeku, narazen šla tudi njuna ljubezen ali način, kako bo vsak dejstvoval svojo ljubezen do Slovenca? Prvi bo imel poleg časnega vedno pred očmi večni blagor ter bo temu vse drugo podrejeval; vzgojeval bo Slovenca za krepost, navduševal za nadzemeljske ideale. Materijalist pa bo končno tožil po časni, telesni blaginji; o čednosti ne bo govoril, ker ni prostosti; najvišjo omiko bo stavil v zunanjo olikanost, najvišjo modrost v olepšanje zemeljskega bivanja.«

Ali ni to resnično? ali ni jasno? ali ni neoporečno? »Po načelih se izpreminja ljubezen. Zatorej je pa povsem nemogoče, da bi združeno ljubili narod in mu služili tisti, katerih nazori o Bogu, o človeku, katerih verska načela si nasprotujejo ali se celó izključujejo. Nemogoče, da bi verni katoličani z liberalci ,sveto služili sveti domovini!«

Toda neka misel gotovo že dolgo mori nekatere bralce: »Saj smo vsi katoličani, čemu torej to v programu poudarjati?« »Seveda v duhu krščanstva«, dejal je dr. Ferjančič 28. aprila t. l. na volilnem shodu v Kranju (Slovenski Narod 1897, št. 89.), »saj jaz še nisem slišal, da bi težil kak Slovenec za tem, da se razmere uredé v duhu židovstva, mohamedanstva ali v duhu kakega drugega verstva!« Izvestno ne teži noben Slovenec za tem, da bi se razmere uredile »v duhu kakega drugega verstva«. Vprašanje je le, če ne teži kdo, da bi se razmere uredile v duhu — brezverstva?

Če smo vsi katoličani, če smo vsi pripravljeni ravnati vse delovanje za narod in domovino po pravcu vere, na podlagi katoliške vere, čemu ne bi tega izrazili v programu? Resnice se nam menda vendar ni treba sramovati! Zakaj torej se ni osnoval — »katoliški jugoslovanski klub«? Ni bila potreba? Ne, bila je potreba! Dandanes, ko se bije boj med krščanstvom in materijalizmom, treba je tudi versko geslo napisati na prapor! Dejanski je nemogoča nevtralnost, bodi torej izključena še v programu!

A kaj se je zgodilo? »Slov. Narod« je vsemu svetu povedal, da je »taka programatična izjava absolutno nevzprejemljiva«. To je torej! Evo, dr. Ferjančič, »Slovenski Narod«, ki absolutno ne more vzprejeti naše vere v program slovanske zveze; »Slovenski Narod«, glasilo narodne stranke, pač teži za tem, da se razmere ne uredé v duhu krščanstva, ampak v duhu brezverstva! Mi smo o tem bili že izdavna uverjeni, zato smo vedeli, da je »jugoslovanski klub« nemogoč, ker bi že iz početka »nosil kal razpada v sebi«. (Slov. Narod 1897, št. 75.) Katoliški zastopniki bi se morali v vseh vprašanjih ravnati po pravcu vere, zastopniki narodne stranke po svojih načelih morajo zametati ta pravec. Katoliški zastopniki bi se morali v boju materijalizma zoper krščanstvo postaviti pod prapor krščanstva, zastopnike narodne stranke liberalizem dosledno vede k materijalizmu.

Zloga v »jugoslovanskem klubu« bi bila nemogoča, zato je klub sam nemogoč.

A povejmo tudi drzno svojo misel. »Jugoslovanski klub«, kakor so ga hoteli nekateri zasnovati, bi bil tudi — nemoralen! Dejali smo že, da ni mogoče ločiti verskega vprašanja od vprašanj politike in narodnosti. V tem oziru je »Slov. Narod« po pravici pisal: »Klerikalna stranka, če je že narodna, hoče narodno politiko in gospodarstvo voditi in urediti na bistveno drugi podlagi, kakor somišljeniki narodne stranke...« Resnica je to: ta hoče vse urediti na podlagi liberalizma, ona na podlagi katoličanstva; ta materijalizma, ona krščanstva! Prav zato in edino le zato vladajo med nami »toli različna načela o bistvenih kulturnih in političnih vprašanjih«, ker vlada različno načelo gledé na — versko vprašanje! Če je pa to res, je nezmislno govoriti o solidarnosti za gospodarska in narodna vprašanja, a »o prostih rokah« gledé na druga vprašanja. Ko bi torej katoličani hoteli zložno delovati z liberalci v velikih vprašanjih, bi morali biti brezglavni in breznačelni, nedosledni in liberalni. To pa je za katoličana — nemoralno.

Jugoslovanski klub, klub, ki si je stavil za smoter, v državni zbornici leta in leta zdušno in združno delovati za narod in domovino, a brez ozira na vero, tak klub je za katoličana nemogoč in nenraven. Nemogoč: zakaj katoličana in liberalca, kakor priznava sam »Slovenski Narod«, ločijo načela o bistvenih kulturnih in političnih vprašanjih; zato je zložno delovanje gledé na ta odločilna vprašanja nemogoče. Nenraven: zakaj katoličan ne sme v nobenem vprašanju zatajiti svojih katoliških načel; katoličan, ki ga je poslal narod v zbornico, mora iskati zveze, kjer more delovati za narod in domovino po svoji vesti in svoji veri, ki je tudi — vera narodova.

„Kompromisi.“ — Zakaj smo zavrgli kompromis o zadnjih volitvah?

Če smo dejali, da se nam »jugoslovanski klub« vidi nemogoč in nenraven, nismo tega rekli o — kompromisu.

Drugo je klub, drugo kompromis. Klub je trajna zveza na podlagi enotnega programa. Klub zastopnikov jugoslovanskih narodov v državni zbornici bi torej moral imeti enoten program z ozirom na vsa ona vprašanja, ki se dostajajo narodne blaginje. Zakaj »zastopniki naroda v osrednjem zakonodavnem zastopu morajo poznati le en zakon: blagor naroda.« (Edinost 1897. št. 40.) Klubi se ne snujejo ali bi se vsaj ne smeli snovati brez vseobsežnega programa, brez idej-vodnic k pravemu napredku, k pravi blaginji narodov. A med temi idejami-vodnicami je katoličanu prva in bi sploh vsakemu človeku morala biti prva — vera. Vsak program, ki ima za smoter pravo blaginjo naroda, se mora snovati na verski ideji. Zato smo dejali, da je jugoslovanski klub nemogoč in nenraven, ker je »Slovenskemu Narodu« program sloneč na pozitivno-krščanski podlagi »absolutno nevzprejemljiv«. Ko bi se katoličani z liberalci bili zavezali v

jugoslovanskem klubu, »bi morali krščanska načela ali popolnoma prezirati ter zatajevati v politiki in v vsem javnem delovanju, ali pa liberalcem priznati, da smejo tudi oni z isto pravico širiti svoje protiverske nazore.« (R. K. II. 150.) Zatajiti verskih načel katoličani ne smejo. To bi bilo nenravno. Če pa priznajo liberalcem vso svobodo glede na versko vprašanje, bodo šli v vseh velikih vprašanjih narazen, ker vsa taka vprašanja prepaja verska ideja. Klub bi ne bil več klub, zakaj v vseh odločilnih vprašanjih za narodovo kulturo in blaginjo bi šli vedno ali vsaj večkrat vsaksebi kakor pa skupaj. Potem bi pa tak klub, ki bi bil trajen, rodil v narodu pogubno breznačelnost. Po zgledu narodnih vodnikov bi se tudi v narodu preziralo versko edinstvo, a govorilo o narodni zlogi, ki je brez edinstva v veri ali nestalna ali celo nemogoča, za kar so nam žalostna priča Srbi in Hrvati. Doslednih katoličanov in liberalcev zveza v enem klubu je protinaravna in zato kot trajna zveza nemogoča.

Trajna zveza more biti le med sorodnimi in najbolj sorodnimi elementi. Če elementi niso najbolj sorodni, se bo spojina razkrojila, brž ko se bo približal sorodniši element. Tako je v prirodi, tako v moralnem svetu. »Verska ideja pa je silniša in ima še vedno večjo druživno in razdruživno moč kakor pa narodnostna. Sorodniša sta si v duhu nemški in slovenski liberalcec, nego verni in liberalni Slovenec¹⁾; ožja je vez med ruskim nihilistom pa italjanskim karbonarjem nego med poslednjim pa katoličanom, ki je rodom Italijan. Najsijajnejši dokaz temu so mednarodni shodi, kateri se sklicujejo pod vplivom internacijalnega masonstva. Francoz in Nemeč, Italijan in Francoz, pa Rus in Nemeč, katerih narodnostne težnje si toliko gredó navzkriž, se tu bratovski objemajo in navdušujejo. In kaj jih družijo, kaj užiga? Sovraštvo proti krščanstvu, proti Bogu, proti avtoriteti in vsakemu socijalnemu redu. Ne narodnostna ideja, ampak verski nazori so, po katerih se politiške stranke oblikujejo. Poglejmo v evropsko parlamentarno življenje. Znana je glavna razdelitev parlamentarnih strank v desnico in levico. Je li razločiven znak te razdelitve res le čista narodnost? Kratko nikar! Druge, globlje segajoče sile so tu: desnica se več ali manj nagiblje k veri in izpoznava večne zakone božjega prava kot merodajne za politiko, levica je liberalna ter skuša iz politike potisniti vero in Boga.« (R. K. III. 345.)

Zato je »Slovenski Narod« sicer nedosleden sam sebi, a vendar po vsi pravici pisal: »S takimi možmi nikdar bratstva, k večjemu premirje.« (1897. št. 34.) Med liberalizmom in katoličanstvom ne more biti bratstva; zato tudi ne enotnega programa; in ker je klub trajna zveza na podlagi enotnega programa, zatorej tudi ne more biti med doslednimi katoličani in doslednimi liberalci — kluba.

A kar o klubu, ne velja o kompromisu.

Kompromis ni trajna zveza, tudi ni osnovan na podlagi vseobsežnega enotnega programa, ampak je le pogodba za skupno postopanje od slučaja do slučaja v nekaterih skupnih stvareh.

¹⁾ To resnico je nehoté priznal dr. Iv. Tavčar, ko je izrekel v deželnem zboru znane, a značilne krilate besede: »Raje z Žvegljem, kakor pa z Mahničem!«

Če tudi je namreč med katoličanstvom in liberalizmom načelno radikalna razlika in se zato v prvih vitalnih vprašanjih nikdar ne moreta zediniti, vendar se lahko zgodi, da je konkretno ena stvar, ki za njo težita oba vsak pod drugim ozirom. Tako je na priliko vprašanje o celjski slovenski gimnaziji. Vsi Slovenci jo zahtevamo, katoliške in napredne stranke. Seveda ozir je drugi in drugi. Slovenci katoliške stranke jo zahtevamo na podlagi pravičnosti, liberalci na podlagi gole narodnosti, da, na podlagi golega egoizma. Umejmo se! Mi govorimo o liberalcih, kar liberalcih. Načelo liberalizma ne pozna pravičnosti, pravica mu je le moč, pa število. Prav zato Nemci v državni zbornici niso dovolili prispevka za slovensko gimnazijo, ker so ravnali — liberalno. In ko bi bil slučaj obraten, mi zelo dvomimo, ali bi slovenski liberalci Nemcem dali, kar jim gre. A naj si je ozir tudi drugi in drugi, stvarno vsi hočemo eno. Tako je primorsko vprašanje, takih je še več konkretnih drugotnih vprašanj na vsakem polju. Taka so »denarstvena podjetja pri hranilnicah, v poljedelskih ali vinorejskih društvih.« (R. K. II. 147.)

Kakor pa se lahko zgodi, da stvarno vsi hočemo eno, tako se lahko zgodi, da imamo skupnega sovražnika, sovražnika namreč one stvari, ki jo hočemo vsi. Tudi tedaj se lahko združimo na podlagi kompromisa.

To toliko bolj velja če pomislimo, da liberalizem živi in deluje le po osebah. Nosivci liberalizma so liberalci, a liberalci so — ljudje. Ljudje pa imajo to srečno nedoslednost, da dejanski nikdar niso tako zlobni, kakor je njihov sestav, kakor so njihove ideje. Teženje za dobrim nikdar do cela v njih ne zamrje. Tudi v njih je, kakor je dejal tako lepo Tertulijan, »anima naturaliter christiana«. Liberalci se tudi nikdar popolnoma ne morejo odtegniti krščanskemu vplivu. Saj je priznal sam Renan, da ni moči strgati imena Kristusovega sveta, ne da bi se pretresel svet do osrčja.¹⁾ Liberalci dihajo in živé v krščanstvu, zato ni čuda, da se v življenju marsikdaj izneverijo svojim načelom. Prav zato pa tudi imajo sem ter tam težnje, ki se stvarno ne ločijo od pravih katoliških teženj.

Dasi je torej med katoličani in liberalci nemogoč enoten načelni program in zatorej nemogoča trajna blagovita zveza, imajo vendar kdaj pa kdaj skupne težnje. Zakaj se ne bi torej začasno, od slučaja do slučaja, združili in z združenimi močmi borili?

To je »tako zvani kompromis, ki ga z dobro vestjo z liberalci sklepamo o volitvah, o peticijah za narodne pravice . . .« (R. K. I. 465.)

»Zakaj torej ste zavrgli kompromis o zadnjih volitvah?« dejal bo kdo.

Resnica je, zavrgli smo ga, a menimo tudi, da ne povedanim načelom navprek.

Kompromis pri zadnjih volitvah bi ne bil navadno združenje, ki smo o njem govorili, ampak imel bi to posebnost, da bi vsaka stranka morala popustiti nekatere zahteve druga drugi v prid. Morda takemu združenju še bolje pristoji ime »kompromis«, a to nič ne dé, gre se za stvar. Kaj je torej

¹⁾ »Arracher ton nom de ce monde, serait l'ébranler jusqu'aux fondements.« Renan: Vie de Jésus ch. 25.

reči o takem kompromisu? »Volitve naj se vršé mirno, mi liberalci prepustimo vam klerikalcem toliko mandatov in še negotov mandat v trebanjskem okraju, a vi nam prepustite mandate za mesta, pa za notranjski okraj!«

Gotovo bi bil to kompromis. Kompromis pa sklepajo katoličani z liberalci le, kadar se gre za skupne težnje. Katere so torej bile skupne težnje? »Jugoslovanski klub bomo laglje osnovali«, so dejali liberalci. A jugoslovanski klub tak, kakor so si ga mislili liberalci, ni bil mogoč. Zato to ni bil noben razlog.

»Zavoljo miru in zloge!« Najslabši razlog, kar se jih je mogoče izmisliti! Liberalci kar liberalci so zapriseženi sovražniki čistega katoličanstva in doslednih katoličanov. Zato si ni misliti, da bi si želeli s katoličanstvom miru in zloge iz nesebičnosti. Želé si le miru in zloge, pišejo in govoré o miru in zlogi, kadar bi bila njim v prid ali pa katoličanstvu v izvestno škodo. Liberalci so bili brez dvoma v stiski, ko so ponudili kompromis. A tudi katoličani se zavoljo ljubega miru ne morejo družiti z liberalci. Liberalizem je zlo, in če tudi so liberalci marsikdaj nedosledni in izvečine boljši nego li liberalizem sam, vendar vedno težé za tem, da bi se liberalizem razpasel in razlezel v vse slojeve. To je popolnoma dušeslovno. Zato, če izvzamemo slučaje, ko višji oziri in višje dobrine zahtevajo premirje, z liberalci katoličanstvo ne more imeti ne miru ne zloge, ampak le boj. Ta boj je boj luči zoper temo, boj resnice zoper zmoto, boj dobrega principa zoper zlo. Boj je življenje, velja tu po vsej resnici. Ogenj sem prinesel na zemljo, je dejal Ustanovitelj katoliške cerkve, in kaj hočem, kakor da se užge? Ta želja božjega Izveličarja nikdar ne bo zamrla v srcu katoliške cerkve.

Boj je življenje. To načelo mora biti nasproti liberalizmu vodilno načelo še toliko bolj, ker še ni izginil s sveta Adamov greh. »Non serviam«, ta klic odmeva v vsakem srcu, v vsakem srcu leži poleg božjega semena tudi seme liberalizma. Liberalizem pa po svoji naravi razkraja. Zato bi zamoril božje seme, ko ne bi vrtnarica sv. cerkev trebila in ruvala njegovih kali. Denite med sveža jabolka eno nagnito! Dokler se ne dotikajo, je dobro. A če se gnilo jabolko združi s svežimi, kaj se zgodi? Nikdar ne dajo sveža jabolka gnilemu svoje svežosti, ampak gnilo dá svežim svojo gnilobo. Nekaj podobnega je, kar se tiče resnice in zmote. Če se resnica združi z zmoto, izgubiti more le ona, saj zmota nima ničesar izgubiti in nima ničesar dati resnici. A dejal bi kdo: »Resnica, če je resnica, vendar mora zmagati!« Seveda mora zmagati, a le v boju! Kompromis ni boj, in brez boja ni zmage! Če katoličani sklepajo kompromise z liberalci, izgubivajo le katoličani. Zato smo dejali, da brez važnega razloga katoličani ne smejo sklepati kompromisov, posebno pa nikdar ne zavoljo miru in zloge. Taka zloga je pogubna, ker le morí katoličanom energijo, načelnost, doslednost in neustrašenost v boji za krščanske ideale. Kakor po pravici pravi Sarda,¹⁾ postanejo taki zavezniki kmalu balast, pratež in prtljaga, ki ovira katoliškim idejam svoboden polét.²⁾

¹⁾ Dr. Sarda y Salvani: Der Liberalismus ist Sünde. pag. 118.

²⁾ Preprost Kraševac je o zadnjih volitvah primerjal katoliške »kompromisarje« Izraelcem, ki so vsekdar le izgubili, če so se družili s Filistejci.

Boljša nezloga, nego li taka zloga! Bolje je, če smo vzrok nezloge, kakor pa take zloge! »Causare discordiam, per quam tollitur mala concordia, laudabile est «

Zato in le zato smo zavrgli kompromis. Ni se šlo za nobeno višjo dobrino, ki bi jo bili liberalci pomagali očitovati, ni se šlo zoper nobenega sovražnika, ki bi bil hujši nego li je liberalizem sam.

Zavreči kompromis je bila naša dolžnost. Kaj bi bil dejal po pravici naš narod? »Vpijete in vpijete zoper liberalce, zdaj pa nam vsiljujete liberalca za zastopnika!« Mi bi ne bili vedeli odgovora.

Zavrgli smo kompromis, in pokazalo se je, da le sveti katoliški stvari v prospeh. Poslancev smo dobili več, in kar je poglavitno, narodu nismo dali izgleda nedoslednosti ali celo breznačelnosti. Katoliška energija je ostala v narodu živa in neoslabljenjena po liberalnih mijazmah. Krščanska ideja je vzplamtela žarneje — na Dunaju je zastopan slovenski narod kot krščanski narod.

Slovanska krščanska narodna zveza.

Lepe so besede, ki je z njimi »Edinost« (št. 40) pozdravila to zvezo: »Pozdravljamo iskrenim veseljem in patrijotiškim zadoščenjem novo slovansko skupino v državnem zboru kakor jamstvo boljše bodočnosti... Doseženo zedinjenje med našimi poslanci je visok mejnik med tužno minolostjo in — to je naša sladka vera — milejo bodočnostjo. V znamenju zloge in sporazumljenja naj branijo poslanci versko in narodno svetinjo naroda hrvatsko-slovenskega!«

Lepe so te besede, a ohladil nas je pridejan dodatek: »S programom se nočemo baviti danes, kajti v tem trenutku izginja za nas program pred dejstvom, da se je uresničila ideja.« Nas pa je razveselilo dejstvo le zavoljo — programa. Zakaj le program daje jamstvo za trajno blagovito zvezo, prav zato, ker je osnovan na krščanski podlagi.

Da, verska ideja družji in loči. Narodnostna ideja temni v zarji verske ideje. To gledamo doma, to po svetu. Proces, ki se vrši, vrši se v znamenju verske ideje. Liberalizem se izpremeta v materijalizem, na drugi strani pa vstaja krščanstvo. Materijalizem in krščanstvo, to sta ideji, ki se o njih ločijo poedinci in narodi v dva tabora.

Prav je, da je padel jugoslovanski klub, a da je vstala — slovanska krščanska narodna zveza.

Načela katoliška in liberalna se ne dajo zvariti, ni prezreti, a zloga je mogoča le na podlagi enotnih načel. Zato so morala zmagati poprej ena načela, le tako je bila mogoča zloga. Doma še traja razpor, ni še miru in zloge, a zastopniki katoliškega slovenskega naroda so se združili po vsej pravici na podlagi katoliških načel, na podlagi pozitivnega krščanstva. In na kateri drugi podlagi naj bi se bili združili zastopniki slovenskega naroda? Na liberalni? Slovenski narod iz starine ni bil liberalen in po svoji ogromni večini še vedno ni, liberalizem je v Slovence iz tujcev zanešen; liberalizem je, kakor pravijo, importovano zelišče na slovenskih poljanah.

Zato bi bila anomalija, da bi slovenski narod zastopali liberalci na podlagi liberalnega programa. Taki zastopniki bi ne bili narodni zastopniki. Če hoče biti zveza slovenskih poslancev narodna, mora biti krščanska. Da se je zasnova krščanska narodna zveza, to kaže, da so naši poslanci razboriti možje in pravi rodoljubi.

In kar nam polni srce še z večjim veseljem, zveza ni samo slovenska, ampak je slovanska. To je veselo znamenje, da so Slovani začeli spoznavati, kje je najmočnejša in edino trajna vez edinstva in zloge. Verska ideja je ta vez. Pozitivno krščanstvo je trdna vez, ki lahko združi vse Slovane. Če se združimo pod ozirom na idejo krščansko, ni se nam bati za bodočnost slovansko. Slovanov je na milijone in milijone, in če se ti milijoni navdušijo za čisto neizkaljeno krščanstvo, če pošljejo v zbornice zavedne krščanske može, potem je slovanstvo trden jez zoper vsak naval.

Za sedaj srčno pozdravljamo tudi to sicer še majhno, a prvo slovansko zvezo, ki se zaveda, da je le v zlogi moč, a da prave hasnovite zloge ni brez edinstva v veri!

Seveda se ne smemo varati in slepiti. V to zvezo je prišlo, prisiljenih od razmer, nekaj elementov, o katerih se ne vé, ali se bodo do cela priličili ali ne. Potem pa v domovini katoliška ideja ni še prešnila vseh slojev, zato bo še dalje trajal razpor, in ni dvoma, da bo tudi na Dunaj metal »svojo črno senco«.

Začudili smo se že po pravici, da je eden izmed zaveznikov opetovano imenoval zvezo — »kompromis«. Kakšen kompromis? Saj se je vendar zasnova zveza na podlagi enotnega vseobsežnega programa! Zasnova se je na verski ideji, saj pravi nje program: »Slovanska krščanska narodna zveza se bo potegovala za to, da se izobrazijo javno življenje v verskem, kulturnem, socialnem in gospodarskem oziru na pozitivno krščanskem temelju.« Zasnova se je na ideji narodni: »bojevala se bo z vso odločnostjo za brez-pogojno ravnopravnost vseh narodov.« Zasnova se je na socialni ideji: »Poglavitna naloga zvezi bo, potezati se v zmislu krščansko-socialne reforme za kulturno in materialno izboljšanje ljudstva, pred vsem eminentno delavskih stanov: kmetijskega, obrtnega in delavskega na podlagi združene organizacije in avtonomije stanov.« Ali je mar to kak »kompromisni program«? Morda, da so res nekateri, kakor je trdil »Sl. Nar.«, morali zatajiti svoje prepričanje, a katoliški poslanci ti gotovo niso bili. Katoliški poslanci lahko s čistim prepričanjem brez kompromisa ostvarjajo program »slovenske krščanske narodne zveze«.

Še bolj smo se začudili, ko je dr. Ferjančič na volilnem shodu v Kranju kar naprosto trdil, da je »pravi smoter zveze, da si izvojujemo tako trdovratno nam odrekano narodno enakopravnost«. Gotovo je tudi to smoter, a ni ves smoter. Vsi želimo narodno enakopravnost, vsi težimo in stremimo za njo, a ne želimo samo tega in ne težimo samo za tem. Smoter zveze je tako obsežen, kakor nje program. Smoter zvezi ni samo, da bi bili Slovani narodno enakopravni, ampak da bi Slovanom »sreče svit se žaril«, da bi dospeli do one blaginje in one prave omike, ki brez nje tudi narodno enakopravni narod mora le hirati in propadati.

Podoba je, da politika napredne stranke o tej priliki ni bila — čista. Zato je razlagal dr. Ferjančič, da je primetek »pozitivno« krščanstvo samo klerikalna fraza; zato se je tolažil »Slovenski Narod«, naj le bo v programu pozitivno krščanstvo, če le ostane samo »na papirju«; zato je celó pisal »Slov. Narod« (1897, št. 89): »Dejstvo, da so tudi narodni poslanci v slovanski krščanski zvezi, jih ne sme nikakor ovirati, da delujejo dosledno v n a p r e d n e m i n s v o b o d o m i s e l n e m ¹⁾ zmislu, saj zato so bili voljeni.«

Vzpričo take politike je po vsej pravici občni zbor katoliškega političnega društva izjavil, »da odobrava slovansko krščansko narodno zvezo zato, ker so v njenem programu izražene k a t o l i š k e i n n a r o d n e i d e j e. Odločno pa protestuje proti temu, da bi te ideje ostale le na papirju, in zato zahteva od slovenskih katoliških poslancev, da smatrajo kot prvo in bistveno točko svojega aktivnega programa p o z i t i v n o k r š č a n s t v o kot temelj vsemu svojemu delovanju. Najodločneje prosveduje proti pisavi »Slov. Naroda« v tem oziru in izjavlja, da »Slov. Narod« po svojih načelih ne more imeti nobenega stika s »slovansko krščansko narodno zvezo«, ker njegova dotična izjava bistveno nasprotuje najvažnejši točki njenega programa.«

Ne dvomimo, da se bodo zavezniki ozirali na to izjavo, in upamo, da se bodo nanjo ozirali — vsi. Upamo tudi, da bodo poslanci napredne stranke odločneje pokazali svojo nevoljo nad pisavo »Slov. Naroda«. Vse obsodbe bi bilo vredno, ko bi še nadalje kazali simpatije do lista, ki je njih tovariša v »slovanski krščanski narodni zvezi« in v parlamentarni večini imenoval zaradi tega, ker je v večini, »p e t o l i z n i k a v poljskem klubu sedečih ž i d o v i n l j u d s k i h i z s e s o v a l c e v«. (Slov. Narod 1897, št. 92.) Kdor take pisave ne obsoja, obsoja sam sebe!

Nadejamo se, da ostane zveza edina in zvesta celemu programu. Le potem bo — kar je »Eđinosti« sladka vera — ta zveza res »visok mejnik med tužno minolostjo in milejo bodočnostjo«!

Parlamentarna večina.

Mirú in zloge ni treba le naši ožji slovanski domovini, ampak prav tako ju je treba celokupni Avstriji. Kakor Slovence, tako ločijo vso Avstrijo načela v tabore. Med temi načeli pa je prav tako kakor pri nas eno, ki je prvotni vzrok ločitve, — versko načelo.

Katoličani in liberalci si stojé pri nas nasproti, katoličani in liberalci v vsej Avstriji; kristijani in materijalisti pri nas, kristijani in materijalisti po vsej avstrijski monarhiji. Kakor v Slovencih ni mogoča sprava, dokler »niso vsi eno« po verski ideji, tako je nemogoča v Avstriji. Le verska ideja vse prvotno loči, le verska ideja bo vse končno združila! Vsi drugi poskusi se bodo izjalovili.

To načelo nam podaje pravec, ki je po njem soditi sedanjo p a r l a m e n t a r n o v e č i n o.

¹⁾ Ker »Slovenski Narod« nasproti klerikalizmu vedno ponavlja fraze o naprednem in svobodomiselnem duhu, a jih še nikdar ni pojasnil, mislimo po pravici, da mu rahijo te fraze kakor inostranskim liberalcem, t. j. v antikatoliškem zmislu.

Slovenski poslanci so dobro uvideli, da ni mogoče edinstvo, če se ne združijo na širši in trdnejši podstavi, nego li je narodna, marveč na podlagi programa osnovanega na verski ideji. Tak program je edino jamstvo trajne zveze, edino poročstvo za mir in zlogo. Verska ideja je najobsežnejša ideja, ki vse druge prodira in pronica. Ker sta torej mir in zloga nemogoča brez edinstva src, in edinstvo src nemogoče brez enotnih načel, vsa načela pa pronica in prepaja verska ideja, zato sta mir in zloga nemogoča, kjer ni vsem sveta, vsem prva verska ideja.

Slovenski poslanci, pravimo, so to jasno in bistro uvideli, zato so se združili v krščanski narodni zvezi. Ker je isti pogoj miru in zloge za vso Avstrijo, in razpor drugih pokrajin, zanešen v državno zbornico, nujno zopet meče na Slovensko svojo »črno senco«, zato je bilo do cela naravno in dosledno, da so naši poslanci težili za širšo krščansko zvezo. Na mestu slovenske se je osnovala slovanska krščanska narodna zveza.

Jasno pa je tudi, za čim končno teži ideja krščanske zveze. Ta ideja, če premaga srca z zmagoslavno močjo, ustvarila bi v Avstriji — »katoliški centrum«. Zakaj če verska ideja zares prešine srca, se bodo ublažila narodnostna nasprotja in pomirila, mir in zloga bota objela vse narode slavne katoliške Avstrije.

Seveda, ta dan še ni prišel in bržčas še ne pride skoraj. Med narodi v Avstriji vladata še mržnja in razkol; celó strank, ki se imenujejo krščanske, se drži še pretiran »nacijonalizem« v veliko škodo dobri stvari. Zato ni čuda, da slovansko-krščansko-narodna zveza ni mogla stopiti kot del v občno krščansko zvezo, v katoliški centrum. O razmerah, ki se je v njih osnovala, ni jej kazalo drugega, kakor skleniti kompromis, in s kompromisom je postala del parlamentarne večine. Kompromisne vezi sta avtonomija dežel, pa narodna enakopravnost. Kompromis je torej združil in osnoval parlamentarno večino, in kar o vsakem kompromisu, velja tudi o tej večini. To ni trajna, stanovita zveza, ki bi se zanjo katoličan mogel navdušiti. V tej večini je mnogo liberalnih življev, če tudi ni moči tajiti, da so zmernejši, razboritejši nego li so slovenski liberalci, čemur dokaz je že to, da so se združili s »črno« katoliško ljudsko stranko pod vodstvom Dipaulija in dr. Ebenhoča, ki o njih imenu pravega slovenskega liberalca izpreleti po vsem telesu mraz. A liberalni so ipak, in zato je po naših mislih ta večina le potrebno prehodno zlò.

Potrebno zlò, kakor vsak kompromis. Zlò je, če so maloštevilnega naroda zastopniki popolnoma osamljeni, in zlò je, če se morajo družiti z načelnimi nasprotniki. Treba je bilo voliti. Sami ne bi dosegli ničesar, v kompromisni zvezi morda kaj; vsaj ono, po čemer težé vse kompromisne stranke. Izvolili so torej po svojem prepričanju manjše zlò. S kompromisom so postali integralen del večine. Nekatere točke vežejo razne skupine te večine, in gledé na te bo pač mogoče skupno postopanje, če tudi le v konkretnih posameznih slučajih. Poglavitno dobro te večine se nam zdi to, da vlada ni mogla samovoljno osnovati svoje večine. Zakaj ni dvoma, da bi s svojo večino le morila živo katoliško zavest. Saj vemo, da katoliška ljudska stranka vladi ni ljuba, in če se vprašamo, zakaj ne, bo odgovor gotovo le ta: ne zato, ker je ljudska,

ampak zato, ker je — katoliška. Zato je bilo v dejanskih razmerah boljše za katoliško stvar, da so katoliški poslanci vsaj s kompromisom dobili večino, kakor pa, da bi bili prepustili večino vladi.

A razvidno je že tudi iz tega, zakaj smo dejali, da se nam vidi ta večina prehodno zlò. Zlò je namreč, da so katoliški narodi v Avstriji padli v oblast liberalizma. Zlò je, da še vedno ne morejo poslati na Dunaj v državni zastop toliko svojih mož, ki bi lahko odločno branili katoliško stvar. Zlò je to, a biti mora le prehodno zlò. Katoličani vse Avstrije se morajo vzdramiti, spoznati morajo, da jih le edinstvo more rešiti iz žalostnega stanja, ki jih je vanje pahnil liberalizem, da jih le edinstvo more rešiti pogube, ki jim preti od socializma, in to edinstvo je le edinstvo v katoliški veri. Katoliška zavest mora prešiniti vse narode, potem se bodo našla srca še toli raznolike narodnosti. Edinstvo verske ideje bo zedinilo tudi srca, tudi volje, tudi težnje. Enega sovražnika imamo vsi, ta je — materijalizem: iz njega izvira vse hudo. Eno idejo-vodnico moramo imeti vsi, katoliško idejo: iz nje bota izvirala mir in zloga, sreča in blaginja. Materijalizem je ideja egoizma, krščanstvo je ideja pravičnosti; materijalizem ideja samoljubja, krščanstvo ideja bratoljubja!

Če hočemo srečno domovino, težiti moramo vsi za tem, da bota med nami mir in zloga, da bomo vsi eno. Ut omnes unum sint! A to edinstvo ima svoj pravi izvor le v verski ideji.

Naš smoter mora biti: krščanske zveze avstrijskih narodov, in končno: zveza krščanskih zvez — katoliška zveza, katoliški centrum!

* * *

Razberimo vse!

Po miru vse hrepeni, pravi sv. Avguštin in dobro čutimo vsi. A mirú ni brez zloge, zloge ne brez edinstva sre, in ne edinstva sre brez edinstva načel.

Načela nas ločijo, v načelih se moramo zediniti. Zastonj pa se bomo izkušali združiti in zares zediniti se v drugotnih načelih, če nismo edini v prvem načelu, če nas ne družijo prva ideja. A prvo načelo in prva ideja je — verska ideja.

Brez verske ideje je mogoč kompromis, a trajna blagovita zveza in zloga ni mogoča.

Če torej hočemo Slovenci doseči mir in zlogo, vrnimo se vsi k očetov naših veri, združijo naj nas katoliška ideja. Naši poslanci naj stopajo v zbornice združeni s katoliško zvezo.

Le verska ideja more pomiriti, zediniti tudi celokupno Avstrijo. Zato naj se snujejo povsod katoliške zveze; a iz katoliških zvez poedinih pokrajin bo vstala katoliška zveza katoliške Avstrije! Katoliška ideja bo prerodila narode, prerodila Avstrijo; premagala bo materijalizem in socializem — in Avstrija bo zopet presrečna država v veliki državi božji!

Ni zloge in mirú brez edinstva sre, ni edinstva sre brez vere! Zato narodom vrnimo vero — »ut omnes unum sint!« Dr. Aleš Ušeničnik.

Nekaj poglavij iz mistike o satanu.

(Dalje.)

V. Satan v zgodovini človeštva. — Pred Kristusom.

Že v prvem dejanju človeške zgodovine je stopil na pozorišče — satan. Človek je bil še srečen otrok božji, okičen z najlepšim dragotinjem božje ljubezni. Živel je mirno, srečno, nedolžno življenje. A satan, »stara kača« (Skriv. raz. 12. 9.) mu je zavidal srečo, mrzil in sovražil je v njem podobo božjo. Zato je osnoval črn naklep. Šel je in je zapeljal prva človeka. Obljubil je jima: »bota kakor bogova«, (I. Mojz. 3. 5.) in preslepil ju je. Tako je bil satan »od začetka ubijavec, lažnik in oče laži«. (Jan. 8. 44). Pač so se Adamu in Evi odprle oči, a vse drugače, kakor pa jima je obetal satan. »Spoznala sta dobro in hudo«, a hudo je bila prav njiju nepokorščina. Človeštvo je padlo v oblast satanovo. Satan je bil odslej »vojvoda tega sveta« (Jan. 12. 31). Človek je ležal onemogel pred njim.

Žalostna, prežalostna bi bila ta sužnjost v oblasti peklenke kače. Satan bi se bil igral s človeškimi srci, teptal njih srečo, moril njih veselje, a nazadnje bi bil vse potegnil s seboj v večno pogubo. A Bogu, ki je Bog ljubezni, se je žalilo nesrečnega človeka. Za pokoro ga je pustil v satanovi oblasti, a obljubil mu je Odrešenika, ki bo strl sužne okove in potrl satanu ošabne rogove. Napovedal je stari kači dan, ko se bo dvignila zoper njo žena s svojim zarodom: »Sovrašтво bom napravil med teboj in med ženo, med tvojim zarodom in njenim zarodom; ona ti bo glavo strla, in ti boš njeno peto zalezovala« (I. Mojz. 3. 15). V teh besedah je kakor v zametku vsa zgodovina človeštva, njegovega padca in odrešenja. Načrtana je ona velika tragedija, kako je človek, zapeljan po tragiški hamartiji (*ἁμαρτία*, Aristotel.), zlosrečni krivdi, padel v sužnjost satanovo; a kako mu je Bog zasadil tedaj v srce novo upanje, da ni zdvojil sam nad seboj; kako bo poslej padal in se dvigal; kako Sin božji vzame na-se njegovo naravo in hamartijo; kako pojde na boj zoper satana; kako se spopadeta v velikem dvoboju, kjer se bo šlo za življenje ali smrt vsečihernega človeštva — »duello conflixere mirando« — kakor poje velikonočni himen; kako bo Kristus ranjen umiral, a umiraje gledal svojo zmago; kako bo Kristus umrl, a kako bo satan prav tedaj strmoglavil v brezno; kako bo Kristus z životvorno močjo zopet vstal; kako bo satan poslej le togotno zalezoval ženo in nje zarod, Mater božjo in sv. cerkev, dokler ne pride dan, veliki sodnji dan, ko ga bo Kristus priklenil »z večnimi vezmi pod temò« (Jud. 6.). To je ona velika tragedija, ki se vrši že 6000 let. In v tej tragediji je imel satan od početka veliko ulogo in jo bo imel do konca. Brez satana bi bila bržčas zgodovina človeštva vsa drugačna.

Oglejmo si torej »hudičeva dela« (I. Jan. 3. 8.)!

Po prvem grehu satanu ni bilo težko vlačiti človeka za seboj. Človeški um je otemnel, volja oslabela, brzd njegovi počutnosti ni bilo več. V srcu pa je gospodoval napuh. Skoraj je pozabil človek božje obljube, živel je po

sli poželjivega srca. Bil je »meso« (I. Mojz. 6. 3). Satan ga je tiral vedno dalje od Boga. Bog je pošiljal kazni, a satan je odvrnil človeški pogled od Boga; kazal mu je prirodne moči in nanje napeljal vse zlo, kar ga je prišlo na človeštvo. Nečist človek je imel prirodne moči za bogove. Naposled pa si je sam začel delati bogove. »Zgubili so se v svojih mislih in otemnelo je njih nespametno srce; in so izpremenili veličastvo neminljivega Boga v podobo minljivega človeka in ptic in čveteronogatih in lazečih živali. Izpremenili so resnico božjo v laž in služili raje stvarjem, kakor stvarniku. Zavoljo tega jih je Bog prepustil nesramnim strastem.« (Rim. 1. 21—26.) Koliko deleža ima pri malikovavstvu satan, to je težko določiti. Eno je gotovo. Težko si je misliti, da bi bil človek tako globoko padel brez vednega vpliva satanovega. Ta vpliv se kaže še na poseben način. Kakor je satan prvič grešil hoté biti kakor Bog, kakor je prva človeka s to mislijo slepil: »bota kakor bogova«, tako ga ta misel ni zapustila nikdar. Rad bi videl, da bi ga človek imel za boga. Saj je drzno stopil celó k božjemu Zveličarju, pokazal mu kraljestva sveta in njih veličastvo in mu rekel: »Vse to bom tebi dal, ako predme padeš in me moliš!« (Mat. 4. 9.) »Poglavar sveta« obeta vsa zemeljska kraljestva, ko bi mu le enkrat skazal božji Zveličar božjo čast. Zato ni čuda, da se v zgodovini z malikovavstvom vedno prikazuje tudi satanizem. Kolikorkrat je človek v svojem napuhu najdalje odpadel od Boga, tolikokrat se mu je ponudil in vsilil za boga — satan. Neko satanstvo se kaže že v daritvah, ki so jih malikovavci pokladali svojim bogovom. Težko je brez satanovega vpliva razložiti, da so pokladali Molohu svoje lastne otroke, sinove in hčere. Satan pač želi takih žrtev, zakaj vsaka daritev že sama o sebi pristoji le Bogu. Koliko ljubše mu je torej, če človek zaslepljen in zapeljan daruje narejenim malikom in njemu sam sebe po svojih otrokih! Skrajni satanizem pa je, če daruje človek ne sam sebe in ne svojih otrok, ampak svojega Boga satanu ali vsaj bitju, ki ni bog. Tudi to se je že zgodilo v zgodovini človeštva in se še godi. Tajiti je moči, utajiti ne, da so gnostiki zlorabili posvečene hostije pri svojih ostudnih misterijah, in rabijo jih bržčas tudi še masoni. — Seveda vse, kar smo doslej povedali, je dosegel satan lahko s samim delovanjem na človeško domišljijo in počutnost. A v zgodovini je kmalu pokazal tudi drugo moč.

V deželi Hus je za egipčanske sužnjosti živel pravičen mož Job. »Bal se je Boga in hudega zdrževal.« A satan je govoril: »Se li Job zastonj Boga boji? brez plačila, brez samoprida? Ali ni Bog blagoslovil dela njegovih rok? Stegne naj Bog nekoliko svojo roko in naj se ga dotakne, homo videli, če ga ne bo krel v obraz!« Bog pa, ki tudi pravičnim pripušča poskušnje, je dejal satanu: »Glej vse, kar ima, je v tvoji roci, samo čezenj ne stegaj svoje roke!« Tedaj je satan nadražil Arabljane in Kaldejce, da so planili na Jobove oslice in kamele in jih odgnali. Vrgel je ogenj in strelo z neba in pokončal ovce in pastirje. Dvignil je silen vihar in potresel štiri vogle hiše in jo podrł.

A Job ni govoril zoper Boga. In satan je dejal: »Seveda, kar ima človek, dá za svoje življenje. Naj stegne Bog svojo roko ter se dotakne njegovih

kosti in mesa in videl bo, da ga bo v obraz klel!« Gospod je tedaj satanu rekel: »Glej, v tvoji roci je, vendar ohrani njegovo življenje!« Satan je tedaj šel in je udaril Joba s slonovico, z boleznijo, ki pokrije telo s turovi in prepade dušo, da človek koprne v grozi, v strahu, v omedlevici in otožnosti.

Tu torej vidimo, kako je Bog pripustil satanu veliko oblast. Strelo in vihar in boleznij je delala njegova moč.

Aron in Mojzes sta prišla k Faraonu prosit svobode izraelskemu ljudstvu v imenu Jehove. Za dokaz božjega poslanstva jima je Jehova dal čudežno moč. Aron je vrgel palico pred Faraona in izpremenila se je v kačo. A tudi egiptovski vražarji so vrgli palice in so se izpremenile v kače. Aron in Mojzes sta izpremenila v oči v kri. To so storili tudi vražarji s svojimi vražarijami. Aron in Mojzes sta priklicala nad deželo množico žab. Storili so tako tudi vražarji. Priklicala sta komarje. Priklicali so jih tudi vražarji s svojim zarotovanjem. A tedaj so že rekli: to je božji prst! Mojzes in Aron sta stresla prahu proti nebu in prišla je v deželo kuga. Vražarji pa so bili onemogli. »In vražarji niso mogli stati pred Mojzesom zavoljo turrov, ki so bili po njih.« (II. Mojz. 9. 11.)

Brez dvoma so vražarji delali ta dela z močjo satanovo. Satan ima torej moč delati navidezne čudeže in Bog mu to časih tudi dopušča. Satan dela po prirodnih postavah, a gledavce tako premoti in preslepi, da se jim čudne reči zdé kakor pravi, resnični, nadnaravni čudeži. Tedaj je, kakor menita sv. Gregorij in sv. Hijeronim, urno zamenil za palice od drugod prenesene kače. Drugič je nagnal v deželo žab in komarjev. Vodo pa je tako razsvetlil, da se je zdela rdeča, ali pa je premamil gledavcev oči.

Kolikor bolj se je bližal čas obljubljenega Odrešenika, toliko bolj je besnel satan. Loteval se je celó teles ljudij, obsedal jih, mučil in trpinčil, klel in rotil se skozi njih usta. To nam nepobitno izpričuje sveti evangelijski.

Zdaj je obsedel človeka in vzel mu je govornico, da je bil mutast. (Mat. 9. 32.) Drugi človek je bil zavoljo obsedenja slep in mutast (Mat. 12. 22.). Drugemu mladeniču je naredil satan, da je bil mesečen in je veliko trpel. (Mat. 17. 14.) V drugega je šel s svojimi pokornimi duhovi in ga je gnal v puščavo in v grobove. Naredil ga je divjega, da je večkrat raztrgal železne vezi. Ko ga je Kristus izganjal, ga je satan s svojimi prosil, »da bi jim ne zapovedal v brezno iti«. Šli so v svinje, ki so se v gori pasle, in čeda se je po strmem v jezero vrgla in je potonila. (Luk. 8. 32.)

Lotil se je celó božjega Zveličarja. Prijel ga je, dvignil se z njim v zrak in nesel ga po zraku, podnebju, in postavil na tempelj. Potem ga je vzel zvrh templja proč na visoko goro.

Toliko je torej Bog časih dopustil satanu.

VI. Satan v zgodovini človeštva. — Po Kristusu.

Kristus je strl »hudičeva dela«. Sam je dejal malo pred svojo smrtjo: »Zdaj je sodba sveta; zdaj bo vojvoda tega sveta izvržen.« (Jan. 12, 31.) Rešil je človeštvo iz oblasti satanove, dal je svojim moč, da postanejo sinovi

božji. Vendar Kristus ni še vzel satanu vse moči. Satana ni pahnil končno v peklenko brezno, ampak mu je pustil, da se še vrača na zemljo in izkuša ljudi. V načrtu božjem je, da se človek, ki je grešil, tudi sam s Kristusom mora bojevati zoper satana in ga premagati.

Satan tudi po Kristusu še deluje na svetu. Zapeljuje srca s svojo zvijačo (II. Kor. 11. 3.), zapeljuje ves svet (Skriv. raz. 12. 9.); izpreminja se v angelja luči (II. Kor. 11. 14.), zalezuje ljudi (Ef. 6. 11.), ovira jih (I. Tes. 2. 18.), izkuša jih (I. Tes. 3. 5.); kakor rjoveč lev hodi okoli in išče, koga bi požrl (I. Petr. 5. 8.); pehá ljudi v ječe (Skriv. razod. 2. 10.); seje po svetu ljulko nevere (Mat. 13. 39.); širi in trosi »hudičeve uke«, (I. Tim. 4. 1.); oblastuje v zraku, deluje v otrocih nevere (Ef. 2. 3.); navdihuje izdajavce Kristusove (Jan. 13. 2.), lažnike (Dj. ap. 5. 3.), krivičnike (Dj. ap. 13. 9, 10.); mami pohotneže (I. Kor. 7. 5.). »Ni se nam vojskovati, pravi sv. Pavel (Ef. 6. 12.) zoper meso in kri, ampak zoper poglavarstva in oblasti, zoper gospodovavce tega temnega sveta, zoper hudobne duhove v podnebnju . . . Zavoljo tega vzemite v roko škit vere, s katerim morete vse ognjene puščice hudobnega ugasiti.«

Satan torej še deluje na svetu. Tudi ni misliti, da bi bila sedaj njegova moč omejena samo na nevidne notranje učinke. Ne, marveč tudi znamenja še more delati satan. Kristus je sam to napovedal, da bi se verniki ne dali premotiti: »Vstali bodo krivi kristusi in krivi preroki in bodo delali velika znamenja in čudeže, tako da bi bili zapeljani tudi izvoljeni, ko bi bilo mogoče« (Mat. 24. 24.). Da se bodo godila ta znamenja le z močjo satanovo, to je jasno, a pravi tudi izrecno sv. Pavel (II. Tes. 2. 9.): »Prišel bo odstop (odpad od Kristusa in njegove vere) in se bo razodel človek greha, sin pogubljenja, kateri se bo ustavljal in se vzdigoval čez vse, kar se Bog imenuje, ali kar se po božje časti, tako, da bo v templju božjem sedel in se skazoval kakor da bi bil Bog . . . Skrivnost hudobije je že delavna . . . (Njegov) prihod bo po delanju satanovem z vso močjo in z znamenji in lažnjivimi čudeži in z vsem hudobnim zapeljevanjem.« Tega ni umeti le o času antikrista, ampak tudi sploh o časih brezverstva. Znano je, da sv. očetje pod podobo apokaliptiške zveri umevajo nekrščansko moč, katera deluje zoper božjo cerkev in se bo posebno poslednji čas vzdignila zoper njo. O tej zveri pa pravi sv. Janez: »Drakon, stara kača, ki se ji pravi hudič in satan, kateri zapeljuje ves svet, ji je dal veliko moč. In je delala velika znamenja, tako da je tudi naredila, da je ogenj z neba šel na zemljo vpricho ljudi, in je zapeljala prebivavce na zemlji z znamenji, katere ji je bilo dano delati. In ji je bilo dano, da je dala duha zverinji podobi in da govori podoba zverinja.« (Skriv. razod. 13.)

Vse to potrjuje zgodovina sv. cerkve. O izkušnjavah hudičevih niti govoriti ni treba. Sedaj vzbuja počutnost z notranjimi miki, sedaj privaja pod oči zapeljive stvari vnanjega sveta; enkrat nagiblje ljudi k zmernemu veselju, drugič na obup; vedno pa pošilja svoje hlapce, zavržene ljudi, da sejejo seme krivih, pogubnih naukov in podžigajo strasti. Nekateri pravijo, da ne

čutijo takih izkušnjav, in zato tajé demonske moči. »Ne čutijo jih, pravi po pravici katekizem tridentinskega zbora (p. IV. 15. 7.), ker so se že popolnoma izročili satanu. Ni treba še le izkušnjav, saj satan že tako stoluje v njih srcih. A nje, ki so se Bogu darovali, nje besno napada satan, nje vedno zalezuje.«

A tudi drugače še vedno kaže satan svojo moč. Če prebiramo dela sv. očetov, ne moremo se zdržati prepričanja, da satan tudi vidno še deluje na svetu. Od Justina in Ireneja do Hijeronima, Krizostoma in Avgušтина cela vrsta očetov in zagovornikov vere Kristusove kaže na *obsedence*, češ: glejte, ime Jezusovo izrečemo nad njimi in satan pobegne! Iz tega so dokazovali zoper pogane božanstvo Kristusovo. Gregorij Nazianški sam o sebi priča, da je večkrat z imenom Jezusovim izgnal hudobnega duha. Evzebij zatrjuje zoper Hijerokla, predsednika Bitinije, prav to in se sklicuje na izkušnjo: »*kakor nas uči izkušnjac*«. Prav to trdi Tertulijan zoper Skapulo, predsednika Afrike: »Hudobne duhove izganjamo iz ljudi, *kakor je premnogim znano — sicut plurimis notum est*.« Isto svedoči sveti Ambrož v javnem govoru zoper arijance in jih vprašuje: »Kje je tu sleparstvo? Kako je mogoče sumiti?« »Hudobni duhovi, če jih zarotimo pri Bogu, pravi sv. Ciprijan, takoj pobegnejo iz obsedenih teles.« Origenes priča zoper Celza: »Tudi sedaj so še med kristijani sledi sv. Duha: izganjajo hudobne duhove...« »Naj le pride, pravi sv. Atanazij, kdor se želi prepričati: znamenje križa naj naredi in imenuje Kristusa: in pobegne satan, prenehajo proročišča, izgine vsa čarovnija!« Tertulijan pravi, da se jih je prav zaradi tega mnogo izpreobrnilo. Posebno so se pogosto izpreobračali obsedenci sami, ko so bili oproščeni, kakor zatrujeta Evzebij in Laktancij ¹⁾ *Satanska obsedenost* v zgodovini človeštva potemtakem nikakor ni basen, kakor se nekaterim zdi.

Težko je ločiti v zgodovini, kaj je še sicer neposredno satanskega, a kaj je sama prevara. Toliko se sme reči za trdno, da se kaže v vsem poganstvu in v brezverstvu tudi še po Kristusu moč satanova. Znana so staropoganska *proročišča* v Dodoni, v Delfih in Tebah. Prorokovale so svečenice pitije, »črevobasnice«, ki so jih omamili duhovniki s pijačami in kadili. Časih je govoril kar malik. Ni dvoma, da je bilo v tem veliko sleparstva. Čemu bi satan kar sam nastopal, kjer ima na izber hlapcev? Vendar je težko vsekdar razložiti zgodovinska dejstva s prevaro. Že iz skrivnega razodetja vemo, da bo satan dal časi zverinji podobi, to je maliku, *governico*. In res je le tako mogoče umeti nekatera dejstva. Tako pričajo Cicero, Juvenal, Porfirij, da je proročišče v Delfih naenkrat umolknilo. Sv. Atanazij pripoveduje o drugih proročiščih, ki so umolknila, ko se je začela oznanjati vera Kristusova. Iz tega sklepa, da je delovala v njih satanska moč. Drugi maliki so še poslej časi govorili. V življenju sv. Gregorija čudodelnika beremo, da je hudi duh, ki je govoril iz malika, umolknil vpričo svetnika. Tertulijan pripoveduje o čarodejnih *mizah* (*caprae et mensae divinare consuerunt* Apol. c. 23). Kolikor bolj je Kristusova vera živela v srcih, toliko manj je bilo satanstva. A kadar je začela vera umirati, oživele so čarovnije in satanstvo.

¹⁾ Cf. Hurter: *Daemon vel invitus testis divinae originis religionis christianae*. SS. *Patrum opuscula selecta* tom. I. — Cf. XI. 128.

Nikakor ne trdimo, da je v vseh čarovnijah deloval satan. Le to pravimo, da so se tako širile pod satanovim vplivom. Zakaj grozodejstva, ki so se zavoljo čarovnije godila, so zares satanska. Že Horac pripoveduje o taki čarovnici. Opisuje starko, nakičeno s perjem nočnih ptic, ovito s kačami, z grobnimi zelišči, pokrito z ostudnimi penami slinaste lazne. Ta zagreba otroke do kolen. Ne méni se za njih jok. Ko umrjejo, dela iz njih kosti in mozga čare in čarovala. Teodoret in Gregorij Nazianski pripovedujeta take stvari o Julijanu Odpadniku. Moril je otroke; iz droba je klical njih duše. Dobili so cele zaboje polne trupel in kosti, v mlakužah, na gnojiščih, v najbolj skritih krajih palače. V Mezopotamiji je v nekem templju obesil neko žensko za lase in jo preparal. Potem je zapečatil tempelj. Še le dve leti pozneje so jo dobili. Že leta 314. se je cerkveni zbor v Anciri moral boriti zoper tako vražarstvo. Dejal je, da so vse take vraže »izrodek divje domišljije, pa prevara satanov«. A malo je pomoglo. Ker ni bilo žive vere v Kristusa, je vedno zasedel srce satan.

Tudi dobre, sveté kristijane je slepil satan, kakor nam priča življenje toliko svetnikov. Metal jih je na tla in tepel. Prikazoval se jim je v raznih, strašnih in zapeljivih podobah. Žvižgal je in piskal; igral in pel. A posebno ljubo je bilo satanu vendar le vražarstvo. Vraž je vedno nosila na sebi satanovo znamenje.

V dvanajstem in trinajstem stoletju se je obnovil gnosticism. Gnostiki so rabili pri svojih misterijah posvečene hostije, premešene z mesom in s krvjo otrók. Na veliki petek so počenjali ostudne orgije. V petnajstem stoletju se je pokazalo zopet posebno duhorotstvo iz droba žen in otrók. Žalosten izgled je Tilen Lavalski. Bil je v mladosti slaven vojvoda. Še le štiriindvajset let mu je bilo, ko je bil že maršal. A potem se je udal nečistosti in magiji. Vraževal je iz drobov otrók in žensk. Dne 25. oktobra l. 1440. so ga sežgali. V petnajstem in šestnajstem stoletju je gospodovala astrologija. Po reformaciji je bilo še hujše. Arabaptisti so nagi letali okrog. Enkrat se jih je 300 poskrilo po jamah. Pričakovali so angelja s kruhom. A ni ga bilo in pomrli so od gladú.

Nesrečno čarovništvo je strašno zaslepilo vse, ljudi in sodnike. Take slepote skoro ni mogoče umeti brez satanstva. Ni mogoče umeti, da bi bila vsa stvar prišla tako daleč, ko bi vsaj nekatera dejstva ne bila resnična.

Prav tako strašna se je v gotovih dôbah pojavila obsedenost. Knjige, ki pišejo o takih stvareh, so polne dogodkov.¹⁾ Kakor smo že povedali, se mi ne opiramo na posamezna dejstva. Mnoga so izmišljena, mnoga pretirana, mnogi pojavi so le posledice raznih bolezni. A če se vzame vse skupaj eno k drugemu, ni móči utajiti satanskega vpliva in delovanja.

L. 1374. se je pojavil »vidov ples«. Po sto ljudij je plesalo, divje skakalo, pelo satanove litanije. Enkrat jih je bilo dva tisoč skupaj. Dejali so, da so krščeni od grešnih duhovnikov. Zato je izbruhnilo sovraštvo zoper duhovnike, menihe in cerkev.

¹⁾ Cf. Lecanu: Geschichte des Satans. Regensburg. Manz. 1863. — Po tej knjigi smo posneli novejša zgodovinska dejstva. — Cf. Görres: Mystik itd.

L. 1490. so začele besneti nune. Plezale so po zidovih, šle po strehah, tulile, govorile tuje jezike, napovedovale nesreče, gledale daljne stvari. To se je godilo v Belgiji v samostanu Quercy od l. 1490.—1494. Isto se je godilo pozneje v samostanih Kentorp, Wertet. Janez Wier je šel zato v Belgijo in je potem spisal knjigo o hudobnih duhovih (de praestig. daem.). Leta 1565. je pobesnelo v Amsterdamu sedemdeset sirot. Divjale so, pravile skrivne grehe, govorile tuje jezike. Obdolžile so neko pobožno ženo, da je kriva njih obsedenosti. L. 1611. se je nekaj takega dogodilo v Aix. Pobesnena je prva Magdalena de la Palud, za njo pa še sedem do osem drugih. Bruhale so najgrša bogokletja in šepetale najlepše molitve. V vsem se je kazal demonski vpliv. Obdolžile pa so duhovnika Gofridija iz župnije Accoules v Marseillu, ki je bil pripravljajl Magdaleno na prvo sv. obhajilo. Dejale so, da so ž njim uganjale čarovnije. Škof se je odločno potegnil za brezmadežno življenje duhovnikovo. Parlament sam se je lotil stvari. Dejali so ga na tezalnico. Gofridi je v strašnih bolečinah priznal, a potem zopet tajil. Obsedenke pa so tulile, krohotale se češ: kakšne neumnosti smo vam natvezle! Sodnikom se je vse to zopet zdelo satanovo delo. Bili so zmeteni in obsodili so vkljub odporu škofovemu duhovnika na gromado. Sežgali so ga dné 30. aprila l. 1611. vpričo neštete množice, ki si zbegana in prestrašena ni vedela kaj. Nekaj podobnega se je zgodilo leta 1633. Več obsedenih žensk je obdolžilo duhovnika Grandier, župnije St. Pierre de Marché-Neuf. Goreč njegov zagovornik je bil nadškof v Bordeaux Escublo Sourdis. Ena izmed obsedenk, Clara Sazilly, je umela vse jezike, ki jih je kdo ž njo govoril: laško, špansko, nemško, grško. Nekdaj je ves popoldan govorila grški. Duhovnika so vrgli v ječo. Kar se je ž njim godilo v ječi, vse to je povedal nek obsedenec javno v cerkvi. Vsled čudnih pojavov so se nekateri celó izpreobrnili. Tako se je Lord Montaigü odpovedal protestantstvu. Izpreobrnil se je tudi svetovalec Queriolet, ki mu je ena izmed obsedenk povedala vse njega skrivne grehote. Grandier je tudi na tezalnici vse tajil. Vendar so ga obsodili in sežgali dné 18. avgusta l. 1634.

Takih dejstev je vse polno. Okrog l. 1700. se je lotil ljudi prečuden fanatizem. »Videl sem stvari«, pravi maršal Villars, »ki bi jih nikdar ne bil verjel. Vse žene in dekleta po mestu so se zdele obsedene; tresle so se in prerokovale. Število takih otrok je bilo v pokrajini cevenški in langvedoški osemtisoč. Stari in mladi so trdili, da ne morejo drugače, da jih sili neznana moč. Družili so se v tolpe, ropali, morili duhovnike, požigali hiše in cerkve. Samo leta 1704. so pomorili štiritisoč katoličanov in osemdeset dudovnikov. L. 1727. se je to obnovilo. Pojavili so se prečudni krči. Plesali so, sukali se, metali se na tla, kakor priča svobodomiselni samovidec Bonnaire. Fontaine, tajnik Ludovika XV., brezverec, je sam začel sukati se. V eni minuti se je šestdesetkrat zavrtel na peti. Drugi so skakali v ogenj in mirno stali na žarečem oglju. Deklica Sonnet, imenovana močerad, je tako stala, dokler ni ogenj ugasnil. Takih »nezgorljivih« ljudij je bilo do osemsto. Vse to, pravi Lecanu, je stokrat dokazano, ker se je stokrat ponavljalo vpričo tisoč gledalcev, prijateljev in nasprotnikov, gorečnikov in dvomljivcev. Vse je tudi zapisano v poročilih tedanjega časa.

Kar se je godilo med krščanstvom, se je godilo tudi med poganstvom in se še godi. Treba je brati le življenje velikega apostola Indije, sv. Frančiška Ksaverija, ki je živel za Lutro, ali pa tudi veliko delo pred malo leti umrlega misijonarja kardinala Massaia: »petintrideset let mojega misijonstva«.

VII. Satan v zgodovini človeštva. — Nekaj ugovorov.

Dve stvari se zdita čudni, če prebiramo take dogodke. Najprej so med obsedenci tudi ljudje, ki so bili vsekdar brezmadežnega življenja, ali pa otroci, ki gotovo še niso grešili. Toda tega po Kristusovem nauku ni težko umeti. Bog namreč pripušča trpljenje, izkušnje ne samo za kazni, ampak tudi za poskušnjo; često pa tudi vsled drugih vzrokov. O sleporojenem so vprašali učenci Kristusa: »Učenik, kdo je grešil, on ali njegovi stariši, da je slep rojen?« Jezus je odgovoril: »Ni grešil ne on, ne njegovi stariši, temveč da se razodenejo božja dela nad njim.« (Jan. 9. 3.) Bog ima torej druge namene, ki so nam zdaj še mnogokrat prikriti. Potem pa je obsedenost lahko poskušnja za obsedence, a kazni za družbo. Druga stvar je, da so vsi pojavi često podobni blaznosti ali pa celo šele posledek dušnih in telesnih bolezni. Toda tudi to ni čudno. Satanov smoter je vedno greh. Če vsled njegovih del pride kaj dobrega, je to izvestno zoper njegov namen. Ko bi pa satan razodeval svoja dela na bistrh, vedrih in zdravih ljudeh, bi nihče ne mogel tajiti nadnaravnega sveta in nadnaravnih bitij. Ta vera v nadnaravni svet bi pa bila satanu navadno zelo v opreko. Satanu godi, da s svojimi deli zmeša ljudem glave. Tiste, ki radi verujejo, bi rad odtegnil s svojimi prevarami od početnika vse vere, Kristusa, in jih zamotal v vražarstvo in vse grehe, ki vedno sledé vražarstvu. Brezvercev pa in dvomljivcev noče privésti k veri, ampak bi jih v brezverstvu še rad utrdil. Zato kaže čudne stvari, da radovedne in lahkoverne potegne za seboj. Kaže pa te čudne pojave v zvezi z boleznimi, da bi se zdelo, da so sploh vsi čudeži le abnormalni prirodni pojavi. Komur je poznana zgodovina človeštva, ve, da se je to satanu navadno tudi posrečilo. Z ene strani polni vraž, na drugi strani pa tajé celo neoporečne čudeže Kristusove.

Sveta cerkev o posameznih dejstvih ni izrekla nobene sodbe; nasprotno, v svojem obredniku opominja vse, naj bodo previdni in razboriti, da ločijo bolezni od napasti satanovih. A kakor previdna je cerkev, tako trdno pa živi v njej vedno tudi prepričanje, da satan deluje na svetu. To nam spričuje tretja stopinja sv. posvečenja, eksorcistat ali služba zarotovancev, ki daje oblast, izganjati hudobne duhove iz kristijanov. Kristus sam je izganjal hudiče. To oblast je izročil apostolom (Mat. 10. 1.) in po apostolih sv. cerkvi. Sv. cerkev se je vedno zavedala te oblasti in jo vršila. Vršijo jo še zdaj s svojimi blažili posebno pred sv. krstom. Resno je zarotovanje pred sv. krstom. »Torej, prokleti hudič, spoznaj svojo obsodbo, tako govori krstitelj, in daj čast živemu in pravemu Bogu, daj čast Jezusu Kristusu, njegovemu Sinu, in Duhu svetemu, in béži od tega služabnika božjega . . . Sliši, prokleti satan, zaroten z imenom večnega Boga in Odrešenika našega Jezusa Kristusa, Sinu njegovega, béži premagan s svojo zavistjo tresé se in ječé! . . .« V rimskem obredniku je

poseben, vzvišen obred za zarotovanje obsedencev. Zarotovavec moli molitve in bere evangelij, kako je Kristus izganjal hudobne duhove, in prosi sam višje moči. Potem prekriža sebe in obsedenca in začne zarotovanje: »Glejte križ Gospodov, bežite sovražne moči!« . . .

Vsa zarotovanja oseb in stvari so zato, kakor pravi sv. Tomaž Akvinski (IV. D. 6. qu. 2. a. 3.), »ker je po grehu dobil satan oblast nad človekom in nad vsem, kar mu je v rabo, na njegov kvar«.

Sv. pismo, sv. cerkev in vsa zgodovina človeštva torej svedoči, da satan deluje na svetu. Deluje raznoliko, izkuša pravične, slepi krivične, a najraje deluje v »otrocih nevere«. Tam, kjer raste nevera, raste tudi satanova moč. Ker je naš vek vek brezverski, zato je ukazal Leon XIII., da se koncem maše moli tudi molitev na čast sv. Mihaelu, naj bi nas branil v boju zoper satana, naj bi »s a t a n a in druge hudobne duhove, ki hodijo po svetu v pogubo duš, z močjo božjo v peklenko brezno pahnil«.

A dejal bo kdo: Kako je to, da dandanašnji ni več takih dejstev? Odgovor ni težak. Najprej to nikakor ni resnično za poganstvo, ampak k večjemu za moderno Evropo. Potem pa tudi čuda ni. Glavno delovanje satanovo je vendar le vedno notranje. Kadar to dobro uspeva, mu ni toliko za čudna dela. Prav v našem času pa satan sedi takorekoč na stolici sveta. Enciklopedisti in masoni so zavrgli vsako vero v nadnaravni svet. Pomagal jim je satan, ker je mešal v čudnih pojavih prešlih časov laž in resnico, sleparstvo in neumnost, dokler niso dvomljiveci z lažjo in neumnostjo in sleparstvom zavrgli tudi resnice. Kjer pa ni vere v nadnaravni svet, se satan vrlo dobro počuti. Zakaj njegov namen je vedno isti: če že ne more bogovati sam, da le ne boguje stvarnik Bog! In zares! Komaj je satan opazil, da se je začel materijalizem majati, da brez bitja božjega ne uteši treznega umovanja, se je zbal za svoje gospostvo in takoj je vrgel med svet zopet nekaj čudnih pojavov, nekaj sleparskih, nekaj resničnih. Svet in človek sta zopet uganjka, odkar se je prikazal spiritizem. Da, vse to je osnoval satan tako premeteno, da je ves dandanašnji spiritizem prav za prav še vedno materijalizem. **P r o t i s l o v j a**, ki jih ima v sebi materijalizem, zakriva spiritizem z uganjkami in tako misli, da še vedno ni treba — vere v nadnaravni svet. Toda o tem bomo še govorili o drugi priliki. »Dogmatika spiritizma« hoče svojo razpravo. To pa je gotovo, da satan deluje tudi še v naši dōbi. Deloval je in bo deloval.

V raju je začel satan boj zoper človeka. Veliko jih je pogubil. »Njegov rep je potegnil tretji del zvezd neba.« (Skriv. raz. 12. 4.) Pismouke in modrijane, ki so se bahali z bleskom svoje učenosti in modrosti, je vrgel v globočino zmote in slepote. Večji del vsega človeštva je pahnil v malikovavstvo. Sam sebi si je osvojil božjo čast. Tedaj se je prikazal Kristus. Satan je zajechal in zaškrtal, a potem še z večjo besnostjo planil na ljudi in jih obsedal. A Kristus ga je premagal. Vzel mu je največjo moč, ko je odvzel »greh sveta« (*τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου*, Jan. 1. 29.) Poslej vsak lahko premaga satana, če se človek le združi z »ženo in zarodom«, z Marijo in s Kristusom, z Marijo in sveto cerkvijo. Zakaj zarod žene je Kristus, a so tudi vsi, ki so Kristusovo telo in popolnost njegova. Kristus je namreč

»glava svete cerkve, katera je njegovo telo in popolnost njega.« (Ef. 1. 22. 23.) Zato satan najbolj sovraži ženo in njen zarod, Marijo in Kristusa, Marijo in cerkev, prav kakor je zapisano v skrivnem razodetju: »In drakon se je razsrdil nad ženo in je šel bojevat se z drugimi iz njenega zaroda, kateri izpolnjujejo božje zapovedi in imajo pričevanje Jezusa Kristusa.« (Skr. raz. 12, 17.) Ta boj bo vedno hujši. »Skrivnost hudobije«, pravi sv. Pavel, »je že delavna« (II. Tes. 2. 7.) in antikristi že delujejo. Zakaj »noben duh, kateri Jezusa razodeva, ni iz Boga, in ta je antikrist, od katerega ste slišali, da pride, in je že zdaj na svetu.« (I. Jan. 4. 3.) Trije veliki antikristi tudi dandanašnji s satansko močjo delujejo na svetu: Mohamed, Buda, pa Bafomet masonski. Uresničuje se videnje sv. Janeza: »In ko bo končanih tisoč let, bo satan izpuščen iz svoje ječe in pojde venkaj in bo zapeljeval narode, kateri so na štirih voglih zemlje, Goga in Magoga, in zbral jih bo na vojsko, katerih število je, kakor peska morja. In bodo gori šli po širjavi zemlji in bodo obstopili tabor svetnikov in ljubo mesto.« (Skriv. raz. 20. 7.) Hud boj se bjeje, a mi vemo, da peklena vrata ne bodo premagala cerkve. Prišlo bo pač kdaj še hujše. Prikazal se bo v boju še »tisti hudobni, katerega prihod bo po delanju satanovem z vso močjo in z znamenji in lažnjivimi čudeži in z vsem hudobnim zapeljevanjem za te, kateri se pogubé, zato, ker niso ljubezni resnice sprejeli, da bi bili zveličani.« (2. Tes. 2. 9.) A prišel bo »ogelj od Boga z neba« in bo požrl vse sovražnike Kristusove. Antikrista »bo gospod Jezus umoril s sapo svojih ust in ga bo pokončal s svetlobo svojega prihoda« (ib.), a satan, kateri je vse zapeljal, »bo treščen v ognjeno in žvepleno jezero, kjer bota tudi zver in lažnjivi prerok trpela noč in dan vse vekomaj.« (Skriv. raz. 20. 9. 10.)

To je zgodovina satanova v zgodovini človeštva.

Konec.

Mnogo so pisali zadnji čas o satanstvu po ložah. Toda to ni glavna stvar. Ali se prikazuje v ložah satan ali ne, kaj za to, ko je ena stvar gotova. Gotovo je namreč, da je vse masonstvo delo satanovo! Ne proti »beli kozici« in »zalim mladeničem«, naš boj mora biti proti vsemu masonstvu. Masonstvo taji vero v čeznaravni svet; masonstvo obožuje prirodo; masonstvo smrtno sovraži Kristusa in njegovo cerkev; masonstvo s pomočjo satanovo deluje v otrocih nevere; naj ima satana tudi vidno v svoji sredi ali ne — masonstvo je satansko delo! Proti masonstvu, proti naturalizmu, proti materijalizmu, proti materijalističskemu spiritizmu, proti vsemu brezverstvu bij se naš boj, boj za nadnaravno vero, boj za vero Kristusovo, boj z »ženo in nje zarodom«, boj z Marijo in sveto cerkvijo!

Pokrižajmo sami sebe, pokrižajmo vse, ki še ječe v sužnjosti satanovi, in kažimo jim znamenje odrešenja — sveti križ! Kažimo sveti križ sovražnim močem! Vse naše življenje in delovanje bodi glasan klic, klic, kakor je vklesan v obelisk pred cerkvijo svetega Petra v Rimu: „**Glejte križ Gospodov! bežite sovražne moči!**“

Dr. Aleš Ušeničnik.

Materijalistično modroslovje.

(Dalje.)

IV. Marksov materijalizem.

Karol Marks (Marx) se je v svoji mladosti mnogo bavil s Heglom. Sestav tega modroslovca sam mu je izredno ugajal, samo idealističnega temelja ni hotel vzprejeti. Poleg modroslovja se je pečal Marks tudi z narodnim gospodarstvom in to ga je pripeljalo na novo pot, po kateri je v Heglovem zmislu, a na materijalističnem temelju razlagal svet in življenje.

Marks je bil sicer že prej materijalist, preden si je poskušal na materijalističnem temelju razložiti človeško življenje, toda priznavati moramo, da mu nikakor ni zadostovalo klevetno zabavljanje Feuerbachovo, ki je z najpodlejšimi sredstvi napadal versko naziranje; tudi K. Vogta, družega surovega materijalističnega hlatača ni maral. S trpko ironijo so zasmehovali on in njegovi učenci materijaliste: H. Czolbeja, L. Büchnerja in E. Häckla, češ, da so buržoazijski polovičarji.

Lahko je res trditi, da mišljenje ni družega, nego gibanje možganskih atomov, tajiti in pobijati vse, kar je z dušo v zvezi, a razložiti, zakaj in odkod ima človeštvo svoje misli, to je druga. Materijalistični rovarji, ki niso Marksove šole, so oholi zabavljači. Po pravici velja o njih Erdmannova trditev, da ni najti med njimi niti ene izvirne misli.¹⁾

Marks je poskušal drugače. On ni hotel samo tacega materijalizma, ki bi prevrgel med izobrazenci prejšnje naziranje, ki bi vrgel raz prestol Boga samega med njimi, marveč hotel je materijalizem, s katerim naj bi se prevrgel ves dosednji red, s katerim naj bi se uprizorila popolna duševna, politična in gospodarska revolucija.

V to svrhu je najpreje iztrebil iz Heglovega modroslovja vse idealistične primesi; preobrnil jih je, kot sam zatrjuje.²⁾

¹⁾ Grundriss der Geschichte der Philosophie, Bd. 2, str. 708 in naslednje: „Es findet sich bei den Materialisten der Gegenwart nicht ein einziger origineller Gedanke. Bis auf den cynischen Vergleich der Gedanken mit den Excrementen der Nieren hat Cabanis alles schon gesagt, was man jetzt zu lesen bekommt. Wenn es wahr sein sollte, dass die Naturphilosophie gelehrt habe über Dinge abzusprechen, von denen man nichts versteht, so hat sie nirgends so eifrige Adepten gefunden, wie unter den exacten Forschern. Wer heute ein Mikroskop gut zu behandeln weiss, glaubt ohne weiteres darüber absprechen zu dürfen, was Ursache, was Bedingung, was Kraft, was Stoff, was logisches Gesetz, was Wahrheit sei. Der Umstand, dass der Leserkreis dieser Bücher sehr gross ist und täglich wächst, dass Zeitschriften, die für den Horizont der Schulmeister und Bauern berechnet sind, dem Materialismus immer mehr Anhänger zuführen, ist für Viele ein Beweis gewesen, dass er die Philosophie der Gegenwart oder der Zukunft sei. Entschiede dieses, dann hätte der Materialismus seinen Meister bereits gefunden; denn der heil. Gambrinus zählt noch viel mehr begeisterte Anhänger, als er, und viel eifrigere; es ist bis jetzt noch kein Beispiel vorgekommen, dass die Vertheuerung eines Moleschottschen oder Büchnerschen Buches Revolutionen in grossen Städten hervorgerufen hätte.“

²⁾ Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Erster Theil. Vierte Auflage. Hamburg. O. Meissner. 1890. str. XVII. XVIII: „Meine dialektische Methode ist der Grundlage nach von

Ravno to pravi Engels.¹⁾ Po tem naziranju ni nobenega absolutnega pojma, ki bi se razvijal. Mišljenje ni edino, kar stvarno biva, kakor pravi Hegel, marveč vse, kar biva, je le tvar in pojavi na stvari. To, kar imenujemo čustva, misli, želje, ni družega, nego poseben pojav na izpreminjajoči se stvari. V tem zmislu se Marksov materijalizem kar nič ne loči od Feuerbachovega in Büchnerjevega. V naravnem modroslovju je le toliko pomenljiv, da uporablja za temelj Heglovo dijalektiko. Tvar se preko protislovij vedno razvija. Nove oblike nastajajo; a kmalu se izmed njih samih pojavi njihov nasprotnik, — ki jih uniči in na njihovo mesto zopet nove postavi.

V tem oziru se ni vredno dalje pečati z materijalističnim modroslovjem. Po Heglovi dijalektiki, kakor jo je Marks preobrnil, se uničuje vsak namen, vsaka smér, sploh vsaka stalnost iz narave. Stalno je samo izpreminjanje in tvar, ki se izpreminja.

Doslednih materijalistov je sploh nemogoče dobiti. Toda zlasti gledé na imenovana načela se materijalistični učenjaki največkrat urežejo.

Sami sicer poudarjajo, da ni družega nego tvar, toda s svojim raziskavanjem dokazujejo nevedé in nehoté, kako lep red vlada v stvarstvu in kako je vse namenu primerno uravnano. Neprecenljivi so vsled tega tudi za krščanskega apologeta Darwinovi in njegovih privržencev znanstveni spisi. Modroslovski temelj je napačen in posledice so puhla podmena. Dejstva sama so pa velike važnosti in hvaležni smo učenjakom, ki nam jih podajejo, da

der Hegelschen nicht nur verschieden, sondern ihr directes Gegentheil. Für Hegel ist der Denkprozess, den er sogar unter dem Namen Idee in ein selbständiges Subject verwandelt, der Demiurg des Wirklichen, das nur seine äussere Erscheinung bildet. Bei mir ist umgekehrt das Ideelle nichts anderes als das im Menschenkopf umgesetzte und übersetzte Materielle.

Die mystificirende Seite der Hegelschen Dialektik habe ich vor beinahe 30 Jahren, (predgovor k drugi izdaji „Kapital“-a, iz katerega povzemamo te besede, je podpisan dné 24. prosenca leta 1873) zu einer Zeit kritisirt, wo sie noch Tagesmode war. Aber gerade als ich den ersten Band des „Kapital“ ausarbeitete, gefiel sich das verdriessliche, anmassliche und mittelmässige Epigonthum, welches jetzt im gebildeten Deutschland das grosse Wort führt, darin, Hegel zu behandeln, wie der brave Moses Mendelssohn zu Lessing's Zeit den Spinoza behandelt hat, nämlich als „todten Hund“. Ich bekannte mich daher offen als Schüler jenes grossen Denkers und koketirte sogar hie und da im Kapital über die Werththeorie mit der ihm eigenthümlichen Ausdrucksweise. Die Mystification, welche die Dialektik in Hegels Händen erleidet, verhindert in keiner Weise, dass er ihre allgemeinen Bewegungsformen zuerst in umfassender und bewusster Weise dargestellt hat. Sie steht bei ihm auf dem Kopf. Man muss sie umstülpen, um den rationellen Kern in der mystischen Hülle zu entdecken.

In ihrer mystificirten Form ward die Dialektik deutsche Mode, weil sie das Bestehende zu verklären schien. In ihrer rationellen Gestalt ist sie dem Bürgerthum und seinen doctrinären Wortführern ein Aergernis und ein Greuel, weil sie in dem positiven Verständnis des Bestehenden zugleich auch das Verständnis seiner Negation, seines nothwendigen Unterganges einschliesst, jede gewordene Form im Flusse der Bewegung, also auch nach ihrer vergänglichlichen Seite auffasst, sich durch nichts imponiren lässt, ihrem Wesen nach kritisch und revolutionär ist.

¹⁾ Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft. — »Marx und ich waren wohl ziemlich die einzigen, die aus der deutschen idealistischen Philosophie die bewusste Dialektik in die materialistische Auffassung der Natur und Geschichte hinübergerettet haben.«

jih lahko uporabljamo v obrambo svetih resnic. Zato pa Marks in Engels velikokrat poudarjata, da se mora naravoslovec ogibati vsega, kar bi spominjalo na kak namen, kar bi govorilo o kakem redu in o kakem stalnem načelu.

Vse je v razvoju in ne samo, da ni nobenega reda, marveč protislovje je tista moč, ki vodi ves razvoj.

V naravoslovju moramo torej šteti Marksa med — mehanične moniste.

Tvar — atomi bivajo. Izven njih ni nič. Način atomskega bivanja je izpreminjanje, ki nima nobenega načrta, nobenega stalnega zakona. Svet in vse, kar obsega, je slučajen mehanizem razvijajoče se stvari.

O tem ne bomo dalje na tem mestu razpravljali. To naziranje ima pač vse tiste znane napake in nezmisli v svojem dokazovanju, ki jih pozna vsak krščanski izobraženec.

Za nas je pomenljiv le drugi, važnejši del Marksovega modroslovja, to je: materijalistično zgodovinsko naziranje.

Tu je Marks samostojnejši, in če smemo tako reči, tudi duhovitejši.

Zopet ponavljamo, da mu je pri tem Heglova dijalektika za temelj. Vsled tega ne priznava nobene stalne resnice, nobene stalne ustanove v človeškem življenju.

Noben nazor o pravosti, o religiji, o pravu nima objektivne, trajne veljave. Razmerje med možem in ženo, med stariši in otroci, med gospodarji in delavci, med vladarjem in državljanji, ne pozna nobenega stalnega zakona, po katerem bi se snovalo in presojevalo.

Vsi pravni, verski, pravni nazori, vse različne rodbinske oblike, različni stanovi, raznovrstne države so učinki neprenehane razvoja. V imenovanih nazorih in ustanovah vidimo nebrojno protislovje. Pravna načela Botokudov ali Mašukolumbov so popolnoma različna od naših; srednji vek je imel drugačne pravne nazore nego stari in novi, drugačne pojme o veri in pravu, drugačne misli o rodbini in državi.

Marks v tem oziru ničesar ne dokazuje, marveč vse to mu velja že samo po sebi za dokazano.

Hegelovo modroslovje ga uči, kako spajati najraznovrstnejša protislovja. Negacija negacije, iz nebiti nastajajoča bit mu opravičuje tudi najbolj nasprotni nazore. Na tem temelju se vprašuje, kako naj se razlagajo za vsak posamni čas tako različni nazori.

In z odgovorom na to vprašanje se bavi njegovo in njegovih učencev materijalistično zgodovinsko naziranje.

Oglejmo si je!

A. Družabnost.

a) Marks se je postavil pri svojem modroslovju na družabno stališče. Posamnik ne velja nič. Individuvalno življenje in delovanje se ne more umevati brez družbe, v kateri živi. Pred Marksom se je v resnici mnogo preveč pre-

zirala družabna stran. Atomizacija izobrazene človeške družbe, ki se je pričela s protestantskim načelom o samostojnosti človeškega uma in najvažnejših stvarih, se je v 18. veku vedno bolj širila. Individuvalno življenje se je mnogo preveč poudarjalo. V političnem in verskem oziru so to individualistično naziranje podpirali angleški in francoski svobodoumniki, v gospodarskem oziru je Smith s svojimi privrženci postavil za temelj tako zvanemu industrijalnemu narodno-gospodarskemu sestavu, ali menčesterskemu liberalizmu — najodločnejši individuvalizem. V slovstvu je romantična dōba povelicevala posamnike, duševne ali telesne orjake in slavila individuvalno silo, naj se je že javljala v kakem roparju, v kakem vojskovodji ali kralju.

Ravno dōba, v kateri je pričel Marks svoje javno delovanje, je bila nasičena z individualističnimi nazori. Saj se je uprav tedaj po vseh evropskih državah porajal liberalizem, ki pač ni nič družega, nego individuvalizem v verskem, nravnem, znanstvenem, umetniškem, političnem in gospodarskem oziru.

Marks se je ustavil individuvalizmu in je jel poudarjati človekovo družabnost, socialnost.

Dosledno so izvedeni njegovi nauki v socijalni demokraciji, ki tudi potaplja individuvalno življenje v družbi, v kateri posamnik nima prav za prav nobene samostojnosti. Družba ga ima vzgajati, učiti moliti, delati. Družba po socijalističnih načelih zanj kupuje, zanj prodaja, družba mu daje sredstva za delovanje in življenje.

Socijalistično načelo je popolno zanikanje individualističnega liberalizma. Obojno je sicer napačno, ker obojno trdi preveč. Prvo preveč poudarja družabno stran človeške narave, drugo pa preveč dovoljuje človeški individuvalnosti. Prvo prezira to, kar drugo priznava za edino veljavno; drugo pa taji to, kar prvo preveč zagovarja.

Resnica je v sredi. Človek je samostojna osebnost, ki je pa v marsičem navezana na družbo.

Te opazke naj zadostujejo v pojasnilo. Naravnost dokazovati, v koliko je človek samostojna individuvalnost in v koliko je družaben, ni na mestu v naši razpravi. Zato treba posebne razprave.

b) Marksovo socijalno načelo, ki človeka razmotrava le kot družaben proizvod, je kmalu dobilo mnogo zagovornikov v modroslovju, v etnografiji in tudi v naravoslovju. Herb. Spencer je često zagovarjal, da je družba preje nego človek (*Society is prior to man*). Th. Achelis¹⁾ razbira vsa različna mnenja in našteva Darwina, Bastiana, Fr. Müllerja in mnogo drugih učenjakov med pristaši tega načela.

Prav za prav je že Hegel ravno to zagovarjal.²⁾ Marks je tudi v tem oziru iz Heglove šole. Socijalistično načelo se je najpreje izreklo v modroslovju in od tod je šele prišlo v eksaktne

¹⁾ *Moderne Völkerkunde, deren Entwicklung und Aufgaben. Nach dem heutigen Stand der Wissenschaft gemeinverständlich dargestellt.* Stuttgart. Verlag von F. Enke. 1896.

²⁾ *Encyklopaedie, o. c. str. 319. nasl., 450—466.*

v e d e. Umstvena zmeta je tudi v tem slučaju postala predsodek, po katerem se je razvijalo znanstveno naravoslovsko raziskavanje.

Na prvi pogled se zdi, kakor bi bili Darwin in njegovi svojo podmeno dobili kot uspeh svojih vednostnih študij. A natančneje proučavanje njegovih vodilnih idej nam priča, da je njegova podmena — nedokazan predsodek, neutemeljena supozicija, povzeta iz zmotnega modroslovja.

Posamnik ne velja nič, ne pomenja nič; gre se le za vrsto in za razpol. Samo splošno: vrsta, razpol resnično biva; posamno je gol pojav brez prave realnosti.

To Heglovo načelo, ki je v svoji splošnosti popolnoma neopravičeno, se je preneslo tudi na človeka. Posamni človek je tako rekoč brez pomena. O njegovi brezsmrtnosti govoriti je nezmisel. Nesmrtna je samo vrsta, ali kakor se cinično izraža prvi zdajni zastopnik darvinistične šole na Nemškem Weismann: Nesmrten je le kalični plasma (Keimplasma).

Hegel je razlagal postanek vesoljstva po razvoju splošnega, absolutnega pojma preko protislovij.

To načelo obsega samo po sebi istovetnost vseh različnih bitnih oblik in s tem seveda tudi edinstvenost vseh rastlinskih in živalskih vrst. Darvinizem je potemtakem samo naravoslovski poskus, dokazati Heglovo dijalektično modroslovje. Zmotno načelo je rodilo zmotne posledice.

Mimogredé smo omenjali to važno dejstvo, ki že samo po sebi najbolj dokazuje moč uma in idej in že s tem pobija zmotne nauke tistih, ki so hoteli in še hočejo tajiti razliko med umstvenim in tvarinskim življenjem, ki pa ravno sami v razvoju svojih zmot dokazujejo, da ne govoré prav.

c) Prof. dr. W. Jerusalem je letos podal vsebino zdajnega naziranja brezverske vede v človekovi družabnosti.¹⁾

Ker je njegov spis najnovejši v našem vprašanju in obsega ob kratkem vse, kar se zdaj splošno sodi tudi med tistimi, ki se ne prištejajo socijalnim demokratom, zato izpisujemo tukaj nekaj poglobitnejših stvari.

Jerusalem pravi:

»Das selbständige Individuum mit seinem eigenen Denken, Fühlen und Wollen, mit seiner eigenen Rechtssphäre, seinen eigenen, oft der Gesamtheit entgegenstehenden Interessen ist erst ein Resultat intensiver, durch die Arbeitstheilung beeinflusster Culturentwicklung. — Nun findet man aber als Erzeugnisse dieser primitiven Gemeinschaften überall auf der Erde Sprache, mythologische und religiöse Vorstellungen, sowie bestimmte Sitten und Gebräuche. Da zeigen sich nun an den entlegensten, von einander durch ganze Continente und Weltmeere getrennten Punkten oft die überraschendsten Uebereinstimmungen, namentlich in Bezug auf Religion, Mythos und Sitte. Diese Uebereinstimmungen aber legen den Gedanken nahe, durch reiche Materialsammlung und vergleichende Betrachtung zu wirklich empirischen Entwicklungsgesetzen zu gelangen. Solche Gesetze zu finden, ist die gemeinsame Aufgabe der Soziologie und der Völkerkunde.«

¹⁾ Die Volksseele. Podlistek v „Neue Freie Presse“ dné 8. in 9. jan. 1897.

To je sicer precèj zmedeno. A Jerusalem nam sam pojasnuje, kako bo postopala veda v tem vprašanju, rekoč: »Die moderne Völkerkunde und Soziologie wird alle ethischen Systeme, welche auf individualistischer Grundlage aufgebaut sind, unbarmherzig weggestossen.

Grozna ironija se nam zdi, da se v listu, ki sicer služi edino le individualističnemu liberalizmu, poudarja s o c i j a l i z e m, četudi le v »etičnem« oziru. Ideja se tudi tu kaže močnejša, nego doslednost. Socijalistično naziranje preplavlja tudi liberalne kroge. V političnem in narodno-gospodarskem oziru se seveda socializem pobija, toda kakšen more biti uspeh take nedoslednosti, je drugo vprašanje.

Jerusalem tudi trdi v svojem spisu, da je pri umstvenem razvoju deloval socialni činitelj, to se pravi, da se je človeško spoznavanje razvilo v družbi in da imajo različni umstveni nazori svojo razlago v človekovi družabnosti. A kako nedosleden je pri tem. Vedno še govori o nekakšnih vodilnih idejah. Boga in duše ne priznava, saj mu tega ne dopušča novodobna 'veda', toda idealizma se vendar ne more otresti. Čujmo, kaj pravi o religiji:

»Die Frage, ob es irgendwo auf der Erde vollständig religionslose Völker gibt, hat lange die Forscher beschäftigt. Namentlich in England, wo theologische Probleme weite Kreise interessiren, hat man über dieses Thema viel hin und her gestritten. Heute ist die überwiegende Mehrzahl der Gelehrten darin einig, dass selbst den primitivsten Völkern religiöse Vorstellungen nicht fehlen. Der Glaube an unsichtbare geistige Wesen, die Einfluss nehmen auf das Schicksal des Menschen, gehört zu dem, was Bastian die Elementargedanken des Menschengeschlechtes genannt hat. In den niedrigsten Formen des Fetischismus wie in den erhabensten Lehren der Cultur-Religionen ist dieser Gedanke wirksam.«

Namestu, da bi iz tega sklepal, da človeška narava sama po sebi vodi k spoznavanju božjega bivanja, in namestu da bi videl v tem potrjenje svetopisemskega izročila o enotnosti človeškega rodú in o prvotnem božjem razodetju, pa trdi Jerusalem, da je vse to le nujen razvoj, in prikrito dostavlja, da bo konečna stopnja v tem razvoju — splošno brezverstvo. Ali ni to neumno?

Fetišizem, najnižja religijska stopnja, mu je oživiljena, oduševljena narava, kakor si jo predstavlja neizobraženi človek. In v razlago dostavlja: »Man darf also wol mit Bastian sagen, dass im Fetischismus die rohen und unentwickelten Keime unserer höchsten Errungenschaften liegen. — Uebrigens finden wir in Genien, Schutzengeln und Schutzpatronen auch in unserer Zeit nicht unerhebliche Reste dieser beschränkten Auffassung.«

Kaj porecimo takim besedam? Mož se igra s pojmi. Socijalizmu tako rekoč v vsem pritrjuje, kakor smo videli že iz njegovih navedenih besedi in kakor še bolj vidimo iz naslednjih:

»Es dürfte sich vor Allem das Eine mit Sicherheit ergeben, dass unser liebes Ich mit all seinen eigenen Anschauungen und Interessen, mit all seiner Eigenart und scheinbaren Selbständigkeit und Unabhängigkeit ein Produkt

des Gesamtgeistes¹⁾ der Menschheit ist. Dieses Ich, welches wir Alle zum Angel- und Mittelpunkt unserer praktischen und welches manche Philosophen auch zum Angel- und Mittelpunkt ihrer theoretischen Anschauung machen, enthält in sich, ob wir es zugeben oder nicht, so viele und so starke sociale Elemente, ist in all seinem Reichthume so undenkbar ohne eine menschliche Gemeinschaft, in welcher und durch welche es lebt und sich entwickelt, dass selbst die egoistischste Pflege und Erhaltung unseres Ich die soziale Gemeinschaft zur unerlässlichen Voraussetzung hat.«

Kako duhovito razlaga vest!

»Mit der Sitte hängen aufs engste die sittlichen Gefühle und Vorstellungen zusammen. Ueberall, wo Menschen wohnen, gibt es Handlungen, welche die Gemeinschaft missbilligt, und die Vorstellung von der zu erwartenden Missbilligung durch die Gesellschaft ist der Ursprung aller sittlichen Gefühle, der Anfang dessen, was wir Gewissen nennen.«

Tako torej tudi liberalna veda imenuje človeka, njegovo mišljenje in čutenje, njegove nazore in načela — družabni produkt. Liberalizem se s tem samega sebe pobija. In nič mu ne pomaga, če potem skuša nekoliko omejiti obseg svojih trditev.

Naš Jerusalem se trudi v tem oziru tako-le:

»Die Völkerkunde lehrt uns deutlicher als jede andere Wissenschaft, dass der Mensch ein Heerdenthier ist, welches nur in Gemeinschaft zu leben und sich zu entwickeln vermag.²⁾ Sie bringt uns aber auch deutlich zum Bewusstsein, dass aus der Menschheit sich der Mensch emporgerungen hat zu einem selbständigen, in seinem Denken und Handeln eigenartigen Wesen, dessen höchstes Glück eben die Persönlichkeit ist. Diese mühsam errungene Freiheit kann und wird der Mensch nie aufgeben.«

Zadnja publica nam pač ničesar drugega ne dokaže, nego nedoslednost liberalizma in njega popolno propalost. Čim se taji božje bivanje, netvarinska in nesmrtna duša, stalno umstveno načelo, duševno prvenstvo nad stvarjo, potem se sam po sebi uniči vsak samostojen pomen človekove osebnosti, človekova čast in dostojanstvo. Potem je popolnoma upravičen socializem v človeški družbi, kakor razvojni nauk (evolucijonizem) v vsemiru.

O modroslovju trdi Hegel³⁾:

»Die Geschichte der Philosophie zeigt an den verschiedenen erscheinenden Philosophien theils nur eine Philosophie auf verschiedenen Ausbildungsstufen auf, theils dass die besonderen Prinzipien, deren eines einem System zu Grunde lag, nur Zweige eines und desselben Ganzen sind. Die der Zeit nach letzte

¹⁾ Kakšen je ta »Gemeingeist«, o tem seveda ne čujemo nobene besede. S takimi izrazi samo slepé tisti ljudje, ki nočejo kar tako zavreči svojega prepričanja o božjem bivanju in o bivanju netvarinske človeške duše. Popolnoma nedosledno s takimi besedami uvaja idealizem v materijalistično naziranje. Zato ne more biti tako govornjenje drugačno nego hinavsko, ali pa brezmejno neumno.

²⁾ Kako je mogoč po tem načelu individualistični liberalizem in po kakšni pravici se morejo tisti, ki je izrekajo, protiviti socializmu, je pač neumevno. Mentita est iniquitas sibi!

³⁾ Encyclopaedie o. c. str. 43.

Philosophie ist das Resultat aller vorhergehenden Philosophien und muss daher die Prinzipien Aller enthalten; sie ist darum, wenn sie anders Philosophie ist, die entfaltetste, reichste und konkreteste.«

Če velja to o modroslovju, velja tudi o vseh drugih stvareh. Protislovja so srečno spravljena pod istim klobukom. Fetišizem in krščanstvo, mnogoženstvo in katoliški zakon, laž in resnica, bit in nebit — je vse istovetno.

Gospóda, ki je prva proglašala ta načela in jih razširjala, se pa nima pravice ustavljati, če jih po svoje razlaga tudi nižje ljudstvo in če si po njih ustvarja modroslovje — upora in revolucije.

Vpliv človekove družabnosti v razvoju človeške omike, ki ga je iz Hegla povzel Marks, je temelj, na katerem se je razvilo materijalistično, revolucijsko modroslovje.

B. Temeljni činitelj v družbi.

Po krščanskega modroslovja načelih vlada Bog svet in človeštvo. Človeška volja je svobodna v izbiranju svojih predmetov, a Bog kot splošni in prvi vzrok vodi tudi svobodna dejanja tako, da vedno dosega svoje namene. Zveza v delovanju vzrokov druge vrste t. j. vseh ustvarjenih bitij in zlasti ljudi se ne more pojmovati, če se ne priznava delovanje prvega vzroka, kateri vse druge vzroke udejstvuje. Zgodovina človeškega rodu nam je nedoumna, če ne upoštevamo najvažnejšega činitelja v nji, — namreč božje Previdnosti.

Materijalist noče poznati Boga in naravnost tají njegovo bivanje. Zato mora iskati drugod, v zgolj tvarnih stvaréh razlago brezbrojnih in najrazličnejših pojavov človeškega življenja. Uprav to je najvažnejše in najtežje. Modroslovske in naravoslovske zmote se skrivajo nerazsodnemu človeku, ki čuje, kako po večnem gibanju atomov nastajajo svetovi in raznovrstne stvari na njih. Želje po enotni razlagi vesoljnega sveta, ki je zapisana v srcu vsakega človeka, se po materijalističnem naziranju nekako izpolnuje vsaj z ozirom na postanek neživih bitij. Težje se že pojmuje življenje. A bleščeči znanstveni nakit, s katerim nastopa darvinizem, tudi tu marsikoga premoti. Zmota se še zvito zakriva, ko popisuje, kako je ob ugodnem trenutju nastala prva stanica in kako se je iz nje polagoma razvilo rastlinstvo in živalstvo. Tudi človeka še nekam srečno izvije iz opičjega rodú. Dotlé se še nekam vse skupaj drži. Ves sestav je vsaj navidezno celoten, a s človekom se pričinja nebrojno nerešenih vprašanj, katerim je treba nujno odgovoriti. Ko se gre za razvoj velikih zvezdnih teles iz gibajoče se plinove snóvi, ko se pripoveduje po atomnih spojitvah rojstvo raznolikih tvorob na njih, ko se opisuje praspóčetje prvih glivic, ko se slika njihov življenjski boj in njihovo vrstno izpreminjanje do človeka, se dá um še preslepiti. Vse to je človeku zunanje in vsled tega nekako tuje.

Logični skoki so vsled tega mnogo lažji, nego ko se gre za človeka samega. Tu je interesovan vsak sam in ne stoji več na stališču hladnega opazovalca, marveč lastna narava mu govori glasno vmes, lastno srcé mu kliče v spomin vse, kar je napolnuje, ko se loti s hladnim umovanjem razlage človeka in njegove zgodovine.

Vsak pozna sam sebe drugače, nego mu pripoveduje materijalistični nazor. Človek se zaveda, da ni navaden stroj, da ni samo slučajno nastala atomska zmes; zaveda se, da ima konkretne splošne pojme o bivajočih stvareh in da iz njih posega v idealne višine, ustvarjajoč si abstraktne pojme; zaveda se, da umeva zvezo med vzrokom in med učinkom; zaveda se, da mora nujno bivati prvi neizpremenljivi vzrok vseh stvari, o katerih vé, da se vedno izpreminjajo. Sam o sebi je živo prepričan, da ga vodijo ideje v njegovem življenju. Ideja svobode ga navdaja, ideja pravičnosti mu uravnava življenje, ideja odvisnosti od Boga in ž njo združene religije mu živí v duhu, ideja nesmrtnosti, pred vsem pa ideja sreče in popolne blaženosti mu sije kot zvezda vodnica v življenju.

Odkod so vse te ideje, ki gibljejo njega, kakor so gibale vsako človeško bitje, kakor so dvigale ves človeški rod? Odkod ideja resnice, lepote, npravnosti, prava, odkod razloček med dobrim in slabim, odkod pojem greha, pojem kazni, odkod družabne ustanove, ki sloné na teh idejah: religija, družina, država?

Krščansko naziranje o svetu in življenju mu podaje točen in jasen odgovor. Uči ga, da objektivno istinito biva najvišja svoboda, pravičnost, nesmrtnost, sreča, resnica, lepota, najvišji vzor, katerega slaboten odsvitek je vse to, kar biva; uči ga tudi, kako vodi ta najvišji vzor njega, vse človeštvo in ves svet v eden najvišji namen, — v svojo proslavo. Ta najvišji vzor je večni, neskončni Bog.

Materijalist pa tají Boga in priznava samo tvar in njeno gibanje. A tudi on mora razložiti, odkod so ideje. Pojasniti mora, kako nastajajo, še več: — preverniti mora vse, kar človek vé o samem sebi, razbiti njegovo idejalistično zavest in razložiti mu, zakaj se moti, če govori o resnici, o dobroti in lepoti, zakaj se mu tako gotovo zdi, da so ideje vladale v človeški zgodovini, in dokazati mu, da vse bujno vrvenje in hrumenje človeškega življenja, ves žilavi boj za vzore, za svobodo, za nesmrtno srečo ni drugega nego nesvestno, slučajno atomsko gibanje. Preje je moral iz neživih atomov razložiti postanek in razvoj živih organizmov; zdaj mora samostojni umstveni organizem in čile družabne človeške organizme razbiti v slučajne tvore brez uma, brez volje, katerih ne vodi nič drugega, nego navadni mehanični zakoni.

To je trda naloga. Poskušalo jo je rešiti že mnogo mož, a jedini Marks je zadel ob struno, katera je vzbudila splošno pozornost. Vseh drugih materijalistov poskusi raztolmačiti zgodovino človeškega rodú so ostali brez vsacega pomena neplodni poskusi.¹⁾ Marksova razlaga je pa zadela v živo zlasti nižje

¹⁾ Ti poskusi so jako zaviti in brez vsake edinstvene vezi. Popolno brezmiselni so zlasti, ko razlagajo postanek religije. Izvečine rabijo le navadne puhlice, s katerimi lové nerazsodne ljudi pod pretvezo prave znanosti. Kako smešni so, naj pokaže par vzgledovi z najnovejšega časa.

Dné 1. listopada l. 1896. je priobčila »Neue Freie Presse« podlistek pod naslovom »Zur Psychologie und Physiologie des Todes«, ki ga je spisal Edvard Sokal. V njem se razlaga postanek vere v nesmrtnost, ki je navstala bajè vsled tega, ker prvotni ljudje niso mogli imeti pojma o smrti. In dokaz za to? — Čujte in strmite! Še v naših časih se dogajajo slučajji, ko se dá le težko dokazati smrt. Celó zdravniki so se že časih motili.

stanove in na milijone je že ljudi, ki so vzprejeli njegovo razlago za svoj znanstveni, umetelniški in družabni program. Zato imenujemo njega po pravici očeta materialističnega zgodovinskega naziranja in s tem prvega materialističnega modroslovca.

Materijalizma samega Marks ne dokazuje. Vzprejel ga je kot dokazano dejstvo in zato je brezpogojno postavil kot temelje svojemu modroslovju te-le zmote: 1. Ni Boga in ni duše; vse je le izpreminjajoča se tvar; 2. nobene bistvene razlike ni med stvarmi, naj si bodo žive ali nežive, te ali druge vrste. Človek, živali, rastline so istega rodú kakor apnenik, železo, baker itd. Tvorijo so, ki so nastali v razvoju vesoljstva. 3. Tvar je večna; gibanje njeno je večno in čas je večni. 4. Človeški rod se je razvil iz živali in je preko dolgih dób surove divjosti prišel do sedanjega stanja. 5. Nobene ideje ni, ki bi ne bila plod tvarnega razvoja.

Te zmotne trditve so Marksovega modroslovju podlaga. Na njih je zidal dalje. Ob kratkem se dá njegov nauk izraziti nekako tako-le: Človek potrebuje za svoj obstoj in razvoj edino le tvarnih, materialnih pogojev, ker je sam le stvarno bitje. Tekom dolzega časa človeške zgodovine so bile

Sokal piše: Das gewaltige Material, welches zu diesem Thema (o češčenju pradedov — Ahnencultus) von Morgau, Lubbock, Tylor herbeigeschafft und in erster Linie von Spencer gesichtet wurde, drängt vor Allem unausweichbar zum Schlusse, dass der Wilde ebensowenig wie ein kleines Kind eine Vorstellung vom natürlichen Abschlusse des Lebens durch den Tod haben kann. — Die Diagnose des Todes ist gleichbedeutend mit der Vorhersage, dass der Organismus seine Functionen niemals mehr aufnehmen wird, und wenn wir gegenwärtig, wie beglaubigte, wenn auch äusserst seltene Fälle beweisen, diese Vorhersage nicht immer mit Sicherheit stellen können, welche Vorstellung haben wir dann das Recht beim primitiven Menschen zu erwarten, dem unsere klaren Begriffe, unsere wissenschaftlichen Methoden, unsere Vertrautheit mit dem natürlichen Tode abgehen? Der Naturmensch, der auf eine Leiche stösst, wird gewiss nicht zwischen ihrem Verhalten und anderen ihm bekannten empfindungslosen Zuständen eine scharfe Grenze ziehen können. Wenn ihm nun im Traum der getödtete Gegner wieder erscheint, wenn er seinen Pfeil über sich hinschwirren hört und in jähem Entsetzen erwacht, so hiesse es, bei diesem primitiven Wesen die Denkweise eines gebildeten Europäers annehmen, wenn man vermuthen wollte, dass er dies Alles nur für Schein hält. — Mi pa sodimo, da najprimitivnejši divjak ne sklepa tako neumno, kot Edvard Sokal, ki mu odreka pojem smrti. Smešno našopirjeno kliče: »Ein verhängnisvolles Moment mag es gewesen sein, als zum erstenmale die Entdeckung des Todes gemacht wurde, zum erstenmale der Mensch in dem glasigen Auge des Röchelnden den Abschied auf Nimmerwiedersehen erkannte.« Oj, čudovito! V resnici, kdor po takih razpravah ne uvidi, kako je navstal pojem nesmrtnosti, mu ni več pomagati. In vse druge ideje! Nič ni ložje nego njihova razlaga. Evo je! »Der unerbittlichen naturwissenschaftlichen Methode gelang es, das ganze »altheidnisch-göttliche Gelichter« in ihre Krallen zu bekommen, und was stellte sich da bei näherer Besichtigung heraus? Statt künstlerisch schaffender Phantasie erblickte man den unheimlichen, dem Pathologen und Kliniker wohlbekannten Apparat der Sinnestäuschungen, Träume und Hallucinationen am Werke. Diese Gestalten, die wir angestaunt und bewundert, sind nicht Erzeugnisse einer leichtbeschwingten Einbildungskraft, sondern grösstentheils und im Wesentlichen mit fataler Nothwendigkeit sich ergebende Produkte der mangelhaften, unkundigen Erfahrung und des logischen Irrthums. Sie sind nicht wie ein zarter, poetischer Hauch, der das Leben durchdringt und beseligt, und können auch nicht willkürlich entthront werden; sie sind durch psychologischen Zwang dem primitiven Denkvermögen aufgeworfen und halten in eherner Umarmung den Geist, den sie umstrickt haben, fest. — Odkod »Denkvermögen«, odkod »logične zmote«, ne vé niti Sokal, niti cela »Neue Freie Presse«. Po »psihologični sili« (durch

razmere materijalnih pogojev do človeka različne, to se pravi: ekonomične, gospodarske razmere so se menjavale. Zato so bili tudi tvorni interesi posamnih ljudi in slojev različni in različno tudi to, kar imenujemo ideje. Gospodarske razmere so tista podlaga, na kateri se razlaga vsebina človeškega mišljenja in čutenja in sploh človeška zgodovina. Marks sam piše tako-le: ¹⁾ »Eine kritische Geschichte der Technologie würde überhaupt nachweisen, wie wenig irgend eine Erfindung des 18. Jahrhunderts einem einzelnen Individuum gehört. Bisher existirt kein solches Werk. Darwin hat das Interesse auf die Geschichte der natürlichen Technologie gelenkt, d. h. auf die Bildung der Pflanzen und Thierorgane als Productionsinstrumente für das Leben der Pflanzen und Thiere. Verdient die Bildungsgeschichte der productiven Organe des Gesellschaftsmenschen der materiellen Basis jeder besonderen Gesellschaftsorganisation nicht gleiche Aufmerksamkeit? Und wäre sie nicht leichter zu liefern, da, wie Vico sagt, die Menschengeschichte sich dadurch von der Naturgeschichte unterscheidet, dass wir die eine gemacht und die andere nicht gemacht haben? Die Technologie enthüllt das active psychologischen Zwang) je vse razloženo. S to besedo pa lahko zaznamuješ, kar hočeš. — Navedli smo ta vzgled, da pokažemo, s kakšnimi bedarijami se hrani avstrijsko liberalno izobraženstvo.

Za drugi vzgled pa bodi bivšega vodje živalskega vrta v Frankobrodu ob Menu — Haackeja knjiga naslovljena: Die Schöpfung des Menschen und seiner Ideale. Ein Versuch zur Versöhnung zwischen Religion und Wissenschaft. Jena. 1895.

Tam beremo n. pr., kaj so vzori — religija, lepota itd., namreč »ein das Gefühl der Befriedigung erweckender Gleichgewichtszustand unserer Gehirnatome«. Bog mu je »das Streben der Uratome nach Gleichgewicht«. Ker ne priznava duše in njenih netvarinskih zmožnosti, mora svojim praatomom pripisovati čudovite lastnosti. Na str. 373. piše: »Wir haben gesehen, dass wir die Materie als beseelt betrachten müssen. Wollen wir die Vorgänge in der Natur verstehen, so müssen wir jedem Uratom Empfindung und Wollen oder besser Willensempfindung zuschreiben«. Postanek splošnih pojmov razlaga tako-le: »In Bezug auf den Ursachen- oder Wahrheitstrieb äussert sich das Streben nach Gleichgewicht darin, gemachte Erfahrungen zu verallgemeinern«. To je razlaga. Kdor ni ž njo zadovoljen, je seveda omejen mračnjak.

Dovolj o Haackeju! Poglejmo si raje še Edvarda Hänzela knjigo »Der Einheitstrieb in einer moralischen Wissenschaft und Weltanschauung. Gemeinverständliche Ideen zur Lösung des Welträtsels. Zeit 1896.

Na str. 19. beremo: »Die Einheitstrieb der chemischen Moleküle zeigen sich als die Grundelemente der ganzen organischen Entwicklung, indem sie durch die Konzentrationen und Auszüge die umfassenderen organischen Einheiten und schliesslich auch die Seele als ein Organ liefern.« To je jasno in umljivo. Dušo torej že imamo. Odkod pa vzore in pojme? O tem beremo na str. 123: »Es ist nicht unwahrscheinlich, dass die Seele bei ihrem Uebergange in den religiös-künstlerischen Zustand, nicht nur unter den dauernden Schutz des Wachstumstriebes, sondern auch unter den des Welthauptes, das mit diesem mit ihm übereinstimmenden Triebe (!) nahe steht, kommt. Es lässt sich nämlich denken, dass das Welthaupt die weissen Aethertriebe nach ihrer Erzeugung mit Fäden durchzogen und sie alle besonders in Liebe gefesselt hätte.« — Če bi kak navaden človek primeroma tako brezmiselno govoril, bi ga brž zaprli; Hänzel si laska, da je učenjak.

Navedli smo tri zglede iz najnovejše dóbe. Ti možje so iz prejšnjih razlag človeškega duševnega življenja povzeli vse, kar so mogli. Zato so tem pomenljivejši.

¹⁾ Kapital, o. c. 4 odd. 13. pogl. 89. op. str. 335, 336.

Verhalten des Menschen zur Natur, den unmittelbaren Produktionsprocess seines Lebens, damit auch seiner gesellschaftlichen Lebensverhältnisse und der ihnen entquellenden geistigen Vorstellungen. Selbst alle Religionsgeschichte, die von dieser materiellen Basis abstrahirt, ist unkritisch. Es ist in der That viel leichter durch Analyse den irdischen Kern der religiösen Nebelbildungen zu finden, als umgekehrt aus den jedesmaligen wirklichen Lebensverhältnissen ihre verhimmelten Formen zu entwickeln. Die letztere ist die einzig materialistische und daher wissenschaftliche Methode. Die Mängel des abstract naturwissenschaftlichen Materialismus, der den geschichtlichen Process ausschliesst, ersieht man schon aus den abstracten und ideologischen Vorstellungen seiner Wortführer, sobald sie sich über ihre Specialität hinauswagen.«

Iz tega posnemamo sledeči trditvi: *a)* Duševne predstave, ideje izvirajo iz človekovega družabnega razmerja; *b)* družabno razmerje je v nujni zvezi z gospodarskimi razmerami.

Kdor hoče torej po Marksovem preučiti človeško zgodovino in razvoj človeškega rodú, kdor hoče umevati, zakaj so v nekem določenem času vladale določene družabne razmere in določene ideje, mora pred vsem razmotriti gospodarske razmere tistega časa. Sicer se ne more imenovati „znanstven“ materijalist.

Gospodarske razmere so pa v svojem bistvu način proizvodnje. Preiskuj torej, kako se vrši proizvodnje in s tem si boš razložil družabne razmere — družino, državo, umel boš pa tudi, zakaj imajo ljudje določene pojme o pravici, pravu in religiji. Tako uči znanstveni materijalizem.

Ta načela spoznamo najložeje z zgledi, povzetimi iz Marksovih učencev. Najpreje si poglejmo, kako se razlaga po imenovanih načelih človekov postanek. Engels, najožji Marksov somišljenik, uči, da je delo rodilo človeka.¹⁾ Čujmo njega samega: »Delo je vir vsemu bogastvu, pravijo politični ekonomski. To je res — poleg narave, ki podaja tvar, katero delo izpreminja v bogastvo. Toda še neskončno več je nego to. Delo je glavni pogoj vsega človeškega življenja in sicer v taki meri, da moramo v nekem zmislu reči: Delo je ustvarilo človeka samega.

Pred več stotisoč leti, med oddelkom, ki se še sedaj ne dá za trdno določiti, tiste zemeljske dôle, ki jo imenujejo geologi terciarno, dozdevno proti njenemu koncu, je živel nekje v gorkem zemeljskem pasu, skoraj gotovo na neki veliki ravnini, ki se je zdaj pogreznila na dno indijskega morja, rod človeku podobnih, posebno visoko razvitih opic. Darwin nam je približno opisal te naše prednike. Bili so popolnoma kosmati, imeli so brade in šiljasta ušesa in živeli so v tolpah na drevesih.

Način njihovega življenja, ki odkazuje pri plezanju rokam drugo opravilo, nego nogam, je nagnil te opice, da so se pričele odvajati hoje z ro-

¹⁾ Fr. Engels: Der Antheil der Arbeit an der Menschwerdung des Affen. Neue Zeit XIV. Jahrg. II. B. str. 546—554.

kami in da so jele bolj in bolj po konci hoditi. S tem se je izvršil odločilni korak za prehod opice v človeka.«

Engels pripoveduje dalje, kako se je polagoma roka oprostila in kako je pričela samostojno delati. Roka se je vedno bolj in bolj razvijala in ž njo vred tudi drugi telesni deli, med njimi zlasti glasovni organi. Delo se je izpopolnovalo in ž njim tudi družabno razmerje. Omenjene živali so vedno bolj čutile, da je skupno življenje zanje koristno; k temu skupnemu življenju so pa potrebovale govora.

»Najpreje delo, ž njim polagoma govor — to sta oba bistvena nagiba, pod katerih vplivom so počasi prešli opični možgani v človeške, ki so sicer prvim podobni, vendar mnogo večji in popolnejši.«

»Stotisočletja — v zemeljski zgodovini ne več nego li ena sekunda v človeškem življenju — so gotovo prešla, predno je nastala iz plezajočih opic človeška družba. Končno je bila tu. In kaj vidimo zopet kot bistveni razloček med opično tolpo in človeško družbo? Delo.«

Namestu rastlinske hrane se je jelo vživati meso. Jela so se rabi prva orodja za lov itd. Jel se je rabi ogenj in krotili so živali.

Način proizvodjanja za življenje potrebnih stvari je torej rodil človeka. Človek je prirodni proizvod, in čimdalje bolj se spoznava ta zveza med njim, njegovim mišljenjem in delovanjem in med stvarnimi pogoji njegovega bivanja.

»Čim bolj se bo to vršilo, tem bolj se bodo čutili ljudje zopet eno z naravo, in tem bolj nemogoča bo tista nezmisljena in protinaravna predstava o nasprotju med duhom in stvarjo, človekom in naravo, dušo in telesom, ki je nastala v Evropi, odkar je propadel klasični stari vek, in ki je dosegla v krščanstvu svoj najvišji razvoj.«

Po teh načelih dokazuje Engels dalje, kako se je nujno izpreminjal proizvodni način in kako mora končno priti dōba, v kateri bodo vsa proizvodna sredstva skupna last, v kateri zavlada komunizem.

Misel na Boga mu je »nezmisljena in protinaravna«. Marks sam pravi: ¹⁾ »Previdnost božja je k večjemu govorniška oblika, eden izmed mnogih načinov, po katerem se opisujejo dejstva.« O Bogu pravi, da je »prvi industrialec« ²⁾ (der erste Industrielle). In Pavel Lafargue kolne ³⁾ z ozirom na Marksov zgodovinski materijalizem: »Marks je pregnal Boga iz zadnjega zavetišča: iz zgodovine.«

¹⁾ Das Elend der Philosophie. Stuttgart 1885, str. 113.

²⁾ Das Elend o. c. str. 39.

³⁾ Die idealistische Geschichtsauffassung. N. 7. XIII. II. B., str. 579. Da se razvidi, kakšni zariti in hesni ateisti so Marksovi učenci, navajamo tu celi odstavek, v katerem beremo navedene Lafargove besede: »Soll man die Ursachen der Entwicklung der Menschen, Thiere und Pflanzen nach einem einheitlichen Plan in der Welt selbst suchen oder ausserhalb der Welt? Die Deisten tragen kein Bedenken zu antworten, dass, wie das Vorhandensein einer Uhr einen Uhrmacher zur Voraussetzung habe, die Existenz der Welt nothwendigerweise einen Schöpfer voraussetze. Aber diese höchst einfache Lösung, welche schon die Wilden fanden,

Po Marksovem se ne gré človeku za družega, nego za sredstva lastnega življenja in plojenja. Človekova zavest je vezana.¹⁾

Tudi človeška volja ni svobodna in nikakor ne dela ona zgodovine, marveč sama je gnana. Goni jo zakon materijalnih pogojev za življenje in plojenje.

Če so ti materijalni pogoji za nekatere ugodnejši nego za druge, se nujno pričinja boj. Tisti, ki so na slabšem, se polagoma upró — negacija obstoječega reda se prične in prav v zmislu dijalektičnega modroslovja nastane nova družabna oblika. Ta boj se vedno ponavlja in ne bo ga konec, dokler se ne ustvarijo take gospodarske razmere, v katerih bodo materijalni pogoji za življenje in plojenje za vse enaki, t. j. dokler se ne uvede komunizem, po katerem teži socialna demokracija. Vsaka posamna dōba v tem razvoju ima pa nujno svoje posebne družabne oblike in svoje posebne ideje. Te oblike in ideje so le odsvit gospodarskih razmer.

Po Marksovi in njegovih učencev trditvi je bilo prvotno človekovo gospodarsko stanje — komunistično. Vsi so uživali vse skupno, tudi žene. Oblasti niso nobene poznali; o družini, o raznih stanovih in državi niso imeli nobenega pojma; nrvnost jim je bila neznana; bili so popolni ateisti.

Ko so se jeli ločevati stanovi — najpreje kmetje, pastirji in lovci, se je pričelo med njimi menjavanje blaga. Nastala je — vir vsemu hudemu — zasebna last. Ž njo se je razvil tudi zakon, ki ni družega, nego neopravičeno gospodstvo mōž nad ženskami. Začetkom je bil zakon poligamičen, ker je posamnik, ko je nastala zasebna last, hotel zagotoviti svojim potomcem svojo lastnino, zato je moral vedeti, kateri so njegovi otroci in zato je bilo treba zakonske zveze.²⁾

beantwortet nicht die Frage, sie schiebt ihre Beantwortung nur hinaus. Denn, wenn das Weltall einen Schöpfer voraussetzt, so hat ihrerseits die Existenz dieses Schöpfers das Dasein eines anderen Schöpfers zur unbedingten Voraussetzung. (Kako umno!!) Die christlichen Gnostiker der ersten Jahrhunderte behaupteten, dass, wenn Jesus der Sohn Jehovahs, dieser Jehovah, weil ihm die rohen, niedrigen Leidenschaften der barbarischen Juden anhafteten, seinerseits der Sohn eines unbekanntes Gottes sei; die deistische Erklärung, welche nichts erklärt, kann wissenschaftlichen Geistern nicht genügen. Oeffnen sie irgend ein naturwissenschaftliches Buch und sie werden nicht auf den Namen Gottes stossen. Der Chemiker, der Physiologe, der Geologe, der Astronom, sie alle nehmen ihre Zuflucht nicht zu der bequemen Hypothese vom Dasein Gottes, um die Erscheinungen und Vorgänge zu erklären, mit denen sie sich beschäftigen. Vielmehr erklären sie dieselben einzig und allein durch die Eigenschaften der Materie. Jeder Gelehrte verweist Gott aus seiner Wissenschaft, die Gegenstand seines besonderen Studiums ist, und dies auch in dem Falle, wo er einen Gott zur Erklärung von Vorgängen annimmt, welche nicht zu dem Spezialgebiete seiner Forschungen gehören. Weil die Geschichte noch keine Wissenschaft ist, so flüchtet der Historiker oft zu Gott, um einen Schlüssel für Thatsachen zu finden, deren Ursachen er nicht zu erfassen vermag. Marks hat Gott aus seiner letzten Zufluchtsstätte vertrieben, aus der Geschichte. Indem wir die Geschichte gemäss der materialistischen Auffassung des kommunistischen Denkers prüfen und betrachten, schaffen wir die wissenschaftliche Geschichtsforschung. (ib. 578, 579.)

¹⁾ „Es ist nicht das Bewusstsein der Menschen, das ihr Sein, sondern umgekehrt ihr gesellschaftliches Sein, das ihr Bewusstsein bestimmt.“ Marx: Zur Kritik der politischen Oekonomie. Berlin 1859. Vorrede.

²⁾ Bebel piše (Kritische Bemerkungen zu Katzensteins kritischen Bemerkungen über »Die Frau und der Sozialismus«, N. 7. XV. 1. B., str. 328): »Zunächst handelt es sich darum,

Da se je vzdržal red med posamnimi družinami, je bilo treba države. Država je bila seveda le za to, da je branila gospodujoče slojeve. Čim se je pa izpremenil način proizvodjanja, ž njim gospodarske razmere in s tem tudi pot k pridobivanju zasebne lastnine, se je morala nujno izpreminjati tudi državna oblika. Ko ponehajo razločki med slojevi, ne bo treba nobene države več, zato, ker ne bo treba nikogar, da bi branil gospodujoče stanovne. Država bo sama po sebi razpadla in namestu nje bo navstala družba, v kateri bo vladala popolna enakost. Osebe, ki bodo izvrševale družabna, uradniška opravila, ne bodo imele nobene oblasti in bodo tako delale svoj posel, kot ga jim bo poverila družba.¹⁾

festzustellen, ob die Auffassung, die Engels und ich und mit uns alle vorgeschrittenen Sozialisten von der Entstehung des Staates und dem Wesen des Staates haben, die richtige ist. Wir weisen nach (kako mogočno!) und ich folge darin im Wesentlichen Engels Auffassung, dass, wie z. B. die Einzelehe (to ni monogomija, marveč zakon sploh) erst entsteht, sobald der Mann Privateigentümer ist, der für die Vererbung seines Privateigentums die Sicherheit verlangt, dass seine Erben seine Kinder sind und er so der Herr der Frau und das Haupt der Familie wird, ebenso der Staat erst das Produkt einer Gesellschaftsordnung ist, in der durch die Entwicklung des Privateigentums Klassengegensätze entstanden sind. Jetzt wird eine Organisation nöthig, deren Zweck ist, die Privateigentümer gegen die Bedrohungen und Angriffe der Nichteigentümer, die sich beraubt und bestohlen erachten und entrechtet sehen, zu schützen. Der Staat ist also zunächst Schutzanstalt der Reichen gegen die Armen, die er unterdrückt. Aber seine Functionen erweitern sich in dem Masse, wie in Folge von wachsendem Gewerbe, Handel und Verkehr immer vielgestaltigere Interessengegensätze, einmal zwischen den verschiedenen Klassen der Besitzenden selbst, dann zwischen Besitzenden und Nichtbesitzenden, in die Erscheinung traten. Er muss also schützen, ordnen, überwachen und strafen. Damit ihm aber seine Aufgaben nach Möglichkeit erleichtert werden, erklärt er die bestehende Staats- und Eigenthumsordnung für ewig und heilig, müssen die Priester sie als die von Gott oder von den Göttern eingesetzte Ordnung preisen und vertheidigen und wird jeder Angriff auf diese Ordnung als Staats- und Religionsverbrechen gebrandmarkt und bestraft.

Hier zeigt sich schon klar, wie die religiösen und sittlichen Begriffe — — sich mit der sozialen Ordnung identifiziren und sich, wie sich ebenfalls leicht nachweisen liesse, mit der Umgestaltung der sozialen Ordnung weiter umgestalten und modifiziren.“ — Tu imamo jasen dokaz, kako resnična je naša razprava. Bebel se sklicuje na druge socialiste in trdi isto o znanstvenem temelju socialne demokracije, kot mi.

¹⁾ „Ist der Staat erst das Produkt, also die nothwendig werdende politische Organisation einer auf dem Privateigenthum beruhenden sozialen Gestaltung innerhalb einer gegebenen Gesellschaft, hat erst das Auftreten von Klassengegensätzen ihn nothwendig gemacht, so ist auch klar, dass die Staatsform allen sozialen Veränderungen sich anpassen muss, die durch eine veränderte Eigenthumsgewinnung, also durch eine veränderte Produktionsweise hervorgerufen werden. Und in der That zeigt sich, dass z. B. eine Gesellschaft mit moderner kapitalistischer Entwicklung, sobald diese einen gewissen Höhegrad erreicht hat, nicht anders als in modern konstitutionellen Formen — sei der Staat Monarchie oder Republik — regiert werden kann. Ist z. B. Russland heute noch ein autokratisch regierter Staat, dann nur noch so lange, als die Interessen der Kapitalistenklasse noch nicht die Interessen der alten sozialen Ordnung, die Adel, Geistlichkeit und Bauern repräsentiren, überwiegen. — — — Sind aber vorhandene Klassengegensätze sein (državni) Lebensnerv, nimmt die Bethätigung dieses Lebensnervs andere Formen an, in dem Masse, wie die Produktionsweise sich umgestaltet, so ist auch logisch und unanfechtbar, dass, sobald eine soziale Ordnung sich bildet, in der alle Klassengegensätze aufgehoben und beseitigt sind, die Existenzbedingung des Staates fällt und er aufhört zu existiren.“ (Bebel: Kritische Bemerkungen, o. c. str. 328, 329.) — Prihodnjo družbo primerja s sedanjo državo tako-le: »Hier im Staat eine Gewalt über

Engels se izraža še krepkeje, češ, da pride čas, ko bo država za v — muzeje.

Marsikdo, ki pozna socialno demokracijo le kot politično stranko, sodi o nji, da hoče vse poddržaviti. A temeljitejše preučevanje njenih znanstvenih temeljev nas prepričuje, da hoče odpraviti i državo samo. Ako ugovarjamo: Kdo bo pa potem skrbel za pravico, kdo bo varoval pravo in nrvnost, nam odgovarja Marksova šola: Pravo in nrvnost sta prazni besedi brez vsacega dejanskega temelja. Menjata se, kot se menja vse drugo in v končnem komunističnem gospodarskem stanju ne bo nobene treba. Marks nam kliče: ¹⁾ »Vaše ideje so le proizvodi meščanskih proizvodjalnih in lastninskih razmer, kot je vaše pravo le vašega sloja volja, ki ste jo povzdignili v zakon.«

Britko se norčuje iz tistih, ki zaupajo v kako pravičnost in ki trdé, da vodi ideja pravičnosti človeštvo. S trpko-zbadljivimi besedami pobija tiste, ki zahtevajo iz pravičnosti boljših razmer za delavske stanove zatrjujoč, da je neumno govoriti o kaki pravičnosti, ker je tudi ta ideja le odsvit gospodarskih razmer.²⁾

der Gesamtheit stehend, die im Besitze aller Machtmittel, im Interesse der herrschenden Klassen leitet und unterdrückt, mit einem Worte herrscht, dort in der Zukunftsgesellschaft ein Gemeinwesen, das auf der absoluten Gleichheit Aller beruht, keine Autorität über sich kennt, und nur für die Ausübung klar umschriebener Funktionen Personen bestimmt, die nicht anders zu handeln vermögen, als die Gesellschaft, die sie einsetzte, ihnen vorschreibt. Wer diesen fundamentalen Unterschied zwischen Staatsgewalt und Gesellschaftsverwaltung nicht begreift, dem ist nicht zu helfen.« (Ib.) Mi smo že pri tistih.

¹⁾ Dühring str. 15.

²⁾ Kako umazano govoré njegovi učenci v tem oziru, naj spričajo Lafargove besede (Die idealistische Geschichtsauffassung, o. e. str. 625, 626);

„Die Nothwendigkeit der Produktion führt die Menschheit vorwärts und nicht die bewusste und unbewusste Gerechtigkeitsidee. Dies beweist am schlagendsten die Geschichte der Sklaverei.

Die Sklaverei dürfte sich gemäss der Auffassung der Idealisten des doppelten Glücks rühmen, aus Menschenliebe eingeführt und auch aus Menschenliebe abgeschafft worden zu sein. Nach ihnen hätte der Mensch von dem Augenblicke an aufgehört, sich an einer Portion von Seinesgleichen zu delectiren, wo die Liebe zu seinem Nächsten in seinem Herzen emporämmerte. Immerhin war es ein schöner Beweis seiner Liebe, den er dem Nächsten gab, wenn er ihn verspeiste. Nach der Ansicht der Katholiken kann man ja Gott keinen grösseren Liebesbeweis geben, als wenn man ihn in Form einer Hostie aufisst.

In Wirklichkeit darf man das Aufhören der Menschenfresserei nur wirtschaftlichen Ursachen und dem Einfluss der Frau zuschreiben. Anfangs nahm der ganze Stamm — Männer, Frauen und Kinder — an den Mahlzeiten von Menschenfleisch theil. Man verschmauste einen alten Verwandten, um ihm die Sorgen des Alters und die Beschwerden des harten Kampfes ums Dasein zu ersparen, für Jeden doppelt mühsalsreich, welcher die Kraft und Elastizität seiner Glieder eingebüsst hat. Aber als die Niederlassung in wildpret- und fischreichen Gegenden, die Züchtung von Vieh und der Ackerbau die Möglichkeit schufen, die Geisse zu ernähren, liess man sie eines natürlichen Todes sterben. Man fuhr jedoch fort, die Leichname der auf dem Schlachtfelde gefallenen Feinde zu verspeisen, sowie auch die Kriegsgefangenen. Nun nahmen nur noch die Krieger an diesen Schmausereien theil, die Frauen waren von ihnen ausgeschlossen. Aus Neid begannen diese das Menschenfleisch zu verabscheuen und bezeugten ihren Ekel davor den Männern, welche an den kannibalischen Mahlzeiten theilnahmen. Der Einfluss der Frauen führte schliesslich dazu, dass diese Mahlzeiten abgeschafft wurden; sie bestanden nur noch als religiöse Zeremonien weiter. Das christliche Abendmahl ist ein Nachklang

Celó tako daleč so že prišli Marksovi učenci, da govoré o škodljivosti nrvnosti in pravičnosti. »Čim bolj je pravičnost urejevala pravice svobodnih državljanov in nrvnost okrasila njihove grehe z lepimi ukazi, tem bolj ne-človeška je postajala sužnost«, kliče Lafargue.¹⁾

Kakor z nrvnostjo, tako je po Marksovem modroslovju tudi z religijo. Tudi religija se je rodila iz gospodarskih razmer. Izprva je ni bilo. Ko je pa navstala zasebna last in ž njo gospodujoči in služeči zatirani slojevi, se je pričela tudi religija. Zatiranci so se bali svojih gospodarjev in so v teh gospodarjih videli nekaj višjega od sebe — naredili so iz njih bogove. »Religija je v človeških glavah fantastičen odsvit tistih zunanjih sil, ki vladajo njihovo vsakdanje življenje, odsvit, v katerem vzprejemajo pozemske moči nadzemske oblike«; tako trdi Engels.²⁾ Marksovo mnenje smo že navedli.

Najpreje so po teh trditvah nastali narodni bogovi in narodne religije. Iz teh se je razvila splošna religija — krščanstvo »iz zmesi posplóšenega, orijentalnega, zlasti židovskega bogoslovja in vulgariziranega grškega, zlasti stoičnega modroslovja.«³⁾

Vsaka religija ima za svoj čas nujno veljavo. Dokler trajajo zdanje gospodarske razmere, zlasti dokler traja zasebna last, bodo trajale tudi religije. Ko pa nastopi komunizem, razpade sama po sebi vsaka religija. Boj proti nji je prav za prav nepotreben. Samo, da se pospeši komunistično gibanje, t. j. socialna demokracija, kateri se ravno religija in pred vsemi najboljše organizovana katoliška religija najbolj upira, se ji je treba ustavljati. Za zdaj zadostuje v socialno-demokratskih programih načelo: »Religija je zasebna stvar.«⁴⁾

der Mahlzeiten von Menschenfleisch.« Ali je mogoča podlejši domišljija? In vendar moramo reči, da je vsaj dosledno materijalistična. Nadaljujoč svojo razpravo taji Lafargue, da bi bilo krščanstvo odpravilo sužnost: „Die christlichen Geistlichen verkünden mit vollen Backen, dass das Christenthum die Abschaffung der Sklaverei bewirkt habe. Es ist jedoch das Christenthum gewesen, welches die Sklaverei in Amerika eingeführt und sie in der alten Welt erhalten hat.« — Kakšno ime zasluži tak zgodovinar, je lahko uginiti.

¹⁾ O. c. str. 626.

²⁾ Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie. Dietz. Stuttgart. Str. 304.

³⁾ Engels: Feuerbach o. c. str. 63.

⁴⁾ Kako se mora umevati navedeni stavek, naj pričajo Beblove besede (Kritische Bemerkungen o. c. str. 334, 335): „Ich habe nicht die Neigung zu wiederholen oder zu umschreiben, was ich in der ‚Frau‘ über die materialistische Natur der Religion und über ihr einstmaliges Verschwinden gesagt habe. Auf diesem Gebiete ist zwischen Atheisten und historischen Materialisten und Jenen, die das Streben ‚nach dem Unbekannten, unendlich Beseligenden‘, erfüllt, eine Verständigung ausgeschlossen. Haben aber später Leute — — noch das Bedürfnis, ‚eine vom Wunder der äusseren Natur, vom Dogmenzwang und Kirchlichkeit befreite Religion des Geistes und der Kraft‘ zu stiften, um sich ‚den zerschlagenen Himmel in ihren Herzen wieder aufzubauen‘, die socialistische Gesellschaft dürfte — das ist auch meine Meinung — diesem unschuldigen Vergnügen nichts in den Weg legen; sie sollte sogar allen sensiblen und anlehungsbedürftigen Gemüthern entgegenkommen und ihnen eine oder andere von den vielen vermuthlich alsdann leerstehenden Kirchen oder Synagogen für ihre religiösen Bedürfnisse zur Verfügung stellen, falls sie das verlangen. Die immense Mehrheit wird es nichtsdestoweniger mit den bekannten Heineschen Versen halten, — wonach man den Himmel den Engeln und den

Religije torej v prihodnji socialno-demokratski družbi tudi ne bo in npravnih načel ravno tako ne. Ko se odpravi zasebna last in ž njo združeni zakon, potem ne bo nobenega hudodelstva več. Samo hudodelci vsled bolnih možgan bodo se še pojavljali, a ti se ne bodo kaznovali, marveč zdravili v posebnih zavodih. Sploh bo pa tudi teh vedno manj, ko se predrugačijo gospodarske razmere, ko se odpravi zasebna last in zakon.¹⁾

Čudovito je, kako tolmači materijalistično modroslovje cerkveno zgodovino. Vse dogmatične boje s krivoverci hoče razlagati po gospodarskih razmerah. Za vzgled navajamo dr. Evgena Henrika Schmitta.²⁾

Ta mož pravi, da je bilo prvo krščanstvo proletarsko gibanje.³⁾ Dalje trdi, da so bile prve krščanske občine prav za prav samo »konsumne zadruge, dobrodelna in bolniška društva, pogrebna društva, zabavne, izobraževalne zveze in druge take družbe.« Vsi zadružniki so bili napolnjeni s proletarsko-revolucijsko idejo. Izprva so bili vsi enaki med seboj in o duhovstvu ni bilo nobene sledi. Na tihem so širili svoje ideje in podirali temelje rimskemu cesarstvu. Kako se je to godilo, nam opisuje pisatelj z besedami: »Nekakšna splošna stavka se je na tihem pripravljala proti državi.

In s tem sodi, da je razloženo, zakaj so se cesarji tako grozno ustavljali krščanstvu in je preganjali. Zato je bilo po Schmittovem treba krščanstvu krepkejše organizacije in to si je ustvarilo z duhovstvom in škofovstvom.

»Kar je bilo preje samo društveno opravilo, je zdaj prestopilo v svetišče, v svetišče posvečenega dostojanstva. A s tem je prenehala prejšnja enakost. Komunizem je izginil izmed kristijanov; proletarski značaj se je izgubil. Duhovstvo se je namreč jelo kosati v moči in oblasti z vladarji. Oba dela sta hotela imeti nadvlado nad proletarijatom. Ta boj se kaže n. pr. v arianstvu. Tedaj se je šlo za to, je li Kristus Očetu enak (homousios), ali

Spatzen überlässt, dafür aber mit vollen Zügen zu geniessen, was Natur, Kunst und Wissenschaft und die unendlichen Fortschritte auf allen Gebieten der Cultur der befreiten Menschheit bieten.« Značilno je za Bebla, da se spominja tudi židovskih sinagog!

¹⁾ Proti zakonu se bojuje materijalistično naziranje z vso silo. Bebel zahteva za spolsko življenje popolno svobodo. Lafargue pa značilno pravi v tem oziru: »Ueberall, wo die kapitalistische Produktionsweise herrscht, — finden sich der Parlamentarismus, die monogamische Familie, gemildert durch Ehebruch und Prostitution, die deistische und idealistische Philosophie.« (Die ideal. Geschichtsauffassung o. c. str. 624.) »Gemildert, pominimo to! Tisti pisatelj hvali divjaško spolsko življenje: „Est ist über allen Zweifel erhaben, dass der Mensch Eifersucht und Vaterliebe nicht kennt, so lange er in einer kommunistischen Gesellschaft lebt. Männer und Frauen leben da in der Vielehe: die Frau nimmt so viel Gatten, als ihr beliebt und der Mann so viel Frauen, als er kann. Trotzdem erzählen uns die Reisenden, dass diese braven Leute zufriedener und einträchtiger leben, als die Mitglieder der langweiligen und egoistischen monogamischen Familie.“ (Str. 584.) In dokaz za vse to se glasi: — „Es ist über allen Zweifel erhaben.“

²⁾ Vom Urchristenthum bis zur kaiserlichen Staatsreligion N. 7. XV. I., str. 412—414.

³⁾ Temu pristavlja Kautsky: »Das heisst, im Wesentlichen eine Bewegung von Lumpenproletariern und Sklaven, nicht von Lohnproletariern. Darauf beruhten zum grossen Theil seine Unterschiede von der Bewegung des modernen Proletariats, darauf beruht auch der Unterschied in der Art und Weise, wie das Christenthum Staatsreligion wurde und wie der Sozialismus allein im Staate zur Herrschaft gelangen kann.«

samo podoben (homoiusios). Schmitt vé natanko, da je Kristus pomenjal duhovstvo, Oče pa — cesarje. Arijski boji so se vršili zato, če ima duhovstvo s cesarji popolnoma enako oblast nad proletarci ali samo podobno. Zmagalo je duhovstvo in tedaj je postalo krščanstvo — državna religija.¹⁾

Ravno tako nam razlaga Schmitt boj med zapadom in vzhodom o izhajanju sv. Duha. Sv. Duh, pravi, je nadvlada nad proletarci. Šlo se je za to, ali izhaja ta nadvlada le iz Očeta (cesarjev) ali tudi iz Sina (duhovstva). »Hinter diesen scheinbar dogmatischen Spitzfindigkeiten steckt, wie wir sehen, der grosse Kampf realer gesellschaftlicher Mächte und ihrer, die ganze Gesellschaft beeinflussender Interessenskreise«, nam kliče bogokletni Marksov učenec.

Iz navedenih vzgledov vidimo, kako temeljito podira materijalistično modroslovje vse, kar bi kazalo na razloček duha od stvari. »Za idealističnega modroslovca biva ideja sama za-se, za nas je ideja le delo človeških možgan«, pravi Kautsky.²⁾

Človeški duh ima sicer tudi važno opravilo v družbi, toda le kot sluga gospodarskih razmer. Te mu nalagajo naloge, ki jih ima izvršiti in mu dajejo sredstva, s katerimi jih izvršuje. Človek napreduje, izvršujoč vedno nove tehnične naloge. Čim se pa tehnika izpremeni, se porode tudi nove delavske in življenjske razmere in ž njimi novi pojmi o pravu, npravnosti, religiji itd.³⁾

Končni uspeh je neizogiben. Nujno se mora razviti to, kar zahtevajo izpremenjene gospodarske razmere. A dasi je razvoj nujen in je končna zmaga komunistične družbe nujna, je vendar tudi boj potreben proti zdanji družbi. »Materijalistično naziranje nas vodi, da umevamo svoje nasprotnike, ne pa da se nehamo bojevati proti njim«, pravi Kautsky.⁴⁾

¹⁾ Naši bralci gotovo majejo z glavami, kako je mogoča tako nezmisljna, zgodovinsko lažnjiva razlaga. A spominjajo naj se, da materijalist ne more priznavati nobene vodilne ideje in da mora zato vse odstraniti iz zgodovine, kar bi imelo kak nadvarinski značaj. Kako zariti so materijalisti, naj svedočiijo Schmittove lastne besede o arijskem boju: »Es ist höchst oberflächlich, höchst missverständlich und naiv, wenn man noch heute die grossen Dogmenstreitigkeiten, die in furchtbaren Kämpfen die ganze damalige Welt erschütterten, in seichter Aufklärung als einen Streit um den griechischen Buchstaben Jota belächelt, und nichts als subtile Wort- und Buchstabenklaubereien hinter diesen, die ganze damalige Welt erschütternden Zwisten sieht. Es waren in der That furchtbare Klassenkämpfe, wo das ‚Dogma‘ nur das ‚Symbol‘, wie schon der Ausdruck lautet, der bildlich zutreffende Ausdruck des Weltbildes und Herrschaftsbildes war, welches sich die betreffenden Parteien formirten.«

²⁾ Was will und kann die materialistische Geschichtsauffassung leisten? N. 7. XV. I., str. 230. Lafargue pravi v tem oziru: »Wenn es den civilisirten Menschen auch unmöglich ist, den genauen Augenblick zu bestimmen, in dem er gewisse Ideen erlangt hat, diese Ideen sind doch nicht vom Himmel hinuntergefallen. Sie sind erworben worden durch die Erfahrung unserer Vorfahren, welche uns durch eine lange Reihe von Generationen derart veranlangte Gehirne vererbten, dass wir gleichsam von selbst gewisse Ideen erlangen, die uns in der Folge als angeborene erscheinen — — der Mensch und die Thiere (!) können nur denken, weil sie ein Gehirn besitzen. Das Gehirn setzt die Empfindungen in Ideen um, wie die Dynamomaschinen die auf sie übertragene Bewegung in Elektrizität umsetzen.« (O. c. str. 580, 581.)

³⁾ Kautsky, Was will und kann — — o. c. str. 231, 232.

⁴⁾ O. c. str. 237.

Kako velikanskega praktičnega pomena so te besede! Z materijalističnim naziranjem se zastruplja um, zlasti nižjih stanov. Vsi zavedni socijalni-demokratje se držé tega naziranja, kakor smo je opisali v svojem sestavku. Vsi socijalno-demokratični listi, vsi njihovi shodi se gibljejo v Marksovih načelih.

Ob rojstvu enotne avstrijske socijalno-demokratične organizacije v Hainfeldu, dné 30. grudna 1888 je pri prvi seji ‚sodrug‘ Hanich izrekel te-le besede: »Ueber unser Programm liesse sich unendlich viel sagen. In der Einleitung stellen wir uns vollkommen auf den Marxistischen Standpunkt. Wir anerkennen, dass eine ökonomische Entwicklung nöthig ist, ehe der Socialismus zum Durchbruche gelangen kann, stehen also ganz auf dem materialistisch-geschichtlichen Standpunkte.«¹⁾

Materijalistični nazori o svetu in življenju so temelj socijalno-demokratičnemu gibanju. Socijalna demokracija zastopa novo modroslovje in se bojuje proti vsem krščanskim načelom. Pač se javlja tudi kot politična stranka, a to nas ne sme preslepiti, da bi prezirali, kam sega. Začetkom svoje razprave smo rekli, da je težko preučevati razne stranke. Zdaj ob sklepu prvega dela te razprave pa lahko rečemo, da je nemogoče omenjeno preučevanje, dokler se jasno ne izlušči izmed dnevnih pojavov njih modroslovski temelj in končni cilj. O socijalni demokraciji nam je zdaj jasno, da se glasi njeno geslo: materijalizem. Tem pristržnejše in navdušnejše in tem uspešnejše se torej lotimo boja pod svojim geslom, ki ravno tako kratko in jasno slóve: Jezus Kristus.

Dr. Jan. Ev. Krek.

Ob osemstoletnici križarskih vojsk.

(1096—1896).

(Dalje.)

II.

Filozofično - zgodovinsko ozadje žalostnih dogodkov na vzhodu.²⁾

Dolgih osemsto let je preteklo, kar se je Evropa vzdignila, da bi zaprečila in kaznovala nečloveško klanje na vzhodu, a kakor nalašč za osemstoletnico prihaja zopet obupni krik iz Azije, nebo se rdeči od požigov. Evropa trepetaje gleda na grozne prizore.

Kdo bi opisal strašne muke vzhodnih kristijanov v teku osem stoletij, kdo bi preštel bridke vzdihljaje, ki so se izvili iz prs uboge raje, kdo bi izmeril potoke krvi in solz vzhodnih kristijanov! Nehoté nam prihajajo na jezik besede pesnikove:

»Dovolj, dovolj je krvi že prelite,
Popiti je ne more zemlja več!«

¹⁾ Verhandlungen des Parteitagés der österreichischen Sozialdemokratie in Hainfeld. Nach dem stenografischen Protokoll herausgegeben von J. Popp und G. Häfner. Wien 1889, str. 4.

²⁾ Razpravo smo prejeli že začetkom leta, zato se še ne ozira na grško-turško vojsko, ki je itak le en prizor velike drame.

Dà dovolj! — Pa ni je še dovolj nečloveškemu Turku in mrzli evropski diplomaciji.

Kakor so se stari Rimljani kratkočasili s krvavimi gladijatorskimi borbami, tako zdaj Evropa pase oči na strašnih prizorih, katere nam dan za dnevom naznanjajo časniki. Žolč sili človeku v pero, ko piše o tej stvari, toda pustimo zdaj tarnanje, ker ne bi nič pomagalo, razmotrimo rajši hladnokrvno filozofično-zgodovinsko ozadje strašnih pojavov.

Kako silno je bilo navdušenje za boj zoper polmesec pred osemsto leti! Toda na svetu ni stvari tako svete in vzvišene, da bi je človeške strasti in slabosti ne mogle oblatiti in zlo uporabiti. Tudi silno navdušenje za križarske vojske, ki je izpočetka vsaj imelo čist namen, se je kmalu izrodilo v sebičen egoizem in ko je izginila nada za sijajnim dobičkom, so zahodni vladarji prepustili vzhod njegovi usodi. V svojih strankarskih prepirih zahodni knezi niso slišali obupnega krika na vzhodu. Zastonj so papeži rotili vladarje, naj vendar pusté prepire ter naj z zložnimi močmi odbijejo pretečo nevarnost. Vse zastonj; tako se je veliko vprašanje, ki se ne dá odpraviti in prezreti, odlagalo od roda do roda, kotalo se je in motalo od stoletja do stoletja, a prišlo do nas le še bolj zamotano.

Le tu in tam, ko je že bilo preveč krika in so se že naveličali papeževih opominov, so poslali kako vojsko zoper Turka, toda kakor hitro so dosegli kak uspeh, že je sebičnost in nezloga vse pokvarila. Evropa si ni dala truda, da bi idejo križarskih vojsk enkrat dosledno in korenito izvedla. »Ko bi bili knezi poslušali svet papežev, nikdar bi ne bil Turek zasadił polmeseca na Sofijini cerkvi, nikdar bi ne bil oblegal Dunaja.«¹⁾ Ne bi se tudi zdaj godili taki grozni prizori.

Vkljub vsej svoji premetenosti stojé evropski diplomatje kakor brez glave pred strašnimi dogodki. Vsak izvrača krivdo na drugega, nihče noče biti kriv, nekdo pa je vendar le kriv. Turek zatrjuje, da se njegovim podložnikom prav dobro godi in da so vseh neredov krivi le nepokorni, revolucionarni krščanski narodi.

Stari Gladstone je v velikanski skupščini v Liverpoolu meseca kimovca predlanskega leta vso krivdo izvrnil na »neizrekljivega« Turka in sultana samega.

Drugi pa zopet pravijo, da ima Anglija krvavo klanje na svoji kramarski duši. Tako je pisal rusko-francoski »Nord« ravno takrat, ko je ruska carska dvojica bivala pri kraljici Viktoriji. »Anglija« — pravi dotični list — »je navdehnila vse, kar se je zadnji čas zgodilo na Turškem. Anglija iz sebičnih interesov vzbuja nered na Bosporu, da bi odvrnila pozornost vlasti od Egipta, ona je odgovorna za vse stiske krščanskih narodov v Turčiji. Ko je spoznala, da Egipt več nese, kakor odiranje bolnika na Bosporu, je izpremenila politiko in tako zamotala politične niti, da so evropske vlade, ki so prej delale za olajšavo krščanskih narodov na vzhodu, sedaj prisiljene braniti sultana proti njegovemu prejšnjemu varihu. Angleška politika se vodi z macchiavellistično zvijačnostjo. Ko je Rusija žrtvovala milijarde in prelivala kri svojih sinov za

¹⁾ Weiss, Weltgeschichte V. v vvodu.

osvobojenje svojih krvnih in verskih bratov iz turškega barbarstva, tedaj je Anglija priskočila v pomoč preganjavcu kristjanov in je vso Evropo vzdignila proti osvoboditeljem kristjanov. Tako je šlo naprej do danes . . .¹⁾

Nasprotno si pa drugi šepetajo, da ima v zadnjih dogodkih Rusija svoje prste. V resnici novejša počenjanje ruske diplomacije je prava uganka politične psihologije.

Ne maramo dalje izpraševati vesti evropski diplomaciji, tudi se nečemo spuščati v politične kombinacije, obrnimo rajši oči naravnost v orijent. — Na vseh krajih turškega cesarstva vre, kakor v kotlu.

Sedanje stanje turške države se nam zdi ravno tako, kakor če kdo v tesen lonec vsadi krepko rastlino. Nekaj časa je dobro, toda rastlina sili na vse strani; ako nima dovolj moči in je lonec pretrden, mora se zadušiti, ako pa ima rastlina dovolj življenjske moči in je lonec krhek, potem ga razžene in tako dobi prostost za svojo rast.

Turški meč je pognal brez števila krščanskih narodov pod turški jarem, a vkljub vsej okrutnosti jih ni mogel zatreti. Zdaj se prebujajo in turške spona pokajo. Krščanski element sili naprej, kakor krepka rastlina, izlam pa gnije in razpada kakor stara posoda. Popolnoma nemogoče je, da bi izlam zadržal propad osmanske države.

Vse reforme, s katerimi hočejo zamašiti nevarne razpokline, so le slab krpež, prava in zdrava preustrojba turške države je nemogoča. Najvišji princip turškega cesarstva je izlam kot državna vera, najvišji državni zakon je gospostvo »vernikov« nad »neverniki«. Izlam izključuje vsako reformo, vsako prostost drugovercev. Ko bi Turki dovolili kristjanom prostost, ravnopravnost in pristop v civilne in vojaške službe, bi se postavili na stališče, ki je izlamu tuje in nasprotno. Kako bi mogli Turki privoliti v take reforme in ob enem ostati mohamedanci?²⁾

Turški sultan je hkrati posvetna in duhovna glava svoje države. Kot vladar tudi navzlic dobri volji ne more in ne sme ničesar storiti in dovoliti, kar bi nasprotovalo njegovemu značaju kot kalifu. Razven tega je sultan le igrača v rokah mogočnih dvornikov, oddaljen od vsega sveta, zaprt kakor jetnik, v vedni smrtni nevarnosti. Fanatična staroturška stranka ga ima popolnoma v rokah, proti tej stranki ali »palači« ne more »porta« t. j. ministerstvo ničesar.³⁾ Staroturška stranka ima za seboj neštivilne množice fanatične druhali v notranji Aziji in Arabiji, ki že zdaj dvomijo, ali je sultan res zakoniti »pravoverni« kalif.

Če tudi evropski zastopniki izstisnejo iz njega kako reformo, je vselej že naprej odločena le za arhiv, ker je nemogoče, da bi se dejanski izvršila. Krščanski element, ki bi bil glavna opora države, je popolnoma brezpraven in v tem tiči glavno zlo turške države. Dočim se kristjani množijo od dné do dné, se je turško pleme že preživelo in propada bolj in bolj, odkar se več ne more pomlajevati s krvjo evropskih sužnjev. Cele vasi, kjer so nekdam

¹⁾ Gl. »Vaterland« 24. kimovca 1896 — Morgenblatt.

²⁾ Gl. »Historisch-polit. Blätter« 1896, Heft 1. str. 4.

³⁾ Ibid. str. 8.

prebivali Turki, so zdaj prazne in »približno bi se že mogel izračuniti čas, ko bo turško pleme izumrlo.«¹⁾

Vojaštvo je omejeno le na Turke, kristjani nimajo pristopa v vojaški stan in jih tudi ne mika. Turke pa bolj veseli prosto hajduštvo, kakor pa čepeti v kasarnah, in tako sultan iz mnogih pokrajin ne dobi niti enega vojaka, nasprotno se pa množijo razbojniške čete. Država od dné do dné izgublja vojno moč, ker kristijanov sultan ne more vzprejeti v vojaštvo, sicer bi moral preustrojiti celo cesarstvo, potem bi pa bilo konec njegovemu kalifatu in prestolu. Edino zdravilo je, da se vse krščanske pokrajine odtrgajo od turške države. Pravi Turki bodo to lažje prenesli, kakor da se v celo državo uvedejo kake novotarije. Fatalizem je Turke prignal globoko v Evropo, fatalizem jih požene tudi nazaj, in če se Allahu poljubi, zapusté danes vsi Turki Evropo in odidejo čez Bospor v sv. Meko.

Krščanski orijent pa se prebuja in vstaja. Stoletja je ležal v razvalinah in skrival svoje zaklade, zdaj se zdi, da se bliža dan vstajenja. Do najnovejšega časa je bil orijent podoben širnemu polju, katero je videl prerok Ezechiel v prikazni²⁾ posuto s suhimi kostmi. In Duh božji mu reče: »Sin človekov, ali misliš, da bodo živele te kosti?« Prerok odvrne: »Gospod Bog, ti to veš.« In Bog mu ukaže, naj prerokuje suhim kostem, da bodo oživele. In ko je prerokoval, »nastal je šum, in potres, in so pristopile kosti h kostem, vsaka k svojemu sklepu. In sem videl, in čez nje so prišli živci in meso in koža sta se raztegnila čeznje, pa duha še niso imele«. Na povelje božje reče tedaj prerok: »Od štirih vetrov pridi duh in nadahni te mrtve kosti.« In zgodilo se je tako in je nastala silno velika vojska.

Od obrežja egejskega morja do tibetske visočine, od Nilovih prepadov do vznožja Urala vstajajo »suhe kosti« in nastaja silna vojska v obrambo vere in cerkve Kristusove. Starodavni spomeniki, običaji in uredbe vzhodnih narodov dajejo glasno izpričevalo za resničnost svetopisemskih poročil in nauka katoliške cerkve proti novodobnemu poganstvu.

Velik šum in pokret se javlja po vsem svetu. Brezbožne moči se družijo in grozničavo delujejo na to, da bi vsi narodi stopili pod zastavo brezboštva. To edinstvo narodov, ki se snuje, navdaja isti duh sovraštva, zmot, strasti, hudobije, skratka — zarota vseh peklenskih moči.

»Adstiterunt reges terrae et principes convenerunt in unum adversus Dominum et adversus Christum ejus.«³⁾ Ta velikanski boj med duhovi, ki divja na zahodu, se bo prej ali slej zagnal tudi v Orijent; pred narode stopa usodno vprašanje: ali z Bogom, ali brez Boga; ali v krščanstvu naprej do časnega napredka in večne sreče, ali pa v obnovljenem poganstvu v barbarstvo in popolno razuzdanost.

Tem pogubnim silam se more upreti le dobro urejena, zložna in močna vojska.

¹⁾ Hist. polit. Blätter 1896. I. str. 13.

²⁾ Ezech. pogl. 37.

³⁾ Psalm 2, 2.

„*Ut omnes unum sint.*“ — *Potreba in korist sprave med vzhodom in zahodom.*

Ko so Arabci začeli na vzhodu preganjati kristijane, se je širilo med grškimi kristijani ustno izročilo, da bodo Latinci, t. j. zahodnjaki nekega dne prišli in osvobodili Grško.¹⁾ — V križarskih vojskah se je le deloma izpolnilo to prerokovanje, — morda se izpolni zdaj.

Pred osemsto leti je pretil krščanstvu skupen sovražnik in zahod je poletel na pomoč vzhodu; dandanes preti še hujši sovražnik krščanstvu in ravno zdaj je obudil veliki papež Leon XIII., ki mu je geslo: »ut omnes unum sint«, visoko misel, da si zahod in vzhod podasta roke in v znamenju križa udarita na sovražnika Boga in sreče človeštva.

Če kdaj, zdaj je ta klic o pravem času. Zgodovina preteklih osemstoletij nam kaže žalostne sadove krščanskega razkola; to nas mora spametovati. Zdaj naj bi se krščanski svet združil v novo križarsko vojsko, oborožen s ščitom vere in z mečem krščanske ljubezni. Vsi naj bi se združili, kateri so dobri volje, katerim je na srečo sreča in blagor narodov, kateri še priznavajo nad seboj vsemogočnega Očeta in Kristusa, njegovega Maziljenca.

Komaj si moremo misliti, kolika dobrota bi bila za človeštvo, ko bi se vzhod in zahod enkrat spravila. Koliko perečih vprašanj, koliko sovraštv, zavisti in preprirov bi na mah prenehalo!

Zedinjenje bi blagodejno vplivalo v versko-nravnem in kulturnem oziru na oba sveta. Vzhodni narodi hranijo v sebi velike zaklade, katere je treba le odkopati. Pred vsem se orijentalci odlikujejo v verskem prepričanju. Za zahodno Evropo je jako slabo izpričevalo, da se orijentalci branijo unije zaradi tega, ker nas zahodnjake smatrajo za brezverce. Kakor je ta splošna sodba z ene strani krivična in izvira iz nevednosti, tako je pa z druge strani res, da se je naše javno življenje odtujilo Bogu in njegovi cerkvi. Politiki, državniki, časnikarji in celo učenjaki tekmujejo v tem, kako bi narodu iztrgali vero iz srca. Zlasti pri nas Slovencih nekateri ljudje kar goré za vzhodne brate Slované, a v svoji nedoslednosti ne vidijo, da je vera prvo, kar tirja orijentalec od onega, ki mu ponuja svoje prijateljstvo. Zedinjenje z vzhodom bi morda tudi našim ljudem odprlo oči, da je vera od človeškega dejanja in nehanja nerazdružljiva in bi obudilo tako versko zavest na zahodu. Krščansko življenje bi dobilo novih in zdravih elementov in mi zahodnjaki bi marsikaj lahko vzprejeli od jutrovcev. Njihove starinske in častitljive bogoslužne uredbe nas še tako živo spominjajo starih krščanskih časov, ko so veliki grški očetje razsvetljevali svet z lučjo svoje učenosti in bogoljubnosti.

Tudi jutrovci ne bodo vsled unije ničesar izgubili, marveč le pridobili. Krivično je, ako se evropska sebična politika istoveti s katolicizmom. Papež ne potrebuje jutrovskih dežel, marveč duš. Orientalci ohranijo svoje navade, svoj narodni jezik, svoje častitljive obrede in uredbe, zahteva se le, da stopijo v organično zvezo s Petrovo stolico, v idealno edinstvo Kristusovega skrivnostnega telesa.

¹⁾ Michaud o. c. I. 25.

Najhujša môra za vzhodne cerkve je bizantinski cesaropapizem. Temu bo potem konec. Tudi po tem lahko ostaneta cerkev in država tesno sklenjeni; prav je, da je cerkev pomočnica in zaveznica države, a ne dekla, in država pomočnica cerkve, a ne samosilna gospodarica. Če se cerkev enkrat izvije iz železnih oklepov državnega absolutizma, tedaj bo v verskem in kulturnem oziru uspešnejše vzgajala narode. Vsled unije se bo duhovščina umstveno in nraavno boljše vzgajala, kar je velike važnosti za narodno značajnost, nraavnost in omiko: kakršna je duhovščina, takšno je ljudstvo.

Cerkveno zedinjenje je velikega pomena tudi za rešenje t. zv. orientalnega vprašanja. To vprašanje ni samo v tem, kako bi se turška država razkosala, marveč veliko bolj v tem, kako naj odslej potlačeni narodi stopijo v krog omikanih narodov.

To veleznamenito vprašanje je dandanes postalo — fraza. Kakor paglavci v šoli, vzdigujejo veliki in mali možje roke in kličejo: mi smo poklicani, da nesemo kulturo na vzhod! Nemški »Drang nach Osten« je znan, Angleži že par stoletij izvršujejo »svojo nalogo«, in novejši čas se celó Madžari ponašajo, da bodo izomikali vzhodne »barbare«! Na vse te ponudbe lahko orientanci rečejo: ne potrebujemo vas. Kar se nemških kulturonoscev tiče, bi imeli marsikaj povedati, kako živinsko ravnajo z ubogimi črnici v afriških naselbinah; boljše bi tudi na vzhodu ne ravnali. Razven tega velikonemška ideja, ki sili na vzhod, ne more imeti zmisla za verske nazore in potrebe jutrovcev, ker je v svojem bistvu protestantska — dá, brezverska. Protestantizem se dandanes sam razkraja, kako bi ta pomogel orientalcem, katerim je vera prva!

Mnogi tevtonski sinovi se že daj klatijo po vzhodnih deželah ter ondi trosijo zahodnoevropsko nemoralnost, brezverstvo in socijalno demokracijo, pri tem si pa polnijo svoje žepe. Bog varuj orientalce takih prijateljev!

Na Angležih tičí prokletstvo izumrlih indijanskih plemen, ki so jih uničili s škodljivimi pijačami, druge pa izsesali in napravili iz njih helote; do omike in blagostanja niso pomagli nobenemu narodu. Kakor na Špancih, tako se bodo tudi na Angležih enkrat maščevale vnebovpijoče krivice; tudi tukaj velja: danes meni, jutri tebi.

O Madžarih nam ni treba dolgo govoriti. Madžari naj nesejo svojo kulturo svojim »bratom« Turkom, — tega jim ne bo nihče zavidal, drugi jih ne potrebujejo. Madžarski despotizem je sicer zrel za Azijo, toda tudi azijski krščanski narodi si zdaj želijo svobode. Madžarski element se širi z istimi sredstvi, kakor nekđaj turški; v tem še celó prekašajo Turke, ker Turek vsiljuje le svojo vero, za narodnost se ne briga veliko, Madžar pa hoče zatreti obojno. Največja nesreča je za Avstrijo, da so Madžari zadnji čas dobili prevlado v naši politiki na balkanskem polotoku. V interesu cele države je, da se polomijo predolgi rogovi oholim Madžarom.

Naj zahodnjaki rečejo, kar hočejo, orient ima svojo kulturo in orient pripada orientalcem, kakor Amerika Amerikancem. — Dandanašnji se ravná evropska politika popolnoma po darvinističnih naukih, po katerih večji in močnejši narod lahko docela izsesá in naposled uniči slabejši narod. A v

duhu zdrave filozofije in krščanske vere ima vsak, tudi najmanjši narod pravico do obstoja in razvoja ter svojo posebno ulogo v veliki človeški družbi.

Duhoviti francoski govornik in pisatelj Bossuet primerja zgodovino narodov zemljevidu.¹⁾ Zgodovina posameznega naroda ali narodiča je kakor zemljepisna karta ene pokrajine, cela zgodovina človeštva je pa kakor zemljevid celega sveta. Tukaj so posamezne pokrajine zvezane v celoto, ena je večja, druga manjša, vendar vsaka ima svoje mesto in brez nje zemljevid ni popoln. Zatorej je popolnoma napačna zahodno-evropska politika, ki hoče tujim narodom vsiliti svoje uredbe in celo svojo narodnost.

V križarskih vojskah vidimo, kako so zahodnjaki hoteli vsiliti jutrovcem svoje uredbe, z drugimi besedami s v o j o o m i k o, kolikor so je sploh imeli. Toda ves trud se jim je izjalovil. — Orijent ima pač svoje posebnosti, ki jih ni moči prezreti.

Razlika med zahodno in vshodno omiko sicer ni bistvena, ker omika je občečloveška lastnina in kakor je človeška narava ena, tako tudi omika, ki je izpopolnjenje človeškega duha in srca. Vendar imata obe kulturi važne posebnosti, svoj značaj in svoje zunanje oblike. Marsikaj zahodnjakom ne prija, kar se jutrovcem popolnoma prilega. Svojo omiko mora orijent ohraniti in dalje razvijati. Toda kakor zgodovina uči, zakoni kulturnega razvoja so taki, da noben narod ne more sam za-se stalno napredovati, ako ne pride v dotiko z drugimi, gibajoča moč mora priti od zunaj. Ravno zato je orijent odrevenel v duševnem napredku, ker se je odcepil od zahoda, Turek mu pač ni mogel dati nikakšnega vzleta.

Ako nas zgodovinski razvoj in sedanji politični položaj ne varata, je Rusiji namenjena ta velikanska naloga, da vzhodne narode privéde v krog omikanih ljudstev.

Vzhodno vprašanje — slovansko vprašanje. — Ovire edinstva.

Vprašanje o zedinjenju krščanskega vzhoda in zahoda je pred vsem slovansko vprašanje. Hegemonija, katero je nekdanj imela grška cerkev na vzhodu, je prešla na Slované, zlasti na Rusijo. Tem znamenitejše je to vprašanje za nas sedaj ob osemstoletnici križarskih vojsk, ker smo zlasti mi Jugoslovani v neposredni zvezi s križarskimi vojskami in se vprašanje cerkvenega zedinjenja posebno nas tiče. Vsa zgodovina južnih Slovanov do najnovejšega časa je skoro nepretrgana vrsta križarskih vojsk in prav v tem ima svoj svetovno-zgodovinski pomen.

Žalibog, da so Jugoslovani že večkrat zgrešili svoj visoki poklic. Kakor je na zahodu rimsko-nemško cesarstvo prevzelo dedščino osivelega Rima, tako se je zdelo, da bodo zapuščino vzhodno-rimskega cesarstva podedovali slovanski rodovi, ki so začetkom srednjega veka butali ob zidovje carigrajsko. Na balkanskem polotoku so vstajale redoma močne države: Bolgarija, Srbija, Hrvaška. Velike vladarje na slovanskem jugu je navdajala misel osvojiti si iznemogli Carigrad in ustanoviti enotno in močno slovansko državo. Žal, da

¹⁾ Discours sur l'histoire universelle. Paris 1805 str. 4.

se na slovanskem jugu ni rodil Karol Véliki; izprijen Bizanc je okužil tudi mlade narode. Zlasti se je zdelo, da bi bili Bolgarji pripravno središče nove krščanske države na vzhodu. Celo papeži, kakor Nikolaj I. in Inocencij III. in drugi, so stavili velike nade v Bolgarijo¹⁾, gojili so visoko slovansko idejo, katere se žalibog Slovani niso zavedali.

Balkanski narodi so dobili krščanstvo in omiko večinoma iz Carigrada, kakor zahodni iz Rima. Toda ko so se zahodni narodi krepko vzdržali in sadove rimske omike porabili v svoj prid, so Slovani onemogli pod bizantinskim vplivom, okuženi Carigrad jih je s seboj vred potegnil v grob, in tako so zamudili veliko ulogo, ki jim je bila namenjena. Ko je padel Carigrad in so balkanske države prišle v turške roke, se je pomaknilo težišče vzhodne politike na sever — v Rusijo.

Ni vzhodna omika kot taka kriva žalostne usode južnih Slovanov, ampak krivo je to, da so Slovani vzprejeli izvečine le izrodke te kulture, to je pred vsem duhomorni, despotični cesaropapizem in bizantizem t. j. fanatično zaničevanje vsega, kar ni po njegovem kopitu.

Velika apostola slovanska sv. Ciril in Metod sta prav dobro poznala nprav in položaj Slovanov, hotela sta slovanske narode vzgojiti v vzhodni grški omiki — tako bi bili Slovani zavarovani pred nemškim vplivom —, v cerkvenem oziru pa jih združiti s Petrovo stolico v Rimu — tako bi bili otepi bizantinskim krempljem; premočni vpliv z ene ali druge strani bi se paralizoval. Velika in lepa misel! Na ta način bi Slovani bili ostali v organični zvezi z zahodom in vzhodom, globok prepad med obema svetovoma bi bil nemogoč, v boju proti mohamedanstvu bi imeli vendar trdnejšo zaslombo na zahodu.

Njih cerkev bi ne bila nikdar postala slepo orodje vladarjeve samovolje. — Kadar je kako telo nezdravo, mora priti od zunaj pomoč in zdravilo. Tudi na zahodu vidimo take pojave cesaropapizma, tudi tu se je v mnogih pokrajinah zajedla večkrat velika pokvarjenost in nemarnost med cerkvene ljudi, toda prišla je od zunaj električna iskra. Ker cerkve posameznih pokrajin in držav na zahodu niso osamljene, marveč v organični zvezi z drugimi, je mogoča pomoč in reforma. Na vzhodu pa je cesaropapizem cerkev poistovetil z državo, meje državne so tudi meje cerkvene, če se tukaj zajé razuzdanost in malomarnost v verskonravnem življenju, je ozdravljenje skoro nemogoče. In če država pride pod tuj vpliv in tuje gospostvo, mora tudi cerkveni stroj delati za tuje interese v škodo lastnega naroda.

Zatorej je prav na slovanskem jugu cerkveno vprašanje silno velike važnosti. Ti narodi so po dolgem suženjstvu prišli k svobodi, odprla so se jim vrata do omike in napredka. Ravno zato, ker so tako dolgo ječali pod krutim jarmom, je velika nevarnost, da bi jim dolgoželena svoboda več škodovala kakor hasnila. Novejši čas vidimo pri Bolgarih in Srbih v literarnem, socijalnem in političnem gibanju žalostne pojave, ki nam kažejo, kako močno se jih prijema ravno to, zaradi česar boluje zahod: liberalizem, verski indi-

¹⁾ Prim. članek »Bolgarija in Rim« v R. K. I. 1893—94.

ferentizem, materijalizem in s tem združena nravna pokvarjenost in narodna brezznačajnost. Tukaj ima cerkev sveto nalogo navračati s svojim blagodejnim vplivom razvoj naroda v pravi tir, v ljudstvu pospeševati pravo krščansko omiko, ki razsvetljuje duhá, žlahtni srce, vzbuja težnje po visokih idealih in daje tudi moči v njih dosego.

Žal, da vzhodne cerkve v sedanjem položaju niso kos tej nalogi. Jutroveci sami tožijo, kako neomikana in zanemarjena je njihova duhovščina.

Neznanje dela največji prepad med obema svetovoma. Kaj drugo, kakor neznanje je, ako se orijentalci bojé katoličanstva in papeštva, kakor hudič križa, dočim hlastno srkajo nesnago zahodno - evropskega liberalizma in se bolj bližajo protestantom, kakor katoličanom. Ko bi orijentalci bolj poznali notranji proces, ki se vrši v protestantizmu, bi se s studom odvrnili od njega, toda na to se ne ozirajo, marveč vleče jih le njegovo nepomirljivo sovraštvo do papeštva. Z druge strani pa priznajmo odkritosrčno, da so tudi na naši strani mnogi zadržki. Ravno tisti, ki bi imeli tukaj prvo besedo, še premalo poznajo uredbe in bistvo vzhodnih cerkvâ. Prav resnične so besede prevzvišenega nadškofa sarajevskega v poslanici na pravoslavne: »Mi sad (sedaj) na žalost moramo kazati (reči), da se ne razumijemo, premda tako dolgo zajedno živimo.«

Nevednost je najhujši sovražnik krščanske vere in ljubezni. Vzhod in zahod sta si dolgo stala nasproti, ne da bi se poznala. Drug drugemu sta očitala slabosti in napake ter tako povečavala razpor. Tudi na naši strani se je večkrat strastno iskalo, kar loči ene cerkev od druge, s preziranjem in a priori se je zametavalo vse, kar je bilo na vzhodu. Treba je že enkrat opustiti to metodo, »da udje ene cerkve iščejo in stikajo, kaj bi očitali drugi cerkvi, pa začeti preiskovati one točke, ki bi nas mogle zblížati, zediniti in konec storiti vsemu nasprotju.«¹⁾

Kdor hoče presojati versko - cerkvene pojave, mora imeti vedno pred očmi, da je cerkev sestavljena iz dveh elementov: božjega in človeškega. Ker smo že navezani na čutno spoznavanje, stopa nam tudi pred oči bolj materija, t. j. človeški element, dobra in lepa stran se skriva pod hrastovo skorjo in le previden preiskovalec jo more odkriti. S tega stališča je treba presojati obojno cerkev. Mi zahodnjaki moramo gledati na jedro vzhodne cerkve, ne na to, kako je ta ali oni patrijarh živel, kako ta ali oni učenjak govori, marveč treba je spoznavati vzhodno cerkev iz odlokov splošnih cerkvenih zborov, katere priznava vzhodna cerkev, iz grških cerkvenih očetov, liturgičnih obredov, zgodovinskih spomenikov in tradicije cele cerkve. Nasprotno tudi jutroveci morajo proti nam tako ravnati. Če jih bôde v oči to, da je na Petrovi stolici sedelo veliko nevrednih papežev, morajo pomisliti, da življenje tega ali onega papeža ni za nas nikakšna norma; če so mnogi pod verskim plaščem iskali lastno korist in vero zlorabili v politične namene, je to delo človeškega elementa, cerkev samo je treba spoznavati iz njenega nauka, ne iz knjig kakega profesorja.

¹⁾ Poslanica nadškofa dr. J. Stadlera na pravoslavne. »Balkan« I. str. 11.

Zor se dela. — Nova križarska vojska.

Veselo znamenje je, da novejši čas pada pregrada med vzhodom in zahodom. Mnogi učenjaki prav pridno preiskujejo zaklade vzhodnega sveta in zlasti, odkar je Leon XIII. poživil vprašanje o zedinjenju krščanskega sveta, se množijo spisi, ki obravnavajo različna vprašanja, tičoča se vzhodnih cerkvâ. Zlasti v Italiji, kjer je nekdanja narodna antipatija proti Grkom pospeševala razkol, se prav marljivo preučavajo uredbe grških cerkvâ.

P. V. Vannutelli je sam spisal že kakih dvajset del o vzhodnih narodih in cerkvah. Najnovejše njegovo delo je: »Studio comparativo fra l' Oriente e l' Occidente. Roma 1893. str. 151, c. 2 l.

V tem delu primerja bogoslužje, umetnost, književnost, zakonodajstvo, redovništvo itd., vzhodne in zahodne cerkve. Tu in tam nam kaže, kako je vzhodna cerkev v marsičem ohranila častitljive starokrščanske oblike, dočim je na zahodu zlasti t. zv. renesansa vpeljala sicer nebistvene, a z neke strani tudi nepotrebne novosti, posebno v cerkveni opravi, v glasbi in sploh cerkveni umetnosti. — V tem oziru bi se vsled zedinjenja lahko marsikatera stara uredba zopet vvedla.

Od prvega vel. travna 1896 izhaja v Rimu tudi poseben mesečen list, pod naslovom »Bessarione«¹⁾, ki se izključno peča z zedinjenjem cerkvâ.

Razvijajoč vrednik v prvi številki svoj program, lepo pravi, »da homo za čas pozabili, da smo Latinci in se bomo spominjali le, da smo kakor naši nezedinjeni bratje, otroci istega Očeta, odkupljeni z isto krvjo Jezusa Kristusa«. Obeta, da bo »Bessarione« izhajal tudi v grškem jeziku, da ga bodo mogli brati tudi jutrovc, ki ne umejo italijanskega jezika.

Prav primerno si je ta list nadel ime slavnega kardinala Bessariona († 1472), velikega apostola cerkvenega edinstva, gorečega ljubitelja nesrečne grške domovine, enega najboljših sinov, katere je grški narod izza sv. očetov dal cerkvi.

Če se drugi zdaj za orientalne cerkve toliko zanimajo, se moramo tem bolj mi Slovani. Mi imamo tukaj prvo besedo. Tujec, če ima še tako dobro voljo, tukaj ne doseže veliko, ker je ali nezmožen jezika, ali pa vsaj ne pozna naših razmer, potreb, narave slovanske. Razven tega je to vprašanje zlasti pri Hrvatih in Srbih tolike važnosti, da ga ne bi smel prezreti noben pravi rodoljub. Poprej se je mislilo, da je te reči treba pustiti pri miru, vsak naj veruje, kar hoče, a vsi morajo biti združeni v ljubezni do domovine. Toda žalostno izkustvo je pokazalo, da to ne gré; sovraštvo raste, razpor se poveča, sovražniki krščanstva in slovanstva pa se veseló. Kristus, »knez mirú«, more edini dati pravi mir in slogo.

Veselo znamenje je, da se je v tem oziru med našimi brati na jugu začelo daniti. Krščanski pisatelji hrvaški so se začeli resno zanimati za svoje

¹⁾ Komur je na srečo veliko vprašanje cerkvenega zedinjenja in kdor razume italijanski, priporočamo mu ta list. Za tujino velja na leto pet lir, naročuje se pa ali naravnost pri upravnistvu v Rimu (Piazza ss. apostoli 51), ali pa v Sijeni (Tipografia s. Bernardino).

pravoslavne brate, zlasti učeni frančiškan I. Marković si je pridobil za poznavanje vzhodne cerkve lepih zaslug.

Izključno cerkvenemu zedinjenju pa je posvečen nov hrvaško-srbski list »Balkan«, ki izhaja v Zagrebu v nedoločenih obrokih. Urejuje ga bivši vseučilišni profesor Al. Bresztyenszky.¹⁾ O namenu tega lista lepo pravi urednik v predgovoru: »U znamenitom ter uzvišenom radu (delu) za jedinstvo Kristove crkve i vjere i na njoj osnovanog napretka i sloge ljudi, želi biti i »Balkan« najskromniji dionik, suradnik.« Res lepa ideja, vredna, da najde odziv na vsem balkanskem jugu!

Že slika na naslovni strani nam lepo predstavlja visoko idejo, katero zastopa »Balkan«. Papež in vzhodni patrijarh si klečé podajata roke nad evangelijem. Oba imata uprte oči v Mater božjo z detetom. Ob straneh se v daljavi vidi Petrova cerkev in sv. Sofija.

Visoka ideja, katero zastopa ta list, naj odmeva od jadranskega do črnega morja! Naj se poživi ideja sv. Cirila in Metoda, da slovanski rodovi na Balkanu, okrepljeni z nadnaravno močjo prave cerkve Kristusove, zavzamejo častno mesto v krogu omikanih narodov, duševno samostalni, značajni, zavedni, podjetni, — srečni!

Slovanski jug je imel dolge križarske vojske, sedaj ob osemstoletnici prve križarske vojske, ko stojimo, kakor znamenja kažejo, zopet pred velikanskimi dogodki, naj zaplapolá na slovanskem jugu prapor sv. križa. V tem znamenju so pradedje premagali divjega Turka, v tem znamenju naj tudi njih vnuki premagajo zmaja, ki jim hoče vzeti najdražji svetinji: vero krščansko in slovansko poštenost. Vsi, ki so dobre volje, naj se zberó v eno vojsko, v novo križarsko vojsko:

„Ne kó krvav nož, kiem rana
Zadaje se smrtna i težka:
Već kó pero sveto i zlatno,
Kojem nebo za unučad poznu
Djela otaca bilježi vitežka.“²⁾

(Dalje.)

Dr. Fr. Kovačić.

¹⁾ List izhaja tudi v cirilici, naročuje se v tiskarni Antona Scholza v Zagrebu, prvi zvezek (152 str. vel. osmine) velja 60 kr. Slovencem kar najtopleje priporočamo ta list. Bodi nam pa dovoljeno pristaviti nekatere blagohotne opombe; prvič, naj bi list izhajal v določenih obrokih, vsaj dvakrat ali trikrat na leto; drugič, se bodo morali pisatelji bolj ozirati na vzhodne učenjake. Sklicevanje na nemške in francoske katoliške pisatelje za orijentalce nima posebne moči. Sv. pismo, sv. očetje in stari cerkveni zbori, potem pa izjave pisateljev, ki stojé izven našega tabora, to bo pravoslavne bolj prepričalo. Vsakemu zvezku naj bi se dostavilo tudi kazalo. — Prav goreče tudi mi želimo, naj bi se pravoslavni odzvali povabilu uredništva in pošiljali svoje spise v »Balkan«.

²⁾ Smrt Smail-age Čengijica: »Četa«.

Liberalizem ali večni Žid.

(Žalostna igra v petih dejanjih. — Po zgodovinskih virih spisal dr. Jožef Debevec.

(Dalje.)

Prvo dejanje.

Prvi prizor.

(Ulice v Wittenbergu. Večer. Dež. Časih se zabliska in zagrmí. Nastopi)

Žid. Hu, kakšno blato! In takó pozna jesen, pa še grmi. To mora nekaj pomeniti. — (*Ozira se na vse strani.*) Nikjer nobene luči več? Zaspanci! Pač, tam-le se nekaj sveti v samostanu menihov Avguštincev. Gotovo bedí moj prijatelj Martin Luter. Ravno prav; sedaj, ko je vse šlo spat, pomeniva se vse. (*Proti občinstvu.*) Načrt, kakoršnega še ni slišal svet, porodil se je v moji glavi. Zob je popolnoma omajan, zdaj ga izdremo. Dosedaj smo te praktiško pobijali, Rim, odslej te hočemo še teoretiško, znanstveno, in potem te mora biti konec! Hej, kako lepa misel se mi je zasvetila v glavi! S tem pričnemo, dà, s tem: papež ni učitelj narodov, kakor se usti, on nima pravice določevati, kakó naj se razlaga sveto pismo, hoho! Vsaki človek naj si ga razlaga sam. Torej, svoboda, svoboda najprej v verskem oziru, evangelijska svoboda; potem bodo ljudje sami zahtevali politiško svobodo, potem svobodo v družabnem življenju, in pričele se bodo grozne, krvave revolucije, hoho, vidim jih že naprej, verska revolucija, politiška in slednjič socijalna. A ta ples, ta krvavi ples bodeva pričela midva z Martinom Lutrom, začela ga bodeva z oznanjevanjem verske svobode. (*Bliža se samostanu.*)

Drugi prizor.

(Samostan menihov Avguštincev. Eno okno je še svetlo. Žid se priplazi tja ter trka: tæk, tæk, tæk!)

Žid. Martin, — Martin, — ali že spiš?

Luter (*oglasí se znotraj*): Kdo hudiča me moti o tem času? (*Pogleda skozi okno.*) Kdo je?

Žid. Tvoj prijatelj . . .

Luter. E, vsak vrag pravi, da je prijatelj.

Žid. No, eden, ki te hoče osvoboditi verskih spôn, v katerih vzdihuješ.

Luter. Osvoboditi? potem pa le noter! (*Hoče mu odpreti vrata; Žid ga ustavi.*)

Žid. Ni treba, jaz znam dobro plezati, splazim se kar skozi okno k tebi. (*Urno spleza skozi okno; pri plezanju se izpod kaftana pokaže kačji rep. Ko je v sobi, Luter zapre okno.*)

Tretji prizor.

(Ravno tam. Drugo jutro, t. j. pred praznikom vseh svetnikov. Žid in Luter stojita pri vratih ter si podajata roke. Žid ima na sebi koretelj in stolo.)

Žid. Pri tem naj torej ostane, Martine! Drevi nabij na cerkvena vrata tistih 95 odstavkov zoper odpustke, potem se pa pričakaj z osámi, ki se bodo zaletavale va-te. Jaz pa bodem hodil mej tem po deželi ter oznanjeval novi evangelijski, evangelijski svobode.

Martin Luter. Pa povej vendar, zakaj si po vsi sili hotel imeti koretelj in stolo? Kaj misliš, da si sedaj lepši, ali da te bodo raje poslušali?

Žid. Martin, ne veš-li, klin s klinom! Iz vere je vzraslo krasno družinsko življenje preteklih vekov, iz vere se je rodilo čudovito lepo razmerje med vladarji in papežem, in vrhu vsega tega poslopja stoji papež kot varila, kot sklepní kamen. A jaz hočem razdreti vse to, hočem, da razpade družinsko življenje, hočem, da se začnó narodi zopet sovražiti, da se začne boj vseh zoper enega in enega zoper vse — itd. — a vse to ne pojde, če ne pridem med nje v koretelju in s stolo.

Luter. Potem pa zopet porekó: Omne malum a clero!

Žid. In v nekem oziru bodo imeli prav! (*Odideta vsaksebi.*)

Četrty prizor.

(Kmetiška vojska. Čuje se vpitje: »Svoboda, svoboda! Živio dr. Luter! živela svoboda! Svoboda hočemo!« Mesta, trgi, in vasi goré. Grozno gorjé. Knezi zbirajo vojake ter neusmiljeno moré zapeljane kmete. Dr. Luter sam vpíje: »Schlagt sie todt wie tolle Hunde, diese mörderischen Bauern.«)

Peti prizor.

(Preko odra gredó veseli svatje. Najprej godci, za njimi voj, potem: dr. Martin Luter, vodeč svojo nevesto, uskočico Katarino Bora. — Ko odidejo za kulise, nastopi večni Žid s porogljivim smehom:)

Žid. Ha, moje delo na Nemškem je dovršeno. Kar je še treba, storil bo Luter in njegovi prijatelji. Mi — gremo dalje! (*Odhaja.*)

Šesti prizor.

(Morje. Ladja, polna popotnikov, se bliža Angleškemu. Med popotniki je tudi večni Žid. V kotu sedi ter poje na lahko: Barčica po morju plava . . . Ko odpoje, govori sam pri sebi:)

Žid. Nestrpno čakam, da stopim na angleška tla. Tu se bode pričelo novo življenje za vso Evropo; z Angleškega bodo romale nove ideje na zastareli svet dolgočasne Evrope. Saj je pa Angleška kot ustvarjena za voditeljico vsem deželam. Glej jo! sedaj se razprostira v vsej lepoti pred menoj. Kako si podobna nekdanji Grški, voditeljici starih narodov! Kakor ona, obdana si tudi ti od vseh strani z morjem; kakor njo, krasó tudi tebe izvrstna pristanišča; kakor tam, cvete tudi na tebi trgovina. Grški narod je strastno ljubil svobodo; tudi tvoje ljudstvo jo ljubi, in jaz mu hočem pomagati, da se osvobodi popolnoma vsakega jarma; najprej seveda zopet verskega! Stara pesem! (*Ladja trči ob suho zemljo, popotniki se izkrcavajo, tudi Žid stopi na suho.*)

Sedmi prizor.

(Palača Henrika VIII. Henrik in Žid.)

Žid. Zakaj si vendar tako žalosten danes, Henrik?**Henrik.** Ne vprašuj me, saj mi ne moreš pomagati.**Žid.** Morda pa le! Marsikaj sem že izkusil po svetu, pomagal sem premnogim, n. pr. v Nemčiji, ki so imeli morda enako bolezen, kakor ti . . .**Henrik.** Za-me ni zdravila . . .**Žid.** Že to ti polajša bolezen, ako razkriješ svoje srce prijatelju; saj veš: Magnum solatium, doloris habuisse socium.**Henrik.** Bodi! Znebil bi se rad Katarine Aragonske, svoje poročene žene. Zapodil sem jo že od sebe. Prosil sem v Rimu, da bi naju ločili . . .**Žid** (*seže mu v besedo.*) Kaj ne, izbrano imaš že drugo nevesto?**Henrik.** In kakšno! A Rim ne dovoli, pa ne dovoli!**Žid.** Ne dovoli! Čemu ga pa prosiš dovoljenja?**Henrik.** Čemu? Kako moreš kaj takega vprašati?**Žid.** Oprosti, Henrik; pa pomagati si res ne znaš. Mar ne veš, kaj je naredil Aleksander Macedonski z onim slavnim vozlom, ki se ni dal razvozlati?**Henrik.** No, presekal ga je!**Žid.** Dobro! Presekaj tudi ti vsako zvezo z Rimom. Zakaj si pa vladar? Bodi sam papež! Izvoli si zvestega privrženca za škofa, in ta te bo rad poročil z drugo ženo.**Henrik** (*premišlja.*)**Žid.** In potem, ko boš sam papež na Angleškem, bo vse cerkveno bogastvo tvoje. Henrik, ti si v enem dnevu lahko najbogatejši mož na svetu.**Henrik** (*plane kvišku.*) Velja! In ti me bodeš podpiral še dalje s vojim svetom?**Žid** (*podaja kralju desnico.*) What I sag, I am.¹⁾*Osmi prizor.*

(Vvaja se reformacija. Parlament odstavlja papeža in postavlja kralja tudi kot cerkvenega vladarja. Prihajajo škofje ter mu prisegajo kot papežu pokorščino in zvestobo. Tomaž Morumira pod rahljevo sekiro, ker noče pripoznati Henrika kot cerkvenega glavarja).

*Deveti prizor.***Žid** (*sam.*) Takó, cerkev angleška je odtrgana od Rima, to je že nekaj, a še več, več! Še poglavitne reči mi manjka: véda, modroslovje, to še ni odtrgano od — papeža, od vere. Tudi to se mora zgoditi. Tudi znanstvo, tudi filozofija mora reči z menoj vred: Non serviam! Ha, ha, ha! (*Izgine za oder.*)*Deseti prizor.*

(Učenjaška soba. Bakon Verulamski stoji pri retortli ter kuha in poskuša nekaj. Žid ga molče opazuje nekaj časa.)

Žid. O, sreče prevelike, Bakon, da sem tvoj vrstnik! Novo luč v znanstvu nam bodeš prižgal.¹⁾ Kar govorim, to sem, t. j. mož-beseda

Bakon. Kakor vidiš, tiči vsa novost v tem, da se vedno naslanjam pri svojem preiskovanju na *n a r a v o*, ne pa, kakor so to delali skolastiški modroslovci, na spekulacijo, na golo umovanje. Zato so jo zavozili. O, le držimo se trdnih tál — grude, nature, in iz prikazni, ki jih sami vidimo, čutimo, slišimo, delajmo sklepe, *i n d u c i r a j m o* splošne resnice.

Žid. Potemtakem imaš fizikalški poskus za edini vir trdnega spoznanja?

Bakon. Dà, moje načelo je čisto nasprotno preteklim vekom: vsa filozofija bodi *n a t u r n a* filozofija! In veš, prijatelj, v duhu že vidim, kako bodo prišli drugi modrijani za menoj in bodo opazovali naravne zakone in svet bo strmel nad novimi iznajdbami, ki jih bodo izumeli prijatelji, poznavatelji narave.

Žid. Častitam. Ti, Bakon, ti si prvi modroslovec nove lepše dôbe, ti si osvobodil filozofijo starih spôn! (*Poslovila se*).

Enajsti prizor.

Žid (sam). Le tako naprej! Nujna posledica bo, da pride logika, metafizika ob vso veljavo, hej, s tem pa je dobljeno vse, vse!

Dvanajsti prizor.

(Herbert Cherbury-ski in Žid.)

Žid (se mu priklanja). Slišal sem o tvoji modrosti in učenosti in sklenil sem postati tvoj učenec.

Cherbury (začudeno). Tak starec pa se hoče učiti?

Žid. Z leti raste vedoželjnost.

Cherbury. Poslušaj torej: jaz učim prav za prav le to, kar se na Angleškem sedaj sploh misli, piše in govori: da, kar je božjega v krščanstvu, nima nobene znanstvene podlage in se torej z znanstvenimi razlogi ne dá podpreti, in da sploh razodetja ne potrebujemo. Kakor je nesmrtni Bakon učil, da vse modroslovje bodi naravno, tako učim jaz: vsa *v e r a* bodi *n a r a v n a*, kakor jo kaže zdrava pamet, bodi *č l o v e š k a*. Skrivnosti krščanstva so zoper naš razum in ne veljajo. Jaz čisto kratko pravim: Veruj v enega Boga, časti ga s poštenim življenjem in bodi prepričan, da dobiš na drugem svetu povračilo za to — to je moj nauk. Po njem se ravnaj, pa boš zveličan!

Žid (bríše si debele solze z oči). Ves sem ginjen... Jaz... zveličan... Že sem bil obupal, da nikdar ne bom; ti pa praviš, — da po tvojem nauku lahko...

Cherbury. In da se o tem prepričaš popolnoma, ná, tu imaš moje spise: *de causis errorum*, *de religione gentilium*, pa *de religione laici*. Čitaj in misli!

Žid. Thank you, Mr. Herbert, Shank you. (*Gresta vsaksebi*.)

Trinajsti prizor.

(Trg v Londonu. Na sredi oder. Na odru kralj Karol I. z razgaljenim vratom, čakajoč smrti. Okrog njega člani trupnega parlamenta (rump-p.), na čelu jim Cromwell. Vse polno ljudstva. Od strani gleda hlastno tudi Žid.)

Žid (*za-se*). Tako dobre zemlje je ni kot je angleška; kar sem sejal, vse je vzrastlo, vse obrodilo sad, in kakšen sad! Meni sladak —! Seve Rimu, papistom, kralju kisel, grenak, toda ljudstvo ga uživa, uživa slastno! (*Molk. Sekira pade na vrat Karlu I., čegar glava odleti preko odra. Ljudstvo pa vpije: „Živela svoboda, živela ljudovlada!“*) Samo malo prehitro je vse to prišlo, prehitro! In kako vse gleda, ves svet proti Angleški! Hej, kmalu bodo začele tudi drugod padati kronane glave. (*Odide.*)

Štirinajsti prizor.

(Ljudski shod na največjem trgu v Londonu. Žid od vseh strani kliče in vabi ljudi ter jih goni skupaj na trg okrog govorniškega odra. Na odru stojé: pesnik John Milton, Tomaž Hobbes, Sidney in John Locke. Oglasi se najprej Milton.)

Milton. Meščanje, svobodni možje! 30 let je od tega, kar ste se vzdignili zoper Karola I. v krvavi revoluciji. Danes, ko pišemo že 1672, kršijo našo svobodo, kralj je na tihem zaveznik katoličanov. Vem, da tega nočete trpeti. Zopet mora priti do revolucije. In jaz pravim: narod ima pravico vzdigniti se zoper vladarja, kadar hoče. Narod vladaj in nihče drugi. In kot slovstvenik, ki želim slavo Angleški, zahtevam neomejeno tiskovno svobodo.

Narod. Very well! Takó je, takó hočemo i mi!

Hobbes (*daje znamenje, da hoče govoriti*).

Nekateri izmed ljudstva. Čujte, Hobbes bode govoril!

Hobbes. Očitati smo mi, da sem privrženec kraljev. Toda vi, možje, ste razumni dovolj, da boste poslušali tudi tako mnenje, ki se morda ne strinja popolnoma z vašim. Najprej gledé na vero izjavljam, da je nimam nobene in da je po mojih mislih to gola človeška iznajdba, vendar pa kraljem koristna, da lože kroté nerazsodno množico. Cerkev mora biti čisto pokorna državi; država pa je nastala, kakor mislim, po svobodni pogodbi ljudi, ki so prvotno živeli vsak za-se, v divjem boju med seboj, a — so spoznali, da bi bil mir boljši, in v ta namen so ustanovili državo. Država pa ima neomejeno oblast, ki jo izvršuje kralj; kralju pa podložniki ne morejo kratiti oblasti.

Posamezni izmed ljudstva. Tega ne bodemo poslušali!

Žid (*proti občinstvu*). In vendar je dobro govoril, trdeč, da je država nastala po pogodbi. Voda na moj mlin!

Drugi glasovi. Mr. Sidney, govôri ti! Ti nam razodeni svoje misli!

Sidney. Moj govor bo kratek: strinjam se s svojim predgovornikom v tem, da je država nastala vsled svobodne pogodbe, a gledé na kraljevo oblast se ne strinjam.

Več glasov. Čujte, čujte!

Sidney. Jaz marveč trdim, da narod ima pravico, omejiti oblast svojega vladarja ali pa do cela jo premeniti.

Meščanje. Takó je! Do cela premeniti! Sidney je naš prijatelj!

(Slednjič vstane Locke)

Žid (*mirí ljudstvo*). Mir, ljudje, mir! Sedaj bode govoril največji modroslovec nove dóbe.

Locke. Ni kraj za to, da bi vam razkladal svoje modroslovske nauke, povem naj vam le, kakó sodim o našem državnem življenju. Saj se gré vendar sedaj za našo svobodo, ne-li? Torej povem, da jaz ločim dvojno oblast: ena dajaj zakone, zakonodajna oblast, — druga izvršuj zakone, izvrševavna oblast. In sedaj me poslušajte: zakonodajna oblast je edino le v — vaših rokah, v rokah ljudstva; izvrševavna oblast imej kralj.

Narod (*navdušeno*). To so besede, dá! Tako je! Mi hočemo dajati postave!

Žid (*za-se*). Dobro si jo pogodil, Locke! Zadal si smrtno rano vladarjem, ker odslej bodo le votle sence.

Locke (*ko se pomiré kriki in glasovi*). Dalje odločno in neustrašeno zahtevam versko strpnost, enake pravice za vse verske stranke, ker sem sploh za neomejeno absolutno svobodo vsakega poedinega človeka.

Ljudstvo. Svobodo vsem, le socinijancem ne in papeževcem.

(Zadnjih besed vtisk je nepopisen. Glasno hrumeč se ljudstvo razhaja. Žid postoji še malo ter gleda za odhajajočim Locke-om, govoreč sam pri sebi:)

Tvoje modroslovje, Mr. Locke, je preprostemu ljudstvu sicer še prikrito, toda razvijalo se bode dalje in dalje in slednjič, slednjič se razvilo v čudovito lep sestav: *m a t e r i j a l i z e m*, ki ga bo razumel vsak človek iz naroda. In na Bakona pa na tebe bodo kazali kot očeta tega najpopolnejšega, najumrljivejšega modroslovja! (*Izgubi se.*)

Petnajsti prizor.

(Zopet London. Tako zvana „častitljiva“ revolucija je ravno izvršena: zakoniti kralj Jakob II. beži iz dežele na Francosko, angleško ljudstvo pa hiti naproti Viljemu Oranjskemu, ki si ga je samo izbralo za kralja, s tako lahkoto, kakor se odloži stara obleka in obleče praznična.

Med množico, ki spremlja novega kralja v mesto, je tudi Žid.)

Žid (*za-se*). Pomenljiv dan! Kaj smo vse dosegli! Versko svobodo za vse (izvzemši katoličane, to se razume!), in najširšo politiško svobodo! O, srečna Angleška! In za vse to imaš zahvaliti mene! (*Malo molí.*) Še nečesa manjka. Svobode na socijalnem polju še nihče ni proglasil. Hajdimo, poiščimo moža! (*Odide.*)

Šestnajsti prizor.

(Pri morju, kjer se Temza izliva vanj. Velikanske trgovinske ladije odhajajo in prihajajo. Nepopisno živahno gibanje. Po samotni stezi se sprehaja Adam Smith. Kmalu pride po isti poti Žid.)

Žid. Pa jo menda vendar ne misliš v Ameriko popihati, Adame?

Smith. Preveč ljubim domovino.

Žid. Čemu torej tako zamišljen?

Smith. Ker ljubim domovino!

Žid. »Ljubim domovino, ljubim domovino«, kdo te bo hu . . . hočem reči, razumel.

Smith. Kaj me ne bi razumel! Pomagal bi rojakom rad do večje gmotne blaginje.

Žid. Poslušaj francoske »fizijokrate«, ki golčé: Laissez faire, laissez passer; le monde va de lui même.

Smith. Vse res, a meni to še ni dosti. Ne ujemam se ž njimi, ker trdijo, da skoro vse bogastvo izvira le iz pridelkov zemlje in govoré skoro samo o poljedelstvu; meni pa se zdi, da se bogastvo pridobi še tudi drugače.

Žid. No, kakó, kakó, govôri!

Smith (*kaže Židu popisano papirček*). Ná, beri! Tu so načrtane poglavitne misli moje nove teorije o narodnem gospodarstvu.

Žid (*čita*). »Delitev dela, menjavna vrednost, plačilo za delo, dobiček od glavnice, deželna renta, naravna in tržna cena, merkantilski sestav, kupičenje glavnice, državne finance, ljudsko blagostanje.« Povsem nova pota bodeš torej pokazal ljudem, po katerih se pride do prave sreče?

Smith. Nova, dà! Toda glej, nekaj novega nama ima povedati brez dvojbe tudi moj prijatelj David Ricardo, bankir londonski, ki ravnokar prihaja proti nama. Ali ga poznaš?

Žid. Stara znanca sva! Jaz poznam sploh vse poštene ljudi in jih tudi čislam.

Ricardo. Kaj pač tako ugibljeta in ukrepljeta?

Smith Pa raje ti povej, kaj nama prinašaš dobrega?

Ricardo. Dobrega ne prinašam mnogo, pač pa jako žalostno resnico za delavski stan. Premišljujoč namreč tvoje nazore, Adame, spoznal sem, da si delavski stan nikdar ne bo opomogel, zakaj v gospodarskem življenju vlada »železni«, mrzli zakon gledé na plačilo, in ta pravi: plačilo za delo ne bo nikoli znatno presegalo vsote, ki je za življenje neizogibno potrebna, in to radi tega, ker je dognano: čim več se ponuja delavcev in čim manj jih je treba, tem manjše je plačilo. (*V tem stopi na prizorišče Robert Malthus.*) A še žalostnejšo resnico je našel naš prijatelj Malthus. Le poslušajte ga!

Žid, Smith (*ob enem*). Malthus, govôri, govôri!

Malthus. Jaz trdim, da delavski stan v gospodarskem »boju za obstanek« mora propasti, če se bo zarod množil v naravnem razmerju dalje; zakaj kapital se ne množi tako hitro kot delavsko prebivalstvo in bo torej naravna posledica ta, da bo vedno manj dela in vedno večja bêda.

Žid. Če primerjam med seboj vse, kar ste mi povedali vsi trije, prepričujem se čimdalje bolj, da nas more rešiti edino le svobodna trgovina; nje se morata oprijeti delavec in delodajavec. V svobodni trgovini se bodo razvile vse moči, ki zdaj še spé v delavcih in delodajavcih; pričel se bo boj, in v boju je — življenje. *Πόλεμος πατήρ πάντων*. Da pa vse to uresničimo, spravili moramo svoje misli med ljudi, s pomočjo tiska. Ali ste pripravljeni pisati knjige o idejah, ki ste jih ravnokar razvijali?

Smith in tovariša. Pripravljeni!

Žid. Dobro; tiskovne stroške prevzamem jaz na-se. Samo povej mi, Adame, kako bodeš naslovil ti svojo knjigo?

Smith. Inquiry into the Nature and the Causes of the Wealth of Nations.

Žid. In ti, Ricardo Daniel?

Ricardo. Principles of Political Economy and Taxation.

Žid. Ti pa, Malthé?

Malthus. An Essay on the Principle of Population.

Žid. In sedaj na delo! (*Oni trije odidejo. Žid ostane.*)

Sedemnajsti prizor.

Žid (*sam*). Verska, politiška, gospodarska svoboda, vse doseženo! Takó domačega se čutim v tej deželi . . . vedno bi hotel ostati tu . . . (*Zamisli se.*) Oh, samo nečesa še pogrešam do popolne sreče. Takó sam sem, sam, in človeku ni dobro biti samemu. Pa kje sem že to slišal, kje? (*Prime se za čelo.*) Uh, davno, davno! Dà, dà, ženice mi je treba. Brez nje je življenje tako pusto, in zdaj bi nama dobro šlo: svobodna trgovina, neomejeni boj za obstanek — kaj za to, če ginejo milijoni od lakote, da le jaz dobro živim! (*Odhaja.*)

Osemnajsti prizor.

(L. 1717. Grad v Londonu. Topovi. Žid jih nabija ter strelja. Grmi po celem Londonu. Ljudje postajajo in štejejo. 33 strelav! Nekateri bité na grad ter vprašujejo Žida, kaj pomeni streljanje.)

Množica. Mar streljaš na čast sv. Janezu Krstniku, ker je danes baš 24. junija?

Žid. Tepeci!

Množica. Ali se je morda rodil kralju prestolonaslednik?

Žid. Bedaki.

Množica. Povej nam, čemu si streljal, in sicer ravno triintridesetkrat, če ne — (*obkolijo ga in mu preté s pestmi.*)

Žid (*prestrašen*). No, ker ste tako silni, vam povem. V gostilni »pri zlatem jabolku« se je rodila danes najlepša gospodična, kar jih je kdaj bilo na svetu in jih še bo, in mogočna bo, da se ji bodo klanjali cesarji. Če ne verjamete, pojdite gledat! (*Množica jo udere v mesto. Žid počasi za njimi.*)

Devetnajsti prizor.

(Gostilna pri „zlatem jabolku“. Žid sedi pri zibki ter ziblje v njej povito dete.)

Žid (*poje*):

Aja, tutaja,
Žalost odhaja,
Slast me navdaja,
Aja, tutaja!

O, kakó lepo dete, takó lepo že zdaj, kakšno bo šele, ko vzraste!

Aja, tutaja, aja tutaja!

In pa kakšno lepo ime imaš, dete premilo! »Framasonska loža!« Kako to zveni po ušesih! In kako se rima!

Oj, ti divna Loža,
Ti si moja roža,
Če te kdo ne boža,
Vzame se mu koža — koža!

Ha, pa kaj opažam? Lej, lej, čim delj jo gledam, podobniša mi je: vse, oči, nos, usta, vse, kakor pri meni!

(*Pôje*): Aja tutaja, aja tutaja,
Loža, gartróža,
Aja, tutaja!
Ti boš moja, jaz bom tvoj!
Aja, tutaja!

(*Poljublja jo kakor besen in njegov kačji jezik šviga razdražen ven in noter*)

Dvajseti prizor.

(Nekaj let pozneje.)

Žid (*ves zamišljen*). Silno brihtna je; sam ne vem, kaj naj bi ji še dal v roke? Vse angleške modroslovce in deiste je že prečitala. (*Kratek premolk.*) Ahá, že vem! Komenskega še ni čitala, še tega ji prinesem! (*Odhaja.*)

Edenindvajseti prizor.

(Gospodična . . . Loža, pozneje Žid.)

Loža (*sama*). Kakó se mi studijo ti razložki, ki so med ljudmi vsled rodú, ali zaradi vere, stanú, narodnosti; studijo se mi in jaz jih hočem odpraviti. S čim? Čakaj! Poudarjala bom vedno in povsod, da smo vsi ljudje, in da je to najlepše, biti človek, pravi, čisti človek, in nič drugzega. O, vem, do solz bodo ginjeni ljudje, ko bodo slišali, kako lepa in dobra je gola človečnost! Kaj nam je treba nadčloveških nauk? Bodimo ljudje, ljudje! Humanitas, humanitas! Kaj mučite ubogo človeštvo z razodetimi verami? Vse vere so enako dobre ali, če hočete, enako slabe. Saj so vse polne sebičnosti, nestrpnosti! Najboljša je tista, ki ljubi brez predsodkov, s krotkostjo, dobrotljivostjo, vdanostjo! In to vero čiste človečnosti hočem učiti jaz, jaz!

Žid (*vstopi, zveženj knjig pod pazduho noseč*). Hu, kako mi je vroče, to je teža!

Loža (*hiti k njemu ter ga objame*). Kaj pa si mi vendar prinesel, moj ljubi?

Žid (*blaženo*). Duševne hrane, srček! Tu je imaš za nekaj časa dovolj. (*Razklada knjige po mizi*) Spisi Ivana Amosa Komenskega so. Prav pripravno berilo za-te, za tvoja leta. Komenský je bil po rodu Čeh, po stanu evangeljski duhovnik. Pa saj tebi je vse eno, ta ali oni stan, kaj ne? Lej, tu prva knjiga ima naslov: Opera didactica omnia. Amstelod 1657; druga: Historia fratrum Bohemicorum, accedit eiusdem auctoris panergesia sive excitatorium universale, ad cuiusvis loci et ordinis in Europa viros. . . . Halae 1702; in tretja, lej, ta je bila tiskana pa v Londonu samem in je znana skoro vsakemu olikancu: Pansophiae prodromus Londini 1639.

Loža. Hvala ti lepa, da tako skrbiš za mojo vzgojo.

Žid (*presrečen*). Vsak ženin si mora sam vzgojiti svojo nevesto.

Loža. Časih pa tudi nevesta vzgaja ženina.

Žid. Vzgojjuva se torej skupno, da ne bo prepira! (*Odhajaje.*) Mej tem, ko boš čitala Komenskega, stopim malo na Nemško, priporočit se nekaterim prijateljem, da napišejo za-te kaj zanimivega. (*Odide.*)

Dvaindvajseti prizor.

Lipsko. Lessing, Herder, Žid.

Žid (*ko so se nekoliko časa že pogovarjali.*) Ali smem torej upati, da napišeta kaj za mojo nevesto? Hvaležna vama bo, in to vama povem: ona bo razširila vajino slavo po vsem svetu, in da je spis tudi suh, ona ga bo razglasila kot biser nemške poezije.

Herder (*podaja mu roko*). Jaz se takoj usedem ter pričnem pisati »Ideen zur Geschichte der Menschheit«. V enem mesecu dobiš knjižico po pošti.

Žid. Hvala ti! In ti, Efraim?

Lessing. Dve ideji nosim s seboj v glavi že dolgo; ravno prav; spravim ji na papir v zabavo tvoji nevesti; in sicer bo eno delo v prozi: Die Erziehung des Menschengeschlechtes — drugo v poetiški obliki: Nathan der Weise.

Žid. Vesta kaj, gospoda, nič ne bodeta pošiljala po pošti. Par potov moram storiti do prusovskega kralja Friderika II. in do nemškega cesarja Franca; nazaj gredé se oglasim v Lipskem in tedaj mi dasta svoje spise.

Herder. Prav takó! Srečno hodi! (*Vsaksebi.*)

Triindvajseti prizor.

(Zopet London. »Pri zlatem jabolku«. Loža. Žid.)

Žid. Zdrava, rožica — Ložica! No, kakó ti ugaja Komenský?

Loža. Izvrstno! Glej, kar cele stavke sem prepisala iz njega v svojo »knjigo konstitucij«.

Žid. No, me veseli! In tu ti prinašam iz Nemčije od Herderja, nekaj pa Lessinga. Potem pa pozdravov od vseh strani, vse je navdušeno za-te, vse te vabi, da se pridi pokazat, po vseh mestih ti zidajo templje, kjer te hočejo slovesno sprejeti; strmi! Friderik II. sam, dà, sam cesar Franc, oba te pozdravljata in pravita, da bi si štela v veliko srečo, ako bi se seznanila s teboj!

Loža (*zaničljivo*). Pusti to, saj veš, da jih zaničujem, mogotce. Prilaščujejo si oblast, češ, od Boga jo imamo, med tem, ko je v resnici vsa oblast od ljudstva. Človeštvo, človeštvo, kakó si izgubilo vse pravice! Da je po mojem, pomečem danes vse vladarje s prestolov ter ustanovim svetovno ljudovlado!

Žid (*od veselja poskoči*). In to svetovno ljudovlado bodeva vodila midva, kaj ne, Ložica-rožica?

Loža. Dà, midva edina. Vse bo pod nama.

Žid. O, krasno, krasno! Ložica, ti moraš biti moja. Kar najprej mogoče mora biti poroka. Samo eno pot še storim preko morja. Saj veš, zakaj. Ti moraš biti bogata, najbogatejša nevesta na svetu. In jaz ti sam preskrbim doto, kakoršne še ni imela nobena cesarska nevesta. Pa tu na Angleškem ne dobim denarja, vse je požrl Henrik VIII. Na Francoskem, Nemškem, v Avstriji, tam ga še imajo; bodeš videla, cele vreče ti ga prinesem. In tedaj, ko se vrnem, tedaj bo poroka, kaj ne, Ložica framasonska? (*Zavrtila se parkrat po sobi, godci pa zagodejo listo Vodnikovo: . . . „Ko nazaj pridemo, póroka bo!“*)

Štiriindvajseti prizor.

(Žid stopa pri Calais-u na francoska tla.)

Žid. Usodepolni trenutki! Kakó, oj zemlja, da se ne streš pod menoj? Mar ne čutiš, koga nosiš? — Nič ne čuti. Še bolje! A čutila bodeš, ko bodeš pila kri Francozov! — Kakó naj pričnem? No, to se ume, zopet staro pesem: najprej zahtevajmo versko svobodo ter hujskajmo zoper Rim; — potem zahtevajmo politiško in slednjič gospodarsko svobodo. Pa kaj ti je? Ali se ti ni začelo že gabiti vedno isto delo, isto ščuvanje? Potrpi, potrpi, kmalu bo vse dobljeno — in neizmerno bogastvo ti pride v roke; a kar je še več — čaka te ljubezniva nevesta! Homo relinquet omnia et adhaerebit uxori suae. Dà, vse bi dal za-njo, vse! V resnico, kar zaljubljen sem. Kdo bi bil mislil, na stara leta!

Mlade norosti
Iz groba gredó . . .

Eh, kaj hočemo! Das Ewig-Weibliche zieht uns hinan! ali pa še bolje: hinab! Hahahá! — Pa reci, kar hočeš, ločitev od nje mi trga srce . . . Izjokal bi se . . . Ne, ne! Še nikoli nisem jokal, še tedaj ne, ko me je On treščil z nebá, hahahá! Jokal! Ahasver jokal! Začnimo hitro, z vso silo, na vseh koncih, in potem se vrnemo slovesno — z milijoni po ljubljeno nevesto. (*Maha jo proti Parizu.*)

Petindvajseti prizor.

(Versailles. Kraljevi dvor. Mladi kralj Ludovik XIV. sedi na prestolu. Pred njim Žid.)

Žid. Christianissime rex, kaj pa ti je vendar, da si ves bled? Mar si bolan?

Ludovik. Mar ne veš, kaj se je zgodilo?

Žid. Kaj? gotovo kaj strašnega.

Ludovik. Gotovo! Pomisli: v jezuitskem kolegiju mojega glavnega mesta Pariza so imeli 12. decembra slovesno disputacijo, pri kateri je mlad pater trdil, da je papež nezmotljiv v verskih rečeh. Pomisli, če to ni grozno? Ni li to napad na moje kraljevo veličastvo? Če je papež nezmotljiv, ali ni potem vzvišen tudi nad državo? In vendar: l'état c'est moi!

Žid. Kaj bi si grenil življenje! Skličí cerkveni zbor v Pariz, in škofje in janzenisti in vsa tista sodrga ti radostno pritegne, karkoli boš zahteval.

Ludovik. Dá, cerkveni zbor! Tam hočemo pokazati papežu, da smo na Francoskem mi gospodarji! (*Avdijencija je pri kraju*)

Šestindvajseti prizor.

(Pariz. Cerkevni zbor. Navzočih 34 škofov in 37 drugih duhovnikov, največ zagrizenih janzenistov. V začetku se sliši hudo govorjenje. »Papež nam krati pravice! Papež nima nič govoriti na Francoskem. Prosimó kralja, da nam pomaga zoper papeža.«)

Žid (*stoječ ob strani, mane si roke od samega veselja*). Tako dobro še nikdar ni šel moj mlin, kot sedaj; francoski škofje mi ga sami gonijo. Le zoper Rim, le udrihajte po papežu, le proč z njegovimi pravicami, potem pa stopim jaz na noge, vi, privrženci kraljevi, ter vam vzamem vse pravice! Hahahá!

Bossuet (*nastopi ter čita sklepe o galikanskih svoboščinah*). Častiti zborovavci! Po dolgotrajnem premišljevanju smo sklenili, da predložimo nastopne štiri resolucije njegovemu kraljevemu veličanstvu v potrjenje. 1. Peter in njegovi nasledniki imajo oblast le v duhovskih zadevah, ne pa v svetnih. (*Žid: Tako je! S politiko nimajo nič opraviti. Papež, škofje naj se ne vmešavajo v politiko!*) 2. Ta oblast je omejena po sklepih kostniškega cerkvenega zbora (*papež je namreč podložen vesoljnim zborom*). 3. Papeževa oblast se mora na Francoskem ozirati na predpise, običaje in načela francoske cerkve. 4. Beseda papeževa ni da bi vselej veljala, razven če mu pritrdi vesoljna cerkev. (*Glasno odobravanje.*) Messieurs! Sporočiti vam imam slednjič tudi to, da je kralj Ludovik XIV. blagovolil potrditi te svoboščine galikanske cerkve ter ukazal učiti jih po vseh šolah. Mladina naj izvé, da ima francoska cerkev — svoboščine! (*Klici: Vive le roi!*)

Žid (*osramočen*). Zopet sem se nekaj naučil! (*Sklep zborovanja*.)

Sedemindvajseti prizor.

(Semenj v Parizu. Narod od vseh strani Francoske vrví sem ter tja. Vsi stanovi zastopani: duhovniki, profesorji, državni uradniki, meščanje, vojaki; ženskega sveta je vse polno okrog „stantov“. Žid nosí pod pazduho cel kup brošuric ter vpíje: »O svobodi rimskega papeža!« — Kdo kupi? Deux sous! Achetez, achetez — kupíte! —)

Prvi meščan. Kaj se dere ta pokveka?

Drugi meščan. O svobodi rimskega papeža kričí!

Prvi meščan. Pokličíva policíjo, da ga zapre! (*Meščana odideta. — Pridrvi se trópa otrók za židom ter vpíje*): Mi smo janzenisti, mi smo janzenisti!

Več ženskih. Le še enkrat zini o svobodi rimskega papeža, potem pa ne bodeš več! Me držimo z janzenisti in črtimo Rim in črtimo jezuite!

Druge ženske. Na kosce se damo sesekati, če treba, za janzeniste. To povej Rimu, ki si ponuda (agent) rimskega papeža in jezuitov.

Uradnik (*k tovarišu*). Sicer ne vem, kaj uče janzenisti, pa mi je vse eno, a ž njimi držim, ker so zoper Rim in jezuite!

Duhovnik (*Židu*). Mólči o svobodi rimskega papeža! Tu poznamo le galikanske svoboščine! (*Žid zbeži*)

Osemindvajseti prizor.

Žid (*sam*). Toliko, da sem jim ušel. Kdo bi si bil mislil: bolj skoro črtijo Rim in jezuite, kakor jaz sam. A najbolje je pač to, da duhovni sami pomagajo. Kakó sem že slišal nekje: vsako kraljestvo, če je samo v sebi razdeljeno . . . ali kakó že? No, bodi temu kakor hoče, gotovo je, da francoski narod meni zori. Sedaj mi je treba le še v nemškem cesarstvu sprožiti misel o cerkveni svobodi, sevé, v mojem zmyslu, potem — potem pa se udarimo. (*Odide.*)

Devetindvajseti prizor.

(Zopet Pariz. Kavarna. **Žid** piše pismo svoji nevesti Loži na Anglesko. Pišoč govori glasno, da ga občinstvo razume.)

Ljuba moja Loža!

Od samega veselja se mi roke tresejo, ko Ti pišem to pismo. Vse mi gre po sreči. Preteklo leto sem bil na Nemškem, še-le včeraj sem se vrnil s popolovanja. Nekoliko sem sicer še utrujen, vendar srce, kipeče od radosti, ne miruje, dokler Ti ne razodenem vsega, kar sem dosegel. Vidiš, ljuba moja, najboljša pot, da prideva do svojega cilja, je res ta, po kateri hodim že od Martin Lutrovih časov, namreč cepiti, razdruževati katoliško Cerkev, ščuvati škofe in nižjo duhovščino zoper papeža, prigovarjati jim, da zahtevajo enakih pravic, kakor jih ima on, in slednjič — kar je najboljše — da se kar popolnoma odtrgajo od Rima ter ustanove narodno cerkev. V ta namen sem torej potoval v Nemčijo. Že na potu izvem, da je v Trijeru neki škof, Nikolaj Hontheim, ki je bajé precej takih misli kakor janzenisti na Francoskem. Brž jo mahnem k njemu. Sprejet sem bil prijazno. Povabil me je, naj ostanem dalje časa pri njem. Nisem se mu ustavljal, ostal sem. In sad najinih pogovorov, ki sva jih imela med tem časom, je knjiga, ki jo je ta škof spisal pod izmišljenim imenom „Justinus Febronius“. Naslov je sicer nekoliko dolg: „Justinus Febronii J. C. de statu Ecclesiae et legit. potestate Rom. Pontificis liber singularis ad reuniendos dissidentes in religione christianos compositus . . .“ Res, liber singularis!! nekaj posebnega je ta knjiga. Sicer pravi, da želi pospeševati le spravo med katoličani in protestanti, toda v resnici namerava vse kaj drugega. Zlasti je naperjena proti papežu. To mu bere levite,

hu! Pravi: papež je le prvi med enakimi, nima torej za las večje oblasti ko drugi škofje; tudi so si prilastili papeži v preteklih stoletjih toliko predpravic, da je sedaj skrajni čas za škofe, ustaviti se temu nasilstvu in nazaj zahtevati pravice, ki so jim jih vzeli papeži. In če papež radovoljno ne odstopi pravic, naj škofje cesarja in kneze pokličejo na pomoč, ki jim bodo brez dvojbe radi pomagali. Vsak škof je prav za prav neodvisen v svoji škofiji od papeža, vsaka škofija skoro kakor Cerkev sama za-se. Ti ne veš, ljuba moja, kako je zašumelo po vsej Nemčiji, ko je ta knjiga zagledala beli dan. Govorilo se je povsod in se še govori samo o njej. Res, da so katoliški učenjaki strastno pobijali in jo še pobijajo, toda štirje kalini so se le našli, štirje nadškofje, ki so se usedli na te limanice in brž zahtevali od papeža. češ: Daj nam nazaj predpravice, ki si si jih prilastil, nazaj! Mi hočemo biti neodvisni od tebe! Cesar, pomagaj nam, da pridemo do svojih pravic! To so nadškofje: mogunški, trijerski, kolonjski in solnograški. Zmešnjava je velikanska. Pomisli le: najvišje glave zoper papeža, in cesar naj pomaga! To je krasna komedija! Smejal sem se, da bi se bil skoro valjal po tleh. To novo strujo zovejo Febronijanizem. Meni pa bo prekrasno služila, da uničim papeštvo in z njim ob enem krščanstvo. Mar se Tebi ne zdi tudi tako, lepa moja Ložica? In na razvalinah papeštva bodeva midva plesala na dan najine poroke Pridi, pridi skoro zaželeni dan! Z veseljem Ti sporočam tudi to novico, da sem tu v Parizu pridobil kar celo armado „filozofov“ za-se. Videl sem namreč, da „farška“ nadvlada le prepočasi razpada, čeprav ji sami pridno kopljejo grob. S pomočjo „filozofov“ pojde pa po bliskovo. Pred leti sem na Descarta stavil vse upanje, da bo on podrl cerkvene „dogme“. In res je bil lepo začel, trdeč, da mora pravi modroslovec biti prost vseh predsodkov. Vesel sem bil, da je zavrgel peripatetiško modroslovje in Tomaža Akvinskega bogoslovje, sploh vso prejšnjo filozofijo. Vesel sem bil, pravim, in začel sem upati, zlasti, ko je tak lep uvod napravil: začetek modroslovja je dvom; dvomiti moramo o vsem, samo o tem ne, da mislimo. In potem: cogito, ergo sum. Toda mož mi ni ostal zvest. Pričakoval sem, da bo od dvoma prišel do ateizma; ná, pa povsod in vedno zagovarja bivanje božje. K sreči je spoznal to Descartovo zmoto David Hume, posegel nazaj po dvomu ter vvedel v modroslovje skepticizem. Hume — sicer si ga morala poznati, saj je bil Anglež in je deloval, ko si Ti bila še mlada — je dobil v Parizu jako vnetega naslednika, Pierre Bayle mu je ime, ki je tudi skeptik in še hujši ko Hume. Srečen slučaj je hotel, da je tudi profesor, in takó je vcepil v mnoga

mlada srca skepticizem in ateizem. In ti mladi ljudje bodo sedaj moji pomočniki. Baš danes sem jih sklical k javnemu shodu. Že me čakajo zunaj; zato sklepam to svoje pisanje ter Ti podajam roko čez hribe in doline in čez to zeleno morje.

Ves Tvoj

Ahasver.

(Zgiba pismo in pečati.)

Trideseti prizor.

(Trg v Parizu. „Filozofska“ armada stoji v polni paradi, v nepregledni vrsti. Na čelu jej je Voltaire, pobočniki: D'Alambert, Diderot in Damillaville. Vsa armada je nenavadno „uniformirana“: mesto svetlega meča ima namreč vsak filozof gosje pero za ušesom. — Čez nekaj časa nastopi Žid. Voltaire in vsi za njim mu „salutirajo“. Žid jim odzdravlja. Nato se ustopi predenj ter prične:)

Voltaire: Notre très-cher commandant!

Povabil si nas k posvetovanju. Kakor eden mož smo se vzdignili in prišli. Glej, koliko nas je. Cela armada — filozofov. Bojevati se hočemo. Neki hrvaški pesnik pravi:

Što su gvoždjem otci bili,
Nek su perom sad sinovi.

Ker morda ne znaš hrvaščine, naj ti prevedem te besede:

Nos pères combattaient aux armes blanches,
Que les fils combattent aux plumes.

In zoper koga se hočemo bojevati? Naj čuje ves svet: zoper vse, kar se je do sedaj verovalo in zoper vsako, katerokoli oblast, avtoriteto. Bojevati se hočemo v ime pameti in svobode! Bojevati se hočemo za smrt in življenje! (*Vsa armada ploska*)

Žid (*gladi si sivo brado, polem začne:*) V imenu pameti in svobode Vas pozdravljam. Skrajni čas je, da ste se oborožili, messieurs. Anglija, glejte, se je že osvobodila sramotnega gospodstva katoliške duhovščine, istotako Nemčija. Tlačeno ljudstvo se je globoko oddehnilo, ko so vrli možje vrgli s prsi grozno môro katoliških »dogem«. Vse stroke véde se zdaj veselo razcvitajo, odkar je minila strupena zima katoliške hierarhije. Le Francoska, ta hlapčuje! S silo so zatrli reformacijo, ki jo je bil pričel nesmrtni Kalvin, s silo vas oklepajo v jarem katoliške vere. Sramota! Ali ne vidite groznih posledic? Ali ne vidite, kako je vsled tega vse gnilo in pòdlo, gnil najvišji dvor, gnila despotiška duhovščina, ki pospešuje, kar le more, nevednost in praznoverje, samo da ohrani gospodstvo. Prijatelji, povejte, hočete li še dalje gledati to sramotno suženjstvo lepe francoske dežele?

Vsi. Smrt vsemu, kar gospoduje!

Žid. Sedaj vam povem, kakšna misel se mi je rodila. Filozofi, pisatelji, čujte me: Francoska mora postati ljudovlada!

Vsi. Vive, vive la république! Mort au roi!

Žid. A predno umorimo kralja, pomoriti moramo duhovne, ki so najboljša opora prestolu.

Didérot (*stopi iz vrste ter zavpije na ves glas*): Poslušajte me: jaz vam obetam in prisegam, da ne bodem miroval prej, dokler ne zadavim zadnjega francoskega kralja s črevesi zadnjega duhovna. (*Glasni in burni vive-klici.*)

Žid. In potem, potem ko se Francoska poljudovladi, potem bomo delali na to, da poderemo vse prestole in vse oltarje celega sveta. Ste li za ta predlog?

(*Vsi gromovito zavpijejo: Smo, smo! Nekateri vihté peresa drugi stiskajo pesti.*)

Voltaire. Samo jeden oltar naj ostane, oni, ki homo na njem postavili boginjo pameti.

Žid. Da, boginjo pameti! In sedaj, tovariši, še en predlog. Časih je bilo najhujše orožje na svetu meč, danes je pero. Francozje so storili mnogo slavnih činov z meči, mi, tovariši, premagamo s tem novim orožjem, s peresom, lahko ves svet. Zato predlagam: združimo se in spišimo delo, kakoršnega še ni videl svet, spišimo enciklopedijo vsega človeškega znanja, in sicer vse z našega stališča pameti in svobode.

(*Nepopisno navdušenje. Vse vpije: Vive l'Encyclopedie!*)

Voltaire. In kakšno nam bodi geslo, da se bodemo vedno ravnali po njem in poznali drug družega?

Žid. Po mojih mislih bodi: »Écrasons l'infâme.«

Vsi. Izborno! Prekrasno! »Écrasons l'infâme!«

Voltaire. Dovôli samo še to vprašanje: kaj naj umevamo pod besedo l'infâme, katoliško cerkev ali Kristusa in krščanstvo?

Žid (*smejé se*) Odgovor je lahek: oboje!

Vsi. Dà, dà, oboje!

Žid. Predno začnemo pisati, določimo le še urednika. Kdo bodi urednik?

Vsi (*enoglasno*). Ti nam bodi! Vive le rédacteur!

Žid (*priklanjaje se na vse strani*). Kako naj Vas zahvalim za toliko zaupanje? Preveč me je iznenadila ta izvolitev . . . Vendar naj bo, sprejmem. Storil bom, kar bo v moji moči. Vse za pamet in svobodo! (*Gromovito ploskanje.*) Sedaj pa, mes très-chers camerades, izvolite, izvolite predstaviti se mi, da bodem vsakega poznal. Vsak naj pove tudi stranko, h kateri se prišteva.

(*Začne se predstavljanje. Prvi se predstavi Voltaire.*)

Voltaire. Mene že poznaš in veš, da sem deist.

(*Za njim se predstavlja D' Alembert.*)

D' Alembert. Moje modroslovje je — skepticizem.

(*Iz vrste stopi ter se predstavlja:*)

Damillaville. Mene zovejo vsi »črtitelja božjega«.

Diderot. Naravnost povem, da sem ateist.

Voltaire. Dostavim naj, da prijatelj Diderot zasluži priimek: vulkan, ognjebljuvavnik. On kar bljuje iz sebe ogenj in smrt nad sovraige pameti in svobode.

(Nato se predstavljajo po vrsti: Lamarck, Holbach, Lamettrie, Helvétius, Condorcet, Laland, Volney idr. idr. brez konca in kraja.)

Lamarck. Panteist!

Holbach. Do cela materijalist.

Lamettrie in Helvétius *(ob enem)*. Oba isto, kar najin prednik, materijalista.

Žid. Dosti, dosti! Srce mi poskakuje od radosti, da smo se našli, sami lepi, plemeniti duhovi. Če tudi smo gledé nebitvenih stvari različnega mnenja, vendar ena misel nas druži vse: Écrasons l'infâme.

Vsi. Oui, écrasons l'infâme! *(Odhajajo)*

Edenintrideseti prizor.

(Zopet Pariz. Velikanska dvorana. Sredi dvorane velikanska okrogla miza. Na mizi nizek kotel, poln gnojnice. Okrog mize sedé po vrsti „filozofi“ francoske revolucije, sami pisatelji: Voltaire, Diderot, D'Alembert, Holbach itd. itd. Vsi pišejo z neznanskim ognjem. Peresa pomakajo v kotel gnojnice. Na vzvišenem mestu je postavljen kateder: za njim sedi Žid z naočniki, urednik enciklopedije. 27 knjig je že napisanih. Razpostavljene so po vsej dvorani ob stenah. Cela skladovnica jih je, segajoča do stropa. Vsaka knjiga nosi na hrbtu napis: Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers, par une société de gens de lettres . . . Paris 1751. . . Ljudje prihajajo trumoma ter kupujejo to najnovejše delo. Mnogi je poljubljajo kot pravo pravcato evangelje. Žid preobrača liste ter čita. Časih se na tihem namuzne, da se mu usta odpro do ušes, časih se zakrohota na glas. Naenkrat pa vstane ter vsklikne:)

Gospôda, izraziti vam moram svoje popolno zadovoljstvo. Vse, kar sem čital do sedaj, vse je izborno. In pa kako dosledno! Dobro ste jo pogodili, ko ste mesto besede »Bog« in »previdnost božja« vedno pisali »natura«. To je edino prav in dosledno. Pod besedo »duša« se je skazal pisatelj pravega mojstra-materijalista. A kar mi ugaja najbolj, je to, da namesto dokazov zoper katoliško vero in nrvnost odgovarjate z dovtipi. Dà, dà, čemu dokazov? pokažimo le, kako smešno, neslano je katoličanstvo in vse pojde za nami. Le tako naprej! Vse bodi enotno, kakor da je pisal vse članke samo Voltaire ali Diderot ali kdo drugi izmed vas. — In, da bodete delali s toliko večjim navdušenjem, slavna gospôda, ozrite se le okrog sebe in pogledjte: ljudje kar sipljejo v dvorano ter kupujejo plodove vašega duha ter beró, požirajo, se navdušujejo za vas in za vaše ideje . . . Gospôda! še nobeno človeško delo ni imelo takega uspeha, kakor ga ima že sedaj vaše. Zato kličemo: Continuez, écrivez, achevez!

Voltaire *(vstane ter srdito vrže pero po tleh)*: Kdo bo pisal s tem črn timer! Preredko, premedlo je! Monsieur le rédacteur, prilijte hudičevega olja! Plus d'inferralisme, plus d'inferralisme!

(Pisatelji se lotijo z novim navdušenjem dela; peresa kar odskakujejo od papirja.)

Dvaintrideseti prizor.

(Pariz. Kavarna. Žid puši fino smodko ter piše:)

Premila Loža!

Ako bi Ti hotel pisati prav na kralko, zapisal bi samo te-le besede: pripravi si ženitovansko obleko, zakaj najina poroka se bliža. Na Francoskem je vse v mojih rokah. Vera je izpodkopana, ker vse hoče imeti svobodne misli v tem oziru, libres pensées. Posrečilo se mi je pa tudi v politiki dobiti môž, ki so za svobodo, za mojo svobodo. Zlasti dva taka moža Ti moram imenovati, ker bila bi neolika, ne poznati njiju imen. Prvi je Baron de Montesquieu. Drugi pa J. J. Rousseau. Montesquieu je zeló nadarjen môž, ki je mnogo potoval in pozna francoski, pa tudi druge narode. V svojih perzijskih pismih — Lettres persanes — ostro šiba francoske razmere. a v svojem najslavnejšem spisu „O duhu zakonov“ — De l'esprit des lois — kar naravnost zahteva politiško svobodo s tem, da se vvede konstitucija, da se razdeli despotiška oblast kraljeva v zakonodajavno, ki jo bo imelo ljudstvo v rokah, in izerševavno, ki jo imej kralj. Kako je môž govoril Francozom iz srca, pa ne samo Francozom, ampak skoro vsemu svetlu. vidiš tahko iz tega, da so poslednji spis v poldrugem letu morali dvaindvajsetkrat natisniti. Toda še slavnejši je sentimentalni Rousseau. On je pravi ženij. Tako navdušeno, tako ognjevito, mislim, še nihče ni zagovarjal svojil nazorov, kakor ta pisatelj. Vrnimo se, kliče vsem, vrnimo se v narvoče materi naravi — retournons à la nature — vsa sedanja omika je napačna, ker je ustvarila tak prepad med stanovi, ki smo vendar vsi, vsi enaki. Svobodno so živeli ljudje iz prva, šele kasneje so naredili pogodbo — contract social — da hočejo živeti skupno in so si izvolili vladarja, toda vsak trenutek ga zopet lahko odstavijo. In prvotna, naravna vera je bila istotako najčistejša. Krščanstvo jo je popačilo; krščanstvo odtujuje sinove domovini, pospešuje trinoštvo, slabi pogum v boju za domovino. Zato, ah, retournons à la nature! Navdušenje za spise Rousseaujeve, zlasti za „Emila“ in „Nouvelle Héloïse“ je nepopisno. Druga polovica tega stoletja je njegova, on ga vodi s svojimi idejami. Množica dere za njim. Ženski svet nori za-nj, in Rousseau sam priznava, da jih je celó v najvišjih krogih malo, ki jih ne bi pridobil za-se, ako bi poskušal. Tako vidiš, draga moja, z neznansko hitrostjo jadramo proti politiški svobodi, proti socialno-demokratiški ljudovladi. Ne bo dolgo, ko odstavimo kralja, in potem, — potem Ložica, bode kralj — Ahasver, večni Žid, in kraljica bodeš Ti. Sedaj se šopiri še Marija Antoaneta, kmalu pa bodeš sedela na

njenem mestu Ti in nobena druga. Sicer Ti moram pripomniti, da se je zoper mojega Rousseau-a vzdignila stranka „fizijokratov“ ali „narodnih gospodarjev“, kakor se imenujejo sami, toda ni nevarna, nasprotno, tudi ta stranka dela za me. In kako? Pobija sicer revolucijske misli Rousseau-ove, a prav tako strastno pobija tudi krščanstvo, zlasti pa nauk o zatajevanju in pokori, trdeč, da zato živimo, da uživamo, in to bodi najvišji cilj državi, da preskrbi vsem državljanom največjo mero uživanja na tem svetu, ker potem po smrti ni ničesar več. Da pa dobimo sredstev za uživanje, vladaj svoboda v trgovini, brez carine in določb, davki naj bodo za vse enako visoki. Odpravijo naj se vsi privilegiji in monopoli, odpravijo naj se vse zadruge, sploh država se ne vlikaj v trgovinski razvoj. *Laissez faire, laissez passer!* Svoboda, neomejena svoboda na gospodarskem polju, svobodno tekmovanje, — Tako je sedaj vse napeljeno, vse hlepi po svobodi, ki sem jo jaz vedno oznanjeval. In ker v trenutku te začelene svobode še ni, je vse nezadovoljno, strašno nezadovoljno; povsod vre, in kakor v ognjeniku se pripravlja nekaj groznega, česar svet še ni doživel. In dasi gospoduje povsod tolika nezadovoljnost, vendar so višji krogi slepi in gluhi. In duhovniki? Veš kaj je rekel moj prijatelj Mercier nedavno vpričo vsega Pariza? Rekel je: „Najmanj predsodkov, verskih namreč, v zmislu Voltairovem — ima, kaj menite? — duhovščina“. Nekateri so deisti, drugi očitni ateisti. Ali nisem izvrstno napeljal vode na svoj mlin, ljuba Ložica! O, ko odprem zatvornico, to bomo mleli, mleli, da bo veselje! Pa veš, kaj bom najprej zavalil na kamen? Najprej zmeljemo glave duhovnov, potem kraljev in na to druge. Vedno bo dovolj moke in vode tudi, saj je že sedaj kar cela reka! Celó ženske, čuj me Ložica, celó ženske oznanjujejo revolucijo, ljudovlado, svobodo, pogin krščanstvu. In tako ne mislijo samo Francozi; z njih slovstvom, ki zahaja daleč tja čez meje, so se razširile te ideje tudi po Nemškem, Avstrijskem, Bavarskem, Belgijškem, Holandskem, Španskem, Portugalskem, Laškem, povsod, povsod. Vse čaka, kdaj, kdaj — udarimo. Na-me gleda vse, kdaj bom dal znamenje. Za sedaj hočemo poskusiti, če smo kaj močni. Kmalu se bo govorilo po vsem svetu. Kmalu, kmalu izveš tudi Ti. Za enkrat Ti povem le to, da najprej napademo jezuite in jih uničimo, zakaj ti so nam najbolj na poti s svojimi šolami, zavodi in spisi. Le poslušaj torej, kaj bo?

Ves tvoj

Ahasver.

Triintrideseti prizor.

»Ali je kaj trden most?«

(Pred Rimom. Dve velikanski vojski si stojita nasproti. Na eni strani ves red jezuitov z generalom na čelu, na drugi strani: Žid, Voltaire in vsi „filozofi“ francoski, potem janzenisti, jozefinci, dalje zastopniki vseh držav: portugalski minister Pombal, francoski minister Choiseul, španska ministra Aranda in de Roda, angleški poslanec Keene, neapeljski minister Tonucci in cela vrsta drugih. Pred bojem izpregovori)

Žid. Prišel, približal se je trenutek, ko pokažemo svojo moč. Jezuitski zmaj leži pred nami. Glejte, cela armada jih je teh črnuhov. A tudi nas ni malo. Ne, več, mnogo več nas je, saj za nami stoji vse izobraženstvo in razumništvo. In dalje: ali niso vladarji na naši strani? Vprašam: kdo je poslal sem tebe, minister Choiseul? Ali ne Ludovik XV. in njegova mêtresa Pompadour? In tebe, Pombal, mar te ni poslal v boj tvoj kralj? In tako vse druge visoke glave. Zato pogum! In da je ta vojska zoper jezuite »bogoljubno« delo, evo vam dokaza: mar ne vidite duhovnov v naših vrstah, francoskih janzenistov in drugih cele trope? Poskusimo se torej! Poskusimo, če je »kaj trden most?« Sprimimo se! Vidite jezuite, kako stojé drug za drugim ter se držé trdno, da jim ne bi iztrgali niti enega? No, bomo videli, kdo je močnejši! Postavimo se tudi mi drug za drugim; ti, Voltaire ustopi se za menoj, potem ti, Pombal, ti Choiseul, ti Tanucci (*Postavlja jih v vrsto.*) Tako! Sedaj se pa držite kot junaki! Kakor hitro primem generala jezuitov za roke, potegnite me z vso silo k sebi, in če le ni vrag! — mora pasti in za njim vsi njegovi sinovi. (*V tem trenutku res zgrabi generala S. J. za roke. Vsa vojska za Židom ga vleče k sebi, pa tudi nasprotna vojska vleče in drži p. generala. Boj je neodločen. Nobena stran se ne premakne. Tu začno prihajati konjeniki na brzih konjih od vseh strani: s Francoskega, Španskega, Portugalskega, Neapolitanskega . . . vsak drži po eno zapečaćeno pismo v roki in vsak dirja v mesto, v Rim, pred papeža Klementa XIV., kateremu izroči vsakteri svoje pismo. Papež prebira pisma in prebledeva in vzdihuje. Slednjič vstane, gre k vojski jezuitov ter veli zadnjemu, ki je držal trdno, ko vsak drugi, naj izpusti. Ta res izpusti in vsa dolga vrsta in general spredaj pade v roke nasprotnikom. In začuje se donebesni: hurá, hurá! Victorie, victorie! Vittoria! itd. Konečno se oglasi:)*

Žid. Slava, slava vam! Prva trdnjava je padla. Kaj nas sedaj še ovira, da uničimo papeštvo, uničimo krščanstvo? uničimo slednjič kraljestva?

Voltaire. Drugo za drugim pride na vrsto! (*Veselje brez konca in kraja.*)

Glas (*izmej na tleh ležečih in poteptanih:*) Tudi vi, drug za drugim!

Štiriintrideseti prizor.

(Dunaj. Dvorna palača.)

Žid (*sam, čita neko pismo*). Kakó me ljubi, kakó vedno misli na-me! (*Po-ljubi pismo.*) Kdo ne bi žrtvoval vsega za tako ročico? Kakó lepó mi piše:

Ljubi Ahasver!

Glej, da skoro prideš. Ure štejem in dneve. Tebe pa le ni. Vedno me skrbi, da se Ti ne bi kaj pripetilo med tem hudobnim svetom! (Proti občinstvu: Oh, saj res, med temi volkovi!) Naznanjam Ti tudi, da sem Herderja in Lessinga že prečitala. Lessing mi zlasti ugaja. Njegov „Nathan der Weise“ ima čisto vse take misli, kakor jaz. Proč s krščanstvom, proč sploh z vsako zero, in bodimo zopet ljudje in samo ljudje.

„Begnügt Euch doch, ein Mensch zu sein! — A tega Ti menda še nisem pisala, da mi je pred kratkim posvetil Lessing dva svoja spisa, eden nosi naslov „Ernst und Falk, drei Gespräche für Freimaurer“, drugi ga samo „Gespräche für Freimaurer“, v katerih mene proslavlja ter vedno in vedno zatrjuje, da treba človeško družbo razbiti na drobne kosce, kakor kamen, ki pride pod kolo. In vsaki drobni kosec bodi neodvisen, samostalen, absoluten. Mar niso izvrstne misli? Ako dobiš kakšno pisateljsko moč, daj, pridobi jo za-me, naj mi piše, ker tako rada čitam kaj takega. Sicer jih je pa vedno več, ki delajo za-me, n. pr. neki Wieland, ki piše časih umazano, da je še mene sram, pa Göthe je tudi ves moj, ves. — In Ti, ljubi Ahasver? Kaj pa vendar delaš na Dunaju? Ali si bil kaj v Nemčiji? Glej, da Ti ne zaspé

Težko čaka odgovora

Tvoja ljubeča Te

Loža.

Žid (odgovarja in piše).

Preljuba Loža!

Meni se na Dunaju godi prav dobro. Cesar Jožef II. je pameten vladar. Z njegovimi ministri, grofom Kaunitzom, z zdravnikom van Swietenom, opatom Rautenstrauchom, s slavnima profesorjema „cerkvenega“ prava, Eybelom in Pehemom, smo dobri, dobri prijatelji. O papežu nobeden teh kar ne more slišati. Zato tudi Jožef ne. Škofom je prepovedal v Rimu kakih milosti prositi. In tudi v „Collegium Germanicum“ ne smejo več pošiljati svojih mladih bogoslovcev. V Rimu je namreč slab zrak. Najbolj me veseli to, da cesar Jožef tako pridno odpravlja samostane ter pobira cerkveno imetje. Upam, da bom tudi jaz imel kaj dobička. Le-to me nekoliko skrbi, ker se nekaj sliši, da misli sam papež priti do cesarja. Kakó se mu bo obneslo, sporočim Ti kmalu. — Gledé na Nemčijo bodi le brez skrbi, vse je v redu. Na Bavarskem so zasnovali društvo „prosvitljencev“, „illuminati“, načeljuje mu A. Weishaupt, profesor „cerkvenega“ prava v

Ingolstadt. Namen ima vzvišen: konec storiti dem „Pfaffen- und Schurkenregimente“. Člani so vsi iz raznih stanov, duhovni in lajiki. Moč ima društvo tako veliko, da nastavlja in odstavlja celó vseučiliščne profesorje. — Izvrstno napreduje najina stvar tudi gori na Prusovskem. Verska svoboda je proglašena. Moj prijatelj Friderik II. je prvi izrekel te kritične besede: „Die Religionen müssen alle toleriert werden; der Fiscal muss nur darauf sehen, dass keine der andern Abbruch thue, denn hier muss ein jeder nach seiner Facon selig werden.“ Že kar v duhu vidim, kako bodo še pozni nemški potomci premlevali te tehtne besede. Friderik je pa tudi mož, ki je kaj bral v svojem življenju. Bral je Vollérija, potem pa domače modroslovce, ki so delovali za mojo svobodo, Krist. Tomarija, ki ga po pravici imenujejo „reformatorja“ slavne nemške „kulture“, čital je tudi Kanta No, pri tem možu sem bil tudi sam osebno. Čudak Ti je! 60 let je sedaj že star, pa še nikdar ni bil nikjer po svetlu. V svoji sobi tiči, puši tobak in prède svojo filozofijo, kakor pajek mrežo. Spi malo, dve uri sta mu dosti. Zato sva pa tudi govorila skoro vso noč o bodočnosti človeškega rodu, o modroslovju in veri. Vesel, iz srca vesel sem bil njegovih nazorov. Koliko je še to vredno, da je skeptik, kakor kažejo njegova protislovja (antinomije) čiste pameti. N. pr. prav tako si lahko mislimo in dokažemo, da ima svet začetek v času in mejo v prostoru, kakor nasprotje, da je časno in prostorno neomejen (večen in neskončen). In tako še nekaj takih protislovij. Ko sem ga vprašal, če se bivanje božje dá dokazati, odgovoril mi je: Čokazi za bivanje božje so vsi napačni. Da Bog biva, se torej znanstveno, teoretiško ne dá dokazati, rekel je Kant in tako tudi uči. In na vprašanje, kaj je čednost, dal mi je odgovor: kar človek sam za prav spozna in po tem spoznanju ravna. Človek je torej sam sebi zakonodajavec v nravnem oziru. Kantovo modroslovje ima že sedaj velik vpliv na duhove, začelo se je z njim prav za prav novo življenje v modroslovju. Prineslo je to modroslovje vsestransko svobodo, osvobojenje od suhega formalizma stare šolske filozofije, običajne v temnem srednjem veku, osvobojenje od slepega verovanja. Vse hili v Königsberg poslušat modrijana, po vseh vseučiliščih se predava njegovo modroslovje. Ženijalni Schiller ga občuduje; vse je tega mnenja, da edini Sokrat se more primerjati Kantu — Iz vsega lahko izprevidiš, da se mi Nemci niso odtujili. Nikar šele, ako bi Ti začel razkladati, kako je modrijan Fichte vnel za moje nazore o svobodi. Mimogredé povem, da je Tebi do cela vdan. Fichte trdi, da je sedaj v človeški družbi vse polno „slučajnosti“; zanaprej vladaj pamet (Vernunftstaat). Vladarji naj nikar

ne ovirajo „svobodnega“ raziskavanja učenjakov, temuč še podpirajo naj jih. Vir, odkoder izvirajo vse pravice, je skupna volja. Sam piše: „Nihče se ne more primorati za kako reč, če se sam ne primora. Nikomur se ne more naložiti postava, ako si je sam ne naloži. Ako pusti, da mu kdo drugi daje postave, povelja, odreka se svojemu človeškemu dostojanstvu in se poživali.“ In zato ni prav, govoriti o narodni vstaji, o „ljudskem uporu“, zakaj: „Ljudstvo ni nikdar upornik, . . . ono je v istini in po pravu najvišja oblast, Bogu edinemu odgovorna“. He, Ložica, kaj praviš k temu? Ali se ne ujema vse to lepo z mojim naukom o svobodi? Lep talent kaže tudi neki Hegel, samo da je sedaj še premlad, in ne vem, na katero stran se bo nagnil. Po vsem tem uživam torej pravo radost tu v Nemčiji, saj povsod raste in klije seme moje besede. Le to me jezi, da se nam je Friderik II. izneveril gledé na politiško svobodo. V začetku namreč je krasno govoril: „Vladar ni nič, nego prvi služabnik (serviteur) narodov . . .“ A sedaj, na stare dni, ko si je utrdil prestol, le poslušaj ga: „Norosti so pri kraju. Odkar sem postal kralj, mislim tudi kraljevati in edini biti v deželi, ki ima kaj govoriti.“ Kakor kaže, Nemci, tepci, ne bodo imeli še tako hitro revolucije. Zato je pa toliko več upanja v Avstriji. Jožefovo seganje v cerkvene zadeve vzbuja veliko nevoljo . . . V Belgiji vre . . . Mažarji se upirajo . . . bo . . . bo . . . Da bi ga le papež ne premotil. Ravno sedaj, pravijo se je pripeljal. Brž moram k cesarju da naj ga nikar ne sprejme. — Kmalu dobiš zopet sporočilo! Bratje . . . Te pozdravljajo, zlasti pa

Tvoj

Ahasverus.

Petintrideseti prizor.

(Zopet Dunaj. Trg pred cerkvijo sv. Štefana. Vse polno ljudstva, ki kleči na tleh. Po sredi stopa sivolas starček, Papež Pij VI. ter blagoslavlja ljudstvo. Po več tednih žalosten zapušča Dunaj, prišel je svarit, opominjat cesarja Jožefa, a — zastonj. Pot ga vodi po starodavni „Kärntnerstrasse“. Po vseh cestah ga ljudstvo spoštljivo pozdravlja. A ministri? Za starčkom Pijem VI., nekoliko korakov oddaljen, stopa Žid ter osle kaže za njim, Kaunitz, van Swieten, Rautenstrauch idr. idr. pa se mu smejejo. Ko slednjič papež izgine za ozidjem dunajskega mesta, vsklikne:)

Kaunitz: Zdaj še-le zares sežemo po cerkvenem imetju! (Vse se razgubi.)

Šestintrideseti prizor.

(Še Dunaj. Cesarska dvorana. Ob stenah je razpostavljenih 15 velikih vreč in na vsaki je zapisano: 100 milijonov. Pri mizi sedi Žid, piščo:)

Ljubljena Ložica!

Da je že iznajden brzjav, hotel bi Ti brzjaviti. Nekaj dole imam že za-te, 1500 milijonov gld. Denar sicer diši po

*cerkvenem duhu, toda midva ga bodeva že razgnala, ta duh.
Sedaj poborem béro še po Francoskem, potem pa čez morje
k Tebi, Tebi!*

Tvoj

Ahasverus, milijonar.

Sedemintrideseti prizor.

(Pariz. Rue Saint-Honoré. Jakobinski samostan. V obednici sedež jakobinskega kluba. Ob steni, nasproti vratom, govorniški oder. Pod odrom sedež za tajnike in predsednika. Pred njimi oltarček — oltar domovine. Ob drugih stenah krog in krog kipi: Rousseau, Helvétius, vmes bandera svobode; iz kotov štrle dolge sulice, najdaljša nosi rdečo kapo, znamenje svobode. Težke verige visé ob stenah, pribite z velikimi žebli, v znamenje, da je konec suženjstva. Sredi dvorane sedeži za mnogobrojne člane klubove. Stirje cenzorji stojé pri vratih ter od vsakega prišleca zahtevajo, da pokaže vstopnico. Po stenah je na več mestih z rudečimi črkami zapisano: *Vivre libre ou mourir.* — Večer — meseca novembra. Ura bije šest. Dvorana je napolnjena do zadnjega kotička. Predsednik kluba — kdo? — Žid — pozvoni, vstane, stopi pokrit na govorniški oder. Vse molči.)

Žid. Smrt trinogom! Smrt sovražnikom pameti in svobode! »*Vivre libre ou mourir*« — svobodno živeti ali umreti! To je naše geslo. Naša moč je velikanska. Ali ne vodimo mi Francoske? Tovariši Jakobinci, v zlogi je moč. Mi smo organizovani, kakor ni bila še nobena stranka in morda ne bo, in zato se vse trese pred nami, tresejo se pleminitaši, duhovščina, kralj. Vsa lepa Francija je naša. Ali ni to vzvišena misel: nad 700 podružnic po deželi združenih z nami? Kralj nima več besede. Poleg kluba Jakobincev ne more se držati kraljestvo. Zato mora pasti kraljeva glava, najprej na Francoskem, potem drugod. To je naš smoter. A najprej zatrimo krščanstvo. Seveda previdno, polagoma. Nocoj stavim ta predlog, ki ga jutri vi, poslanci naši, predložite »narodni skupščini«: »Vse cerkveno imetje, kar ga je na Francoskem, je narodu na razpolaganje. Takó pridobi narod stotine milijonov, ki se vzamejo lenim trebuhom.« — Predlog sprejet?

(Člani molče vstanejo, v znak, da se strinjajo.)

Osemintrideseti prizor.

(Drugi dan. Ista dvonara. Žid, sam, pišoč:)

Pariz, 2. nov. 1789.

Ljuba Loža!

Še par mesecev in potem bodeš moja na veke. Moje delo bo kmalu dovršeno. Danes je v narodni skupščini prodril moj predlog, da se cerkvi vzame vse imetje. Milijoni in milijoni pridejo tako v moj žep. K temu prišlej še milijone, ki sem jih pripeljal iz Avstrije — no, bo že, že. — Vse to bo za najino poroko! Pričakuj me skoro!

Tvoj

Ahasverus

Devetintrideseti prizor.

(Nekaj tednov pozneje. Ista dvorana. Večer. Klubovo zborovanje.)

Žid Nocoj predlagam: vsi samostani na Francoskem naj se zapró, redovi odpravijo, delati slovesne obljube naj se slovesno prepové. Izgnani menihi naj dobé, če že hočete, pokojnino, redovnice pa naj do smrti ostanejo v svojih samostanih.

Dalje: odpravimo stare škofije — čemu nam jih je treba 134? — odslej jih bodi le 83, za vsaki departement po ena. Vsi kanonikati, priporati, beneficiji naj se zatró. Škof naj se ravna po sklepih večine svojih vikarjev. Papež nima na Francoskem nič govoriti. Škofe naj volijo volivci po departementih, kakor se volijo poslanci, in četudi so mej volivci židje ali protestantje. Ta predlog se imenuj, ako postane zakon: »civilna konstitucija za duhovščino.«

Dalje: Vsak duhovnik mora priseči na to konstitucijo, če ne, izgubi službo in bodi iztiran ali zaprt.

Dalje: Cerkev sv. Genovefe v Parizu spremenimo v panteon ter pokopljimo tam naše največje može: Mirabeaua, Rousseaua, Voltaire-a idr.

Dalje: Ker jaz in tudi mnogi izmed vas ne moremo videti duhovna in mi je kar slabo, ako ga srečam, prepovejmo nošnjo duhovske obleke.

Dalje: Ker je neumno trditi, da je zakon zakrament, izpovejmo, da zakon nima z vero nič opraviti, in da se lahko razdere vsak dan.

Vprašam: Hočete li jutri glasovati za te predloge?

(Vsi člani vstanejo in dajo s tem znamenje, da bodo glasovali. Nastopajo še drugi govorniki. Zborovanje traja vso noč.)

Štirideseti prizor.

(Ista dvorana. Jutro. Žid, sam, pišoč:)

Premila Loža!

Raduj se! Jaz skoro dovršim svoje delo. Napredujemo vrlo. Vse je podivjano, najbolj mladina. Duhovnikov ni nikjer več, pozaprli smo jih ali pregnali. 400 smo jih umorili prve dni tega meseca. V potokih je tekla kri — da bi gnala mlinske kamne tri! Ljudje niso več ljudje, ampak zveri. Danes smo oklicali ljudovlado. Kralj je odstavljen za zmirom. To je moje zadnje pismo: zakaj mesto pisma pridem kmalu. kmalu sam po-te.

*Zdravstvuj!**Tvoj ljubeči Te**Ahasver.**Pariz, 21. septembra 1792.***Edenštirideseti prizor.**

(Noč pred 21. prosincem 1793. Zborovanje Jakobincev. Natlačeno polno. Vse v dimu od tobaka. Na govorniški oder stopi Žid.)

Žid. Smrt trinogom! Duhovnikov ni več, razun kar jih je odpadlo od vere. Ti so pa naši zavezniki. Zdaj naj gre isto pot — kralj! Čemu ga redimo

v ječi? Kakšno korist imamo od njega? Ali nas ni hotel izdati? Mar ni hotel ubežati in se zvezati z Avstrijci zoper nas? Tako izdajico naj bi še redili? Predlagam: jutri naj pade glava Ludovika pod giljotino. (*Sprejeto.*) Konečno vas vabim, da se jutri, ko se bo zavalila kraljeva glava po tleh, zberete polnoštevilno v cerkvi Notre-Dame. Praznovali bodemo prvi narodni praznik. Na oltarju pa bodemo molili — bog in jo p a m e t i.

(*Navdušenje. Pije in poje se vso noč. Zlasti se ponavlja pesmica, ki proslavlja giljotino, ki jo je iznašel zdravnik Guillotin*)

Monsieur Guillotin,
Ce grand médecin,
Que l'amour du prochain
Occupe sans fin —

Gospod Guillotin,
Ta veliki medicinec,
Ki ga ljubezen do bližnjega
Skrbi brez konca in kraja —

J'ai fait faire une machine,
Qui met les têtes bas.
C'est un coup que l'on reçoit,
Avant qu'on s'en doute;
A peine on s'en aperçoit,
Car on n'y voit goutte.

Narediti sem dal stroj,
Ki meče glave po tleh.
En udarec dobiš,
Predno si misliš,
Pa komaj ga čutiš,
Ker ničesar ne vidiš.

Un certain ressort caché,
Tout à coup étant lâché,
Fait tomber, ber, ber,
Fait sauter, ter, ter.

Eno peró je skrito,
In ko se naenkrat sproži,
Potem pa pade, de, de,
Potem pa odskoči, či, či.

Fait tomber, — fait sauter,
Fait voler la tête;
C'est bien plus honnête.

Pade — odskoči
Odletí glava;
To je pač lepše, (nego vislice)!

Dvainštirideseti prizor.

(Pariz. Place de la Revolution. Nebo megleno. Sredi trga oder z giljotino. Daleč se blišči brušeno jeklo sekire. Okrog odra celi polki vojakov, za vojaki pa stotisoči Parižanov. Po strehah, drevesih, nasipih tujlerij vse polno radovednih gledavcev. Tik odra večni Žid in voditelj ljudstva. — Francoski kralj Ludovik XVI. stoji z zvezanimi rokami na odru; ropot bobnov je za trenutek utihnil. Kralj govori poslednje besede: „Francozi! Nedolžen umiram, nekriv pregreh, ki mi jih pripisujete! Odpuščam provzročiteljem svoje smrti in prosim Boga, da bi kri, ki jo hočete zdaj preliti, nikdar ne prišla nad Francijo!“ Še hoče govoriti, toda tu sune večni Žid Santerrija, revolucionarja, pod rebra.)

Žid. Santerre, mar dovoliš, da vam bo bral levite?

Santerre (*vsled tega ves divji*). Bobnarji, udarite po bobnih! Njegov glas se ne sme slišati. Mar misliš, Ludovik Capet, da sem te privedel sèm zato, da nam boš govoril? Ha! Motiš se! Privedel sem te na oder, da unreš! (*Protí rablju.*) Rabelj! stòri svojo dolžnost!

(*Bobni zaropóčejo. Rablji planejo po kralju, ki se še enkrat ozré v tujlerije, sedež nekdanje slave. Rablji ga vržejo na tla ter privežejo na desko. Njega spovednik kleči tik njega ter mu nekaj šepeta na uho. V tem se sproži peró, sekira zdrči, pade — in Ludovika ni več. Najmlajši rabelj zgrabi odsekano glavo ter jo kaže množici. Topovi*

zagrmé. Ljudstvo pa zavpije: Živela ljudovlada! Vse se drvi na oder. Klobuki in kučme frčé v zrak, v znak veselja.)

Parižan (*noseč kraljevo suknjo na svoji sulici*). Glejte jo obleko trinogovo!

Drugi Parižan (*brizgajoč kri kraljevo po množici, z zasmehom*): Njegova kri naj pride na našo glavo, kakor se nam je pretilo!

(Drugi pomakajo konce bajonetov v kri, ali pa si mažejo brke z njo. Slednjič prične druhal plesati okrog odra. Vodi pa ples večni Žid, ki je ves oškropljen s krvjo, ter neprenehoma vpije:

Triumf! Triumf! Triumf!

(Slednjič se plesavci razgubé v mesto.)

Triinštirideseti prizor.

(Temna noč. Pred hišo jakobinskega kluba stoji voz, težko obložen. Voznik stoji pri konjih ter čaka. Slednjič se odpró hišna vrata, in prikaže se Žid, dobro zavit v gorek kožuh. Stopi k vozu ter steje. Nato sam za-se:)

Žid. Vreče so vse. Da jih le srečno odpeljem, ne da bi me kdo zasačil. O, Loža, Ložica, kako se boš radovala ob toliki kopici denarja! In kakšna bo najina moč. Saj vedno praviš: kdor ima denar, ta ima moč, ta ima ljudi! Midva bodeva imela vse, vse! — Joj, če pogledam nazaj, kaj sem vse storil! Ne, veš kaj, Ahasver, ti si bistra glavica, bistra, bistra! Ves svet si spravil iz ravnotežja. Revolucija francoska, to je pač tvoje največje delo. Oznanjeval si povsod svobodo; in glej, zmagala je v politiki, na socialnem polju. Pa ne samo na Francoskem! Ves svet je po koncu, ves svet! Povsod vre in kipí. O, bistra glavica si, bistra! Non serviam! Ha, ha, ha! Zvest si svojemu programu, zvest! S kakšno težavo so stotletja zidali papeži in kralji krščansko-monarhiški državni in družabni red!

Tantae molis erat, christianum condere orbem . . .

Ti si jim pa vse podrl, vse, kakor skladavnico drv! Bistra glavica, bistra! In z eno besedico: »svoboda«. Seve, pa prehodil si mnogo, mnogo, in govoril mnogo, mnogo! In na mesto monarhije si postavil republiko in družbo; društva, zadruge, redove, vse, kar je bilo organizovano po krščanstvu, si razbil na milijone koscev, v same atome, v same »individuve«, vsak enak drugemu, čisto enak, vsaj v teoriji, in samo sebi je odgovoren vsakdo, nikomur drugemu, samo sebi. O, bistra glavica, bistra! Na milijone drobnih delov si razdrobil človeško družbo — zdaj naj plavajo ti atomi v morju življenja, naj plavajo, če nočejo, naj utonejo! Ti, Ahasver, boš lahko plaval, saj imaš milijone! (*Sede na vreče, napolnjene z denarjem, ter jih objema, rekoč:*) Seid umschlungen, ihr Millionen!

(Voznik počí z bičem in voz se začne pomikati v temno noč.)

Tehniška opomba — za strokovnjake. Ono prelevljenje v prvih prizorih predigre — iz golazni v pokonci hodeče bitje je — bi kdo utegnil ugovarjati — zoper vsako dramatiško tehniko. Gledé na ta ugovor se opravičujem s tem, da tehnika napreduje, pa tudi znanstvo, in moderno znanstvo trdi, da smo se mi vsi razvili iz nižjih živali, a ne sega le do golazni, temuč še globlje, do praelice. Kdor ume ta razvoj, bo, upam, tudi oni. — Druge že slišim,

ki mi oporekajo, češ: zakaj se prvo dejanje začenja baš v Wittembergu? Odgovor: tako sem našel v virih, in sicer v protestantovskih virih. Tako piše Joh. Gustav Droysen v svoji „Geschichte der preussischen Politik“ (II. B., 100): „Običaji, mnenja, red državni in družbinski, célo življenje človeško, neizmerni zakladi, vse to je bilo obseženo, zapopadeno v tem cerkvenem sestavu, ki se je (po Lutru) stresel v svoji podlagi. Ničesar ni bilo, kar bi se s sestavom vred ne bilo omajalo noter do globine svojega bistva . . . Tako se je pričelo delo, čegar konca nihče ni mogel preračunati. Nikdar ni bilo revolucije, ki bi bila globočje segla, strašnejše razdirala, neizprosniše sodila.“ Navedene besede le pojasnjuje, H. Gruber S. J., ako piše (K. Lex. s. v. Liberalismus): V „reformaciji“ je pridrla odločilno liberalno pranačelo, iz katerega se dajo vsa druga liberalna načela na verskem, političkem in socialnem polju dosledno razviti in so se v resnici tudi razvila, naj so „reformatorji“ in ortodoksni protestantje potem po toči še tako zvonili ter skušali pričeto gibanje ustaviti. Gledé na rado-voljno in neradovoljno slepoto, v kateri še vedno tavajo širni in deloma zelo merodajni krogi, treba je kar najostreje in najodločneje poudariti, da je tesna zveza med cerkvenim liberalizmom reformacije in vsemi poznejšimi pojavi liberalnega gibanja noter do skrajno naprednega socializma. — Ker je, dokler se ta resnica ne spozna in pripozna, kar naravnost nemogoče, temeljito in uspešno pobijati tudi očitno revolucionarni, politički in socialni liberalizem, ki preti državi in družbi. To je resnica, katero so neodvisni mislitelji tudi na protestantovski strani že davno spoznali kot brezdvomno.

(Konec prvega dejanja.)

Aškerčeva estetika.

Najprej dvoje opomb. Ko bi te vrste prišle kdaj Aškercu pred oči, vemo pač, da bi se s svojega »visokega stališča« niti ne zmenil zanje. Saj, kakor je že enkrat povedal, »polemika s tako zvanimi katoliško-estetičnimi kritiki je nehvaležna«. In zakaj? »Kdo so pri nas tisti možje, ki se zbirajo v tem taboru? To so navadno ljudje, ki sami niso nikdar ničesar umetniškega ustvarili, zato tudi nimajo pravega pojma o bistvu in o svrhi umetnosti in poezije. Kar vedó o tej stroki, vedó samo iz sive teorije, ne pa iz svoje izkušnje . . . saj so nekateri taki kritiki (n. pr. v R. K.) dospeli celo že do zadnjega semestra bogoslovja! In pisatelji, ki jih napadajo takšni kritiki? Ti stojé mirno na svojih stališčih, gledajo od daleč to čudno kritikarsko vojsko, smeje se in pišejo — satire.«¹⁾ Vemo torej dobro, da bi se Aškerc ne zmenil za te vrste. Saj »pomiluje« celo Starino v »Eдинosti«, da se je »s svojoj sodboj ponižal na stališče, na katerem stojé estetiki Slovenčevi in Katolikovi.«²⁾ Toda to nič ne dé! Mi pišemo za čitavce, a pametni čitavci ne poznajo nobene-ga *αὐτὸς ἕξ*, ampak so razboriti dovolj, da tudi trditve Aškerčeve poprej presodijo, preden jim pritegnejo.

Aškerc očita katoliškim estetikom m l a d o s t! Tisti Aškerc, ki v tistem hipu poje baš slavospev m l a d e m u Govekarju! Tudi Cankar menda še ni starina (saj še ni došel niti do zadnjega semestra), in vendar nam ni prišlo na uho, da bi se bil Aškerc pomilujé ozrl na njegovo kritiko v Lj. Zvonu,³⁾

¹⁾ Ljubljanski Zvon 1897, str. 310.

²⁾ Ljubljanski Zvon 1897. st. 3.

³⁾ L. 1896. st. 10 in 12.

kjer deva v nič naše najstarejše in najslavnejše pesnike, pa prizanaša le Aškercu in Prešernu.«¹⁾ Seveda mladi Cankar je Aškerca hvalil: Aškercu je »pesnik z velikanskim obzorjem, najblažja duša, nedosežen pripovedovalec...«, a hvala moža ne sme premotiti, da ne bi bil pravičen!« Aškercu nam torej očita mladost! Ali ni to »nizko stališče«? Ali ni to stališče nizkega enostranskega mišljenja? Da nas ex-studiosus Govekar psuje z »lemenatarskimi modrijani«, temu se ne čudimo, a da to ponavlja »velikan« Aškerc, to je čudno! Saj vendar mladost ni sramota, sramota je le neumnost. Dokazite torej, da so mladi pisatelji pisali neumno! Nam se vidi, da je Modri (4. 8.) bolj modro zapisal: »Cani sunt sensus hominis! U m n o s t č l o v e k o v a v e l j a z a s i v e l a s é!«

Prav tako malodobro je, kar še očita Aškerc katoliškim estetikom, češ »da so to navadno ljudje, ki sami niso nikdar ničesar umetniškega ustvarili, z a t o t u d i n i m a j o p r a v e g a p o j m a o b i s t v u i n o s v r h i u m e t n o s t i i n p o e z i j e«. Kako že pravi Stritar nekje? Da bi bil vsak kritik tudi sam umetnik, to zahtevajo le neumni ljudje. »V kateri deželi se zahteva, da naj brus tudi reže? Ali ni dosti, da ostrí nože in meče?« Kdor torej ni zidal kolinskega doma, njemu ne gre nobena beseda o gotiki? Kaj pa Winkelman in Lessing, ki ju Aškerčev oboževatelj v »Sl. Nar.«²⁾ imenuje »dva Rafaela brez rok«? Kaj pa Gottschall, čigar »poetika je izvrstna in mnogo študirana knjiga«³⁾ Aškerc sam sebi prereka! Zdaj priporoča neumetnika Gottschalla »poetiko«, a takoj potem kleveta na katoliške estetike, da nimajo pravega pojma o bistvu in o svrhi umetnosti in poezije, ker niso sami še nikdar ničesar umetniškega ustvarili! Kaj takega bi se ne smelo primeriti možu na »visokem stališču«!

Ne, ne, le pustimo, kakor je bilo iz starine! Cankar naj le piše kritike, če čuti za to v sebi poklic, samo da nam kaj pametnega pové. Non quis, sed quid! ali kakor bi dejal grčavi »Stat nominis umbra«: »M o ž a t o j e l e z d o k a z i i n p r o t i d o k a z i p o b i j a t i b e s e d e i n t r d i t v e — n e m o ž a t o, p r a v b a b j e p a j e i s k a t i i n p o v p r a š e v a t i p o i m e n u s p i s o v a t e l j a!«⁴⁾ Seveda ta pravica gre dosledno tudi — katoliškim estetikom! A zdaj recimo katero o Aškerčevi estetiki!

* * *

„Humaniteta — najvišje estetično stališče.“

V slavospevu o Govekarjevi povesti »Ljubezen in rodoljubje«⁵⁾ je povedal Aškerc tudi svoja načela o umetnosti. Nova niso ta načela. Že Stritar jih je oznanjeval v »Dunajskem Zvonu« v pravdi z »Zgodnjo Danico«. Tudi v »Ljubljanskem Zvonu« niso nova. Z istimi kriteriji, ki z njimi Aškerc brani Govekarja, je branil že pred leti neki B. v istem »Zvonu« — Aškerca.

Katera so torej ta načela?

¹⁾ Lj. Zvon 1897, št. 4.

²⁾ 1897, št. 99.

³⁾ Aškerc v Lj. Zv. 1897, št. 3.

⁴⁾ Časnikarstvo in naši časniki, str. 293.

⁵⁾ Lj. Zv. 1896, št. 3. 4. in 5.

Poglavitno načelo je: »Največja umetnost je tista, ki išče v človeku to, kar je v njem človeškega. Zato je tudi najvišje estetično stališče — stališče humanitete.«¹⁾

Kaj naj rečemo o tem načelu? Ali je pravo? Da in ne! Pravo je ali krivo, kakor je kdo tolmači. V njem tiči velika resnica, a tiči tudi velika zmeta.

Če je najvišje estetično stališče — stališče humanitete, je soditi vso umetnost po človečnosti. Lepo je, kar je človeško — »največja umetnost je tista, ki išče v človeku to, kar je v njem človeškega«. Kaj pa je človeško? Na podstavo človečnosti Aškerc snuje svojo estetiko, torej mora biti tudi prvo poglavje v le tej estetiki: kaj je človeško?

Kaj je človeško? So, ki pravijo: človeško je vse, kar je v človeku in na človeku. Naravna posledica je: lepo je vse, kar je v človeku in na človeku. To trdijo realisti in naturalisti, to trdi tudi Aškerc. Zato pravi: »Povest, novela, roman, zlasti v realističnem slogu, je slika, je tako rekoč momentna fotografija življenja, kakršno je; poezija je življenje. V življenju, po svetu, po tej ljubi zemlji hodijo ljudje najrazličnejših značajev: svetniki in hudodelniki, idealisti in filistri, junaki in kukavice itd. itd. in infinitum. Novelist ravnaje se po Goethejevem načelu (ki pa je veljalo že tisoč let pred njim): Greif' nur hinein ins volle Menschenleben — zgrabi z umetniško roko zdaj tu, zdaj tam kak tak dvonogi eksemplar, imenovan »homo sapiens«, pa nam ga pokaže v svojem poetičnem laboratoriju; analizuje nam ga od vseh strani, kot poet — anatom nam pokaže njegovo srce, obisti itd., njegove želje, njegovo ljubezen in sovraštvo . . . vse lepe in umazane motive njegovega dejanja in nehanja.«²⁾

Jasno je po tem, ne le, da »mora poznati človeško srce z vsemi njegovimi strastmi, vse njegove skrivne kote do najmanjših gub, kdor hoče biti dober umetnik«, (in tega nihče ne taji), ampak da je tem boljši umetnik, čim bolj — fotografuje. »Očitalo se je Govekarju, pravi zares Aškerc, da so nekatere osebe v romanu »V krvi« kar gola fotografija nekaterih znanih gospodov in dam v nekem slovenskem mestu . . . Ako presodimo to stvar s čisto umetniškega stališča, bi moral biti vsak romanopisec (in tako tudi Govekar) samo ponosen na to, če mu kdo reče, da so osebe njegovega romana tako realistične, da so kar fotografski podobne živim osebam iz življenja . . .«³⁾

Podobno načelo slove še drugače: »Za pravega umetnika, pesnika, ni in ne sme biti nikakih postav, zakonov in pravil, nikake teoretične estetike: narava edina bodi mu učiteljica; samo ona, večno mlada, večno lepa narava ga more vzdržati in oduševiti. Koliko li ni ljudski um dodeval najvzvišenejšim naukom, preurejal jih in popravljaj, dok jih ni čisto pokvaril! Edine nje, narave, ne more in ni mogel! Ona je taka, kakor je izšla iz rok Njemu! . . .«⁴⁾

¹⁾ Lj. Zv. 1897, str. 310.

²⁾ Lj. Zvon 1896, št. 4.

³⁾ Lj. Zvon 1897, str. 305.

⁴⁾ Slov. Narod 1897, št. 97. v podlistku: Umetnost in kritika II.

Osodno je to načelo. Prav je, da »osebe vseh pravih realistov povsod nastopajo kakor živi ljudje in se vedejo popolnoma naravno«. Prav je, da »so ljudje iz mesa in kosti, iz krvi in živcev, ljudje z duhom in srcem, ne sami angelji, pa tudi ne sami satani.«¹⁾ Vse to je prav, a motil bi se, kdor bi videl v omenjenem osnovnem načelu moderne estetike samo to posledico. V tem načelu tiči neprimerno več.

Česa po tem načelu umetnik ne sme? Kar je človeško je lepo; kar je naravno, je večno lepo, kakor je narava »večno mlada, večno lepa, taka, kakor je izšla iz rok Njemu«. Po tem načelu umetnik vse sme. »Ljudi nam kaži v vsi svoji dušni in telesni nesnagi. Govoré naj, pljujejo naj in — naj, kakor jim je res navada v življenju. Vsako stvar imenuj po svojem pravem imenu, in govoriti smeš in moraš o vsaki stvari, drugače podoba tvoja ne bode resnična. ‚Kar modro zamolči‘ — ta nauk več ne velja; ‚naturalia non sunt turpia‘, to ti bodi geslo!« Tako po pravici izvaja Stritar iz načela naturalizma,²⁾ a prav isto sledi iz načela humanitete, saj kar je človeško, je naravno.

V Lipskem je bila pred nekaj leti glasovita literarna pravda. Trije pisarji so sedeli na zatožni klopi zbog nenravnih spisov. Imenitni književnik dr. Kleinpaul jim je bil za zagovornika. »Če položimo na spise teh pisateljev pravec umetnosti, — to je vsebina njegovega zagovora — jih nikakor ne moremo in ne smemo obsoditi. Le eno je, za kar smemo terjati umetnika — resničnost. Če je pisatelj namenoma hotel pohujševati mladino, seveda je treba njega spise zavreči. A če je sam neobčutljiv za podlost, če riše podlost le zato, ker se nahaja med ljudmi, je pravi umetnik in ker umetnik — nedotičen.« Sodnik je s čudom vprašal: »Je li torej vse subjektivno? Jaz Vas ne umejem, ali sme umetnik vse risati?« Dr. Kleinpaul je mirno odgovoril: »Da!« — »Torej je dovoljeno naslikati podobo, veliko, kakor je ta-le stena, in nanjo naslikati najgrše prizore človeškega življenja, če so le resnični?« — Dr. Kleinpaul je zopet mirno odgovoril: »Da!« . . .

To je pravec novodobne umetnosti.

Aškerc bi bržčas oporekal: »Pravi umetnik ne zajema samo iz življenja golih modelov, on sam tudi nekaj dodaje svojemu umotvoru. In tisto, kar umetnik vdihne svojemu umotvoru, to je njegova individualnost . . . Vsa dela velikih umetnikov vseh narodov nosijo na sebi pečat individualnosti.«³⁾

Individualnost umetniška je svojstvo, ki je vtisne umotvoru obraznost fantazije. Sam Aškerc pravi: »Tista duševna moč, s katero umetnik prestvarja realno življenje v umetnost, je fantazija.« A individualna fantazija grdih prizorov ne prestvarja v lepe, ampak jih samo kaže z nove strani, v drugi zvezi, izvirne. A tudi izvirne se lahko še režé vsaki sramožljivosti v lice. Ta ugovor torej nauka Kleinpaulovega in Aškercera samega čisto nič ne izpremeni.

¹⁾ Lj. Zvon 1897, str. 307. — Primeri: Stritar V, 390.

²⁾ ib. V, 391.

³⁾ Lj. Zvon 1897, str. 307.

A Aškerc bo nadaljeval: »Ne moremo si tudi misliti velikega umetnika, ki sam ne bi imel nikakošnih idealov, principov in nam tistih svojih plemenitih nazorov nikdar ne bi odkril v svojih delih. Pesnik, ki bi bil sam brez idealov, sploh ne bi bil pesnik, ampak navaden dninar. Pa, če nam realist v posameznih osebah naravnost ne riše idealnih ljudi, je pa morda spis kot celota utelesba kakega ideala? . . .« To so še same trditve, kje je dokaz? Evo ga! »Baš, ker v realnem življenju, kakoršno nam kažejo realisti, ljudje ne jedó in pijó samo, tudi se ne ljubijo samo, ampak tudi mislijo, se boré ne samo za ‚ljubi kruhek‘, ampak tudi za najvišje ideale človeštva, zato hočemo v dobri povesti videti tudi borbe za ideje, hočemo čitati globokih misli, videti tendenco.«¹⁾

To bi bilo nekaj. A kaj, če je ta ideja le kakor lučca, ki svetlika nad močvirjem? Ali je res dovoljeno vabiti k tej luči, če tudi mora človek zabresti do vratu v mužavo in grez? Lepo je, kar je človeško, kar tiči v človeku in na človeku. In če v realnem človeku tiči malo idealnega, a mnogo živalskega, ali naj umetnik zavoljo tisto malo ideje odkriva vse gnusne plati svojega — kakor ga rači nazivati — »dvonogega eksemplara«? Kaj, ko bi mi argument obrnili ter dejali: Baš, ker v realnem življenju ljudje mnogo raje jedó in pijó in se ljubijo, nego li mislijo; se boré mnogo bolj za ‚ljubi kruhek‘, kakor za najvišje ideale človeštva, baš zato realisti, če so zvesti svojim načelom, morajo risati mnogo bolj sebičnost in podlost in pohotnost, nego li — ideje in ideale! Potem pa smo zopet tam, kjer smo bili. Sodnik — suhoparnež morda, a vendar pošten mož — se čudi: Torej umetnik vse sme? Sme z demonskim veseljem »na svetlo zvati strašno pretresujočo grez vsakojakih ničemnosti«, risati podlost, pisati pohotnost, da le riše in piše — naravno? — Umetnik-realist pa mirno odgovarja: »da!« — No, potem je pornografizem tudi prava umetnost in najbolj prava, ker najbolj živo posneta po mnogih »dvonogih eksemplarih«!

Ideje in ideali modernih realistov.

Z idejami in ideali, ki jih menda mora imeti tudi umetnik-realist, si je Aškerc malo pomagal. To še bolj razvidimo, če si ogledamo, kaj je realistu ideja, kaj ideal.

Za božje ideje se novodóbní realist malo méni. Tudi o tem vprašanju mora torej stati na stališču humanitete. Kar je človeško, je lepo. Če je to res, potem pa ne vemo, zakaj ne bi bila tudi vsaka človeška misel ideja? In ker je ideal stvar ali dejanje, ki se popolnoma sklada z idejo, zopet ne vemo, zakaj ne bi bilo vse, kar človek misli in hoče ostvariti — ideal? Človek pa lahko spočne s svojim umom misel tudi o grdi stvari, o grdem dejanju, o podlem naklepu, o brezvestni intrigi. Zakaj torej tudi taka misel, taka ideja, če jo hoče človek ostvariti, ne bi bila — ideal? Res ne vemo, zakaj bi ne bila s stališča — humanitete. Misel je; človeška je, in ker človeška, je tudi lepa!

¹⁾ Lj. Zv. 1897, str. 308.

Evo, v tem je umski razlog čudnemu pojavu, da tudi realisti, tudi naturalisti, govore o idejah in idealih, in jih vendar to čisto nič ne moti, da ne bi hiteli dalje in dalje po poti pornografizma, kamor jih žene nedoumni genij!

Klasičen zgled za to nam je podal pisatelj v »Slovenskem Narodu« pod naslovom: »Umetnost in kritika.«¹⁾

Najprej pisatelj govori o idejah. »Ako motrimo kako umetnino iz neke daljave, da nam obseže oko nakrat vso — ako smo prečitali kako leposlovno delo do zvršetka, vprašati se moramo dvoje: kaj je hotel umetnik prikazati in kako je to prikazal? Vprašati moramo: na kakšno idejo je umetnik osnoval svoje delo in kako je to idejo utelesil, objektiviral, kak celoten vtisk napravi delo na nas?«

Taka ideja je na priliko »lep mladenič, ko baš hoče zavihetiti diskos«. Myronu, grškemu kiparju, se je zdel mladenič »v onem momentu tako lep, da ga je lepota njegova oduševila napraviti ta kip«. In Myron je napravil »diskobola«, kip nesmrtni slave.

»Stoji pa ta diskobol na glavnem trgu. Vsak dan hodijo mimo mladeniči in deklice, idoči k svojim pajdagogom, in vsak dan se čudijo temu, kako je mogel umetnik kamenu vlititi toliko življenja, postanejo še malo, skoro čakajoči, kdaj bo izlezel diskos iz rok lepega mladeniča. Da je mladenič gol, čisto gol, to ne pride na misel nedolžnim bitjem. Samo umetnino uživajo, golega telesa ne vidijo, saj jim je to čisto neznan. Oni ločijo moške od žen le po bradi, po obleki...« Tudi Grki, pravi dalje pisatelj, niso nikdar dejali: »Kvariš nam mladino, ker jo pohujšuješ z nagim kipom; nemoralna je tvoja umetnost!« — »Grki so pač vedeli, da more imeti slabe misli od diskobola le slab, nravno že do cela izkvarjen človek. Oni so vedeli, da je bilo umetniku golo telo samo sredstvo, da je mogel resnično pokazati diskobola...«

Druga ideja: Kreposten mladenič si konča življenje z revolverjem.²⁾ Roman.

A samomor je nenraven! Bodi sam o sebi, »a končno stanje, v katerem stori človek ta korak, nazivlje medicina paralitičnim. V najhujšem stanju melanholičnosti, tužnosti, ko človek obupuje, že ni več normalne pameti. Pa pri tem tudi ne igra tolike vloge volja njegova, nego instinkt...«

»Samomor leži v naravi človeški. Če se je Savel, maziljenec Gospodov, sam z mečem hotel prebosti, če se je Kleopatra zastрупila s kačo... Seneka si prerezal žile — o gospodje moralisti, dovolite, da se obupani moderni junaki v stoletju, ko so samokresi tako ceni, ubijajo v duhu časa!«

»Prav je bajè, če se odstrané hudodelci s sveta, da ne pokvaré drugih; če pa kdo roko stegne na-se, da se odstrani s sveta, ker je uverjen, da mu več ni obstajati na njem, vest bi mu delala vse življenje nemir, vse življenje bi nemirne delal druge — pa govore: to je greh!«³⁾

¹⁾ »Sl. Narod« 1897, št. 90.

²⁾ »Sl. Narod« 1897, št. 91.

³⁾ »Sl. Narod« 1897, št. 91. Krasán argument! Na ta način je lahko dokazati, da ni greh, če stariši pomečejo nedolžne otroke v vodo, če sorodniki pomore bolnike, če država pobije vse blazne! Ti uboga logika, kakó te davijo ti moderni filozofje!

Samomor je torej upravičen. Mladenič Vid naj se umori, in sicer naj se ubije v duhu časa — s samokresom! A za samomor je treba »paralitičnega« stanja, »najhujšega stadija melanholičnosti, ko že ni več normalne pameti«. Odkod dobiti to? Večen vrec takega stanja je — nesrečna ljubezen. Torej Vid se mora zaljubiti. Zaljubimo ga v deviško Ano! »Oba sta mlada, lepa, vse vrline ju krasé, ki jih moreta mladenič in devica imeti.« Novo polje! Samomor bo dal krasnih prizorov, večno-mlada ljubezen bo dala tudi svojih!

A ljubezen mora biti nesrečna. Kako jo zasukniti, da bo nesrečna? O, tu je neizmerno polje za umetnika. Vse kraljestvo lepote in grdobe, plemenitosti in podlosti, zvestobe in intrige, vse je odprto umetniku-realistu. Ali tudi »n e n r a v n i c« prizori? Tudi! A moralisti pravijo, da ne! O ti »naši moralni« estetikastri!

»Ti Terzitje nočejo umeti, da služijo umetniku »n e n r a v n i c« prizori le za s r e d s t v o, da izražajo s kontrasti svojo i d e j o tem krepkejše in očitnejše; — ti Terzitje ne vidijo sploh ideje, nego le — blato, katero iščejo prav tako z naslavo v vsakem umetniškem delu, kakor neka domača žival, kateri je gniloba najljubša . . . O gospôda, kje je tista katoliška pravičnost, objektivnost, katero vedno nosite na jeziku?«¹⁾

Dobro, torej izberimo — intrigo! Ljubezen mora biti nesrečna. Vida je treba zaplesti. Ravno prav! »Ana ima prijateljico Ireno, ki je sicer še lepša, nego ona. Ta Irena je že pokvarjeno dekle, potratna je in razvajena.« Naredimo, da se »tudi zagleda v Vida in napne vse svoje sile, da ga ulovi v svoje mreže. To ji bo tem lažje, ker je bogata!«

Zdaj se začnó za realista — nebesa. Izprijena, razvajena ženska mora zapeljati — krepostnega Vida, ki si je že izbral lepo deviško nevesto. Pisatelj je dosti indiskretno namignil, s kakšnimi »situacijami« bi se mu posrečilo rešiti ta problem. Gotovo je, da se dá napisati mnogo poglavij, mnogo prizorov, mnogo »pikantnih« stvari. Čim večja je krepost Vidova, čim večja brezsravnost »rafinirane« ženske, tem temnejši prizori bodo, tem bolj skriti očem ljudi, tem bolj . . . blagovoljni bravec naj si sam misli, če je izkušen in zrel mož, pisati še dalje se nam zdi nedopustno! Še en prizor — Vid je padel, problem je rešen! »Prepozno je prišlo kesanje in obžalovanje. Vid značajnik bi se moral zdaj z Ireno oženiti. A Vid svoje nedolžne Ane ne more in noče zapustiti. Ljubi jo, obljubil ji je, da jo vzame za soprogo. In ker bi moral dvema dolžnostima zadovoljiti, a ne more ni eni, da ne bi grešil proti vesti in proti značajnosti, o b u p a, s t e m n í s e m u v g l a v i (pade v paralitično stanje) ter završi svoje življenje s s a m o m o r o m . . .«²⁾

Naj nihče ne preroka, da se mu zdi to vendar preveč. Realist se bo razhudil: »Ti Terzitje nočejo umeti, da služijo umetniku n e n r a v n i c p r i z o r i le za s r e d s t v o . . . ! To je menda n a r a v n o ! Da ne bode nikakoršne pege na značaju Vidovem, moralo se je jasno pokazati najprej in najdiskretnejšim, a plastičnim načinom, k a k o i n z a k a j j e Vid pal v mreže Irenine!

¹⁾ »Slov. Narod« ib.

²⁾ »Slov. Narod« 1897, št. 91.

Ko se ne bi jasno pokazalo, kako je Irena vse svoje čare razvila, ko se ne bi pokazalo duševno razpoloženje človeka, pač nedolžnega v naspromptu z rafinirano zapeljivostjo greha v ženski podobi, bi delali krivico značaju Vidovemu. Ne bi nam bilo umljivo in jasno, zakaj je Vid padel in zakaj se kesal, zakaj je Ani ostal še vdan, in ne bi nam bilo pojmljivo, da si življenje konča z revolverjem.«¹⁾

Kar torej umetnika oduševi s svojo »človečnostjo«, ki je pravec največje umetnosti, bodi to telesna lepota, ali karkoli, vse je lahko podstava umotvoru. Če pa je umetnik spočel tako idejo in jo misli ostvariti, mu je vse dovoljeno, kar služi ideji. Nagota in nenravnost sta sredstvo in zato nihče ne sme reči, da je umetnost — nemoralna. Če na priliko umetnik hoče naslikati Venero, naslika jo, kakor hoče ne gledé na nagoto, če le služi namenu. In hodili bodo mimo mladeniči k svojim pajdagogom, postajali bodo, uživali umetnino... Da pa je Venera »gola, čisto gola, to ne pride na misel nedolžnim bitjem. Samo uživajo umetnino, golega telesa ne vidijo, saj jim je to čisto neznan. Oni ločijo može od žen le po bradi, po obleki... Če mislijo slabo, so že do cela izkvarjeni«.

Krasna estetika! Načelo: »finis sanctificat media«, namen posvečuje sredstva, je tu do cela uporabljeno. Politiki je rabijo v politiki, a podtikajo je jezuitom; realisti je rabijo v leposlovju, a podtikajo je zopet jezuitom!

Strašna estetika! Odpri najgršo knjigo! Čitaš prvo poglavje... studi se, gnusi se ti... o, čitaj mirno dalje! »Če naletimo v svojem čitvu na prizore, ki so nam zopni, ki se nam zdé grdi, čitajmo mirno dalje; v drugem poglavju že bomo morda našli kreposti, katere se nam bodo zdele prav radi odurnosti greha in podlosti v prejšnjem oddelku tem sijajnejše.«²⁾ In če še ni kreposti? Le dalje in dalje! dalje do konca! »Ako smo prečitali do zvršetka, vprašati se moramo: kaj je hotel umetnik prikazati in kako je to prikazal...?« Strašno! In ta načela razklada slovenski list slovenskemu narodu, slovenskim materam, in slovenski narod in slovenske matere ta list še beró, beró ga z mirno vestjo! Žalostno znamenje!

Krivoverska zmota o „čisti človečnosti“ — podlaga moderni umetnosti.

Odkod to, da iz načela humanitete sledé tako strašne posledice? Odtod, ker moderna umetnost nima več pravega pojma o humaniteti. »Največja umetnost je tista, ki išče v človeku to, kar je v njem človeškega.« Tako piše Aškerc. A človeško mu je vse, kar je v človeku ali na človeku. Dosledno je tudi vse to lepo. »Narava edina bodi pravemu umetniku učiteljica«, piše krasoslovec »Slovenskega Naroda«, »samo ona, večno mlada, večno lepa. Ona je taka, kakor je izšla iz rók Njemu!«

»Ona je taka, kakor je izšla iz rók Njemu«, to je tista osodna krivoverska zmota, ki na njej sloni moderna estetika. Seveda če je narava taka,

¹⁾ »Sl. Narod« 1897, st. 91.

²⁾ ib. st. 90.

če je tudi človeška narava taka, kakor je izšla iz rók Njemu, ljubeznemu stvarniku, potem seveda je vsa lepa, saj je vsa lepa izšla Njemu iz rók. Potem gotovo mladeniči in deklice gledaje naravno podobo, naravni kip, ne bodo slabo mislili; potem je resnično geslo: *naturalia non sunt turpia*, kar je naravno, ni grdo! Humaniteta torej, kakor jo umevajo moderni realisti, »čista človečnost« sloni na podstavi, da je človeška narava taka, kakršna je izšla iz rók Stvarnikovih. A to je zmotna zoper osnovno dogmo krščanstva o izvornem grehu.

Človeška narava ni več taka, kakršna je bila in kakršna bi morala biti. V človeku človečnost ni več čista. Iz rók Stvarnikovih je izšel človek res lep; prečudna harmonija je bila v njem. A zdaj te harmonije ni več. Zdaj premaguje v človeku živalski živelj. Zdaj mora reči vsak človek s sv. Pavlom: »Vem, da v meni, to je, v mojem mesu, dobro ne prebiva; zakaj hoteti je sicer v meni, storiti pa dobro, tega ne najdem. Imam namreč dopadjenje nad božjo postavo po notranjem človeku; čutim pa drugo postavo v svojih udih, katera se bojuje zoper postavo mojega duha, katera me deva v sužnost pod postavo greha, katera je v mojih udih.« (Rim. 7.) Ta postava je postava poželjivosti. Nekdaj so v človeku vse sile bile pokorne umski volji in volja postavi božji in telo duši; a prvi greh je porušil to soglasje in z vso močjo se je pojavila počutnost. Le tisti, ki brez razbora in izkušnje prisega na evangelij Rousseaua, da je človek, kakor zdaj izhaja iz rók narave, popoln, le tisti more pisati, kakor je pisal »krasoslovec« »Slovenskega Naroda«: »Da je mladenič gol, čisto gol, to ne pride na misel nedolžnim bitjem. Samo uživajo umetnino, golega telesa ne vidijo, saj jim je to čisto neznano...« Zdi se, da ta sicer mogočni krasoslovec malo pozna človeško srce, človeško življenje, ali pa se le dela tako — »nedolžnega«.

Denimo torej, da je »največja umetnost tista, ki išče v človeku to, kar je v njem človeškega«. A ni vse, kar je v človeku, čisto človeško; narava človekova, kakršna je zdaj, ni vsa lepa. V človeku je marveč mnogo živalskega, v naravi človeški je velika disharmonija. Zato pravi umetnik ne sme fotografovati življenja, življenje ni poezija, ampak v človeku in življenju mora iskati, kar je človeškega; tisto mora očistiti, tisto mora povzoriti po pravzoru človeka, kakor je izšel iz rók božjih.

Dà, odkriti bodimo, niti vsega, kar je čisto človeško in lepo, ne sme umetnik prikazati. Kakor je Bog zaprl človeku raj, tako mu je odrekel kos lepote.

Krasoslovec »Slovenskega Naroda« piše: »Gospodje! Umetniki vemo, da je človeka ustvaril Bog, obleko pa le krojač (ki pa je, kakor kaže današnja moda, brez estetičnega zmisla in okusa). Človeka je ustvaril Bog na svojo sliko in priliko..., torej je to človeško telo krona stvarjenja, je estetično lepo in kot tako brezpogojno prvi sužet lepe umetnosti.«¹⁾

V tem dokazu je več zmot. Najprej Bog ni ustvaril človeškega telesa kar takega po svoji sliki in priliki, ampak človeka. Zato bi k večjemu

¹⁾ »Slov. Narod« 1897, št. 125 v podlistku: Morala v umetnosti.

sledilo, da je človek krona stvarjenja, estetično lep in kot tak brezpogojno prvi sujet lepe umetnosti. Potem pa v tem dokazu zopet tiči ona radikalna zmota, da je človek še vedno tak, kakršen je izšel iz rok božjih. »Narodov« krasoslovec dosledno tají dogmo o izvirnem grehu.

Recimo tudi, da je človeško telo krona stvarjenja in torej estetično lepo, a izvorni greh je kriv, da mora biti večini ljudi nago človeško telo — »zakrita saiška podoba«.

Ali je izvorni greh oskrnil človeško lepoto? Tega ne bi rekli. Res je, marsikatero telo ni več lepo, ki bi bilo lepo brez izvirnega greha. Zakaj vsi vplivi, ki so v kvar telesni lepoti, fizični in moralni, so posledki izvirnega greha. Brez izvirnega greha bi ne bilo ne bolezní, ne boli, ne strahú, ne žalosti. A denimo, da bi se telo ne bilo nič izpremenilo, ali da bi nam umetnost kazala telo, kakršno je izšlo iz božjih rok, vendar telo kar tako ne more in ne sme biti »prvi sujet lepe umetnosti«. Le preveč se je namreč izpremenil tisti, ki bi užival telesno lepoto.

Človek, posebno mlad človek ne more več gledati in uživati s čistim čuvstvom vse telesne lepote. Zakaj ne? Zato ne, ker po izvirnem grehu telo vzbuja še drugi močnejši čút, čút poželjivosti. Zeló se moti »Narodov« krasoslovec, če misli, da o nagih slikah v gotovih pozicijah le »nravno že do cela izkvarjen človek misli slabo«. Resnica je marveč, da take slike morajo izkvariti tudi najbolj nedolžno bitje. Odkod bi sicer sploh prihajala moralna izprijenost? Čudno se nam zdi, da »realisti« tajé tako očividna dejstva!

Ne bodimo farizeji! Človek, ki vé, kaj je, vé tudi, da so lahko take podobe in slike prava poguba za cele generacije!

Ker pa o takem pogledu čút poželjivosti prevladuje, zato je človek dolžan z zatajevanjem neomadeževano ohraniti svoje srce, dolžan je odreči se »užitku, ki bi ga ponajvečkrat omadeževala nenravnost!

Razvneli se bodo »realisti«: »Torej lepota ni več lepota? Praviš, da je človeško telo lepo, a potem zopet trdiš, da ga navadno človek ne sme gledati! Kako se to ujema?«

Prav dobro se ujema. Pogledjte bolnika, ki ga oči bolé! Kako zapira oknice, spuščá zaveso pred ono solnčno svetlobo, ki lije življenje, kamor posije! Ali svetozor ni več lep? Še je lep, a bolnik ne sme uživati njega lepote, ker mu bliščeča svetloba poraja še drugi čút, čút bolečine! Če hoče sebi dobro, se bo odrekel lepega svetozora, dokler ne ozdravi. Tako je tudi z grešnim človekom. Telo je še lepo, a Adamov otrok ne sme uživati te lepote, ker je ne more brez pogube. Naj se je telesna lepota premenila ali ne, on sam se je močno izpremenil. Tedaj, ko je bilo srce še svobodno greha, je s čistim veseljem gledal vse prelepo stvarstvo božje, tudi telo; zdaj tega ne more in ne sme več. Takrat pač, ko se bo njegov duh zatopil v nestvarjeno božjo lepoto, takrat, ko bodo minili zadnji nasledki izvirnega greha, takrat bo se človeku zopet odprl raj vse lepote. Zdaj mu telo, če tudi lepo, vzbuja želenje in kipenje srca, ki mnogokrat ni — čisto.

Krivo je torej, da je človeško telo »prvi sujet lepe umetnosti«. Umetnost mora kazati lepoto, ki jo more uživati s čistim veseljem človeško srce, a

nagote navadno ne more in ne sme več. Zato je tudi umetnost ne sme kazati.

Kakor pa niso vse oblike lepe, ali pa vsaj ne vzbujajo samo lepotnega čuta, ampak ob enem druge pogubne čute, prav tako je v življenju človeškem mnogo idej, a niso vse lepe, niso vse dostojne človeka. Izmed meteža toli raznolikih idej mora umetnik razbrati tiste, ki človeka spominjajo presrečne harmonije ter ga bližajo izgubljenemu idealu.

Le ta je pravi nauk o čisti človečnosti. Po tem nauku je res, »da ne moremo govoriti ne o poganski, ne o židovski, ne o indski, ne o mohamedanski, niti o krščanski estetiki, ampak o estetiki splošno-človeški.«¹⁾ Lepota je obče-človeška lastnina. Čut lepote je zasadil Stvarnik vsakemu v srce; seveda v enem je močnejši, v drugem slabejši; eden je bolj dovteten za lepoto, drugi manj. A vrlo se moti Aškerc, ko iz tega izvaja, »da versko stališče nikakor ni zadostno pri ocenjevanju umetniških in pesniških del; marveč, da je skrajno enostransko«. Vrlo se moti, ko pravi, da »kdor se postavi na tako stališče, ta mora dosledno zavreči najlepše bisere svetovne literature in umetnosti starega in novega časa.«²⁾

Odkod so biseri „svetovne umetnosti?“

»Največja umetnost je tista, ki išče v človeku, kar je v njem človeškega.« A nič ni v človeku bolj človeškega, nego li je — vera. V človeku je zdaj marsikaj živalskega, a poleg tega leži v človeškem srcu še vedno božje seme. Če katoliški duhovnik prosvetljenega devetnajstega veka tega ne vé, naj ga pouči pogan Ciceron: »Narava je dala človeku iskre in semena (igniculos atque semina) kreposti, pred vsem bogoljubja.«³⁾ Narava torej sama nam je zasadila vero v srce. Zato po pravici pravi Tertulijan: »To je največji zločin, da ga nočejo pripoznati, ki ga morajo spoznati . . . Duša naša, naj ji oklepa ječa telo, naj je prepojena s slabo vzgojo, požensčena od sle in pohoti, naj je dekla krivih bogov, ko se strezne iz požrešnosti, iz spanja, v boleznih, **Boga kliče** . . . O testimonium animae naturaliter christianae!⁴⁾ Če torej umetnost išče v človeku, kar je človeškega, bo našla v njem tudi vero.

A še več. Vera je pripoznavanje človeka, da je ves od Boga, in za Boga, kakor je res. Ni torej mogoča v človeku nobena »čisto človeška« misel, nobena želja, noben migljaj, nobeno dejanje, ki ne bi bilo od Boga in za Boga, ki ne bi bilo torej prepojeno z vero. Nič ni potemtakem čisto človeškega v človeku, kar je v nasprotju z vero. A kar ni čisto človeškega, temu ni mesta v umetnosti. Versko stališče torej ni nikakor »skrajnje enostransko«, ampak je najširše stališče, edino vseobsežno stališče humanitete. Prvo, kar hoče humaniteta, čista, neoskrunjena in

¹⁾ »Lj. Zv.« 1897, 310.

²⁾ *ib.*

³⁾ Tusc. I. III.

⁴⁾ Apolog. c. 17.

neizkaljena človečnost, je vera. Pod ozirom na Boga se mora razvijati v vsem, če ne, se izrodi in omadežuje in pade v oblast živalskemu življu.

Ker pa je to vero čisto in neoskrunjeno podedovalo le krščanstvo (in jo ob enem usovršilo in osvetlilo z nadnaravnim sijajem), ker je torej res »anima naturaliter christiana«, po naravi svoji in naravi krščanska, zato tudi ni krivo, če pravimo, da je le ena estetika prava — krščanska. Estetika je sicer sama o sebi »splošno-človeška«, a to, kar je splošno-človeško, se je vse in čisto ohranilo le v krščanstvu.

Torej mi vendar zametamo »najlepše bisere svetovne literature«? Kratko in malo ne! Mi pripoznavamo lepoto v svetovni literaturi in pri tem nikakor nismo navskriž z »verskim stališčem«.

Prav zato, ker je »anima naturaliter christiana«, ker je narava sama vrgla v srce iskre bogoverstva, vrgla semena bogoljubja; prav zato, ker je potemtakem vsako brezverstvo in vsako krivoverstvo profinaravno; prav zato človek nikdar ni dosleden brezverec, nikdar ne dosleden krivoverec. Kadar sledi čistemu gonu svoje narave; kadar ga prehiti čista narava, oblada čisti naravni čut, premaga čisto vrojeno čustvo, tedaj vselej živi in dela, govori in poje, piše in riše kot bogoverec, recimo — kot kristjan.

Nobeno svetovno naziranje, ki je v nasprotju s krščanstvom, ne prevzame človeka tako, da bi si bil vedno dosleden v vsem življenju in mišljenju, snovanju in delovanju, prav zato ne, ker so v naravi kali drugega, krščanskega naziranja, in narave sleči ni mogoče. Zato je v človeku vsekdar marsikaj krščanskega, in posebno to, kar se mu zdi zares lepo, je največkrat povzeto iz krščanskega naziranja, ker je povzeto pod vplivom vrojenega čistega lepotnega čuta.

Taka je najpoprej lepota oblike. Preden je bila pisana kaka estetika, je bil že v človeku lepotni čut. Ta oblika se mu je zdela lepa, ona ne. Lepotni čut se lahko imenuje instinktiven čut. Zato je bolj ali manj v vseh. Tudi pogan, tudi mohamedan izbere torej lahko svojemu umotvoru lepo obliko. Lepa bo, če izbere ono, h kateri ga žene čisti lepotni čut. A kakor je čisti lepotni čut od Boga, tako tudi žene instinktivno človeka, da izbere obliko, kakršna je izšla iz božjih rok. Imenovati jo torej smemo v nekem zmislu krščansko obliko. Zakaj pogan izbere tako obliko le bolj instinktivno, zadnjega razloga si ne more dati, a dá ga po svojem naziranju in z zavestjo — kristjan.¹⁾ Tudi kristjan izbere lahko lepo obliko instinktivno in jo tudi, a on ve, da je lepa zato, ker je posnetek božje lepote; vé, da se mu lepa zdi, ker je tudi lepotni čut posnetek božjega lepotnega čuta.

A kar o obliki, velja tudi o idejah. Ideje vladajo tudi moralni red in potekajo tudi same iz njega. V moralni red pa je po grehu prišla največja disharmonija. Vendar tudi v porušenem templju človeškem še veje »anima naturaliter christiana«, dih krščanske duše, in zato tudi v srcu pogana navstane marsikaka krščanska ideja.

¹⁾ Govorimo vedno na podstavi, da je naravna vera čista ostala le v krščanstvu, da je torej prešla v last krščanstvu in je krščanska.

Ideja ljubezni starišev in otrok, ženina in neveste, ideja bratoljubja in domoljubja, ideja dolžnosti in pravice, ideja nrvnosti, vse te ideje, ki se na njih snujejo najlepši umotvori, so ideje, ki nastajajo tudi v mohamedanih in poganih pod vplivom »animae naturaliter christianae«.

Nikakor torej ne zametamo — »biserov svetovne literature«.

Kar se najprej dostaje o blinke, klanjamo se s spoštovanjem mnogim poganom, Homerju in Fidiji, Horacu in Virgiliju in toliko drugim. Če hočete jim damo prvenstvo, ko bi le krščanstvo ne imelo svojega Mihelangela in Rafaela, Danteja in Šekšpirja.

Kar pa se tiče idej, zopet priznavamo svetovni literaturi, naj si je tudi poganska, njih lepoto. Premnogo lepih idej so ostvarili kiparji in slikarji in pesniki. Sofokles in Eshil sta nam v svojih delih zapustila uprav velike ideje.

Seveda, to pa tudi moramo vzdržati, kadar se je »anima naturaliter christiana« zatopila v poganskem ali materijalističnem naziranju, so vzniknile poganske ideje in pojavile se poganske oblike. Tako je kult nagote pristno poganski in s poganskimi idejami so prepojena mnoga sicer v poedinostih lepa dela.

Skratka: Kar je v svetovni literaturi lepega, ni pogansko, ampak krščansko; kar pa je poganskega in ne krščanskega, ni lepo.

Korenito se torej moti Aškerc, ko pomiluje zre na one, ki stojé na — verskem stališču, češ »versko stališče je skrajno enostransko«. Premotila ga je fraza o »humaniteti« ali pa njegovo materijalistično naziranje.

Versko stališče je najvišje stališče. Kdor ne sodi umetnosti z vidika religije, ta bo nujno zablodil tja, kamor so zablodili dekadentje. Brez religije, brez vere bo tudi za umetnost prišel bankrot, kakor je prišel za modroslovje. In zares ne čudimo se, da je začelo v Slovencih bohotno širiti se slavlje in posnemanje onega Zole, ki o njem pravi z bridkostjo Stritar: »Narod, kateri se s teboj ponaša, kateremu si ti nov prerok v leposlovju; narod, kateri tako hlastno bere nagnusne tvoje spise; narod, kateri ne vstane v sveti jezi kakor eden mož in te ne sune ter zapodi sramotno čez meje . . . ta narod bliža se svojemu propadu!«¹⁾

Toliko o prvem načelu moderne estetike, ki jo v »Ljubljanskem Zvonu« razklada teoretično in praktično — Aškerc.

Tudi Aškercu samega sodimo mi s stališča — religije. Priznavamo, da mu je Stvarnik vsadil v srce močan lepotni čut. Žal, da se je ta čut razvijal samo gledé na obliko, na tehniko, v kateri je »mojster«, a lepotni čut idej mu je zamoril moderni liberalizem, ki mu je vse lepo, le ne to, kar je krščansko. Aškerc bi moral razgrehbsti pepel s pogorišča svojega krščanstva, potem bi utegnil biti pravi »pesnik trpinov«, pevec - prorok, zakaj pod pepelom tli še tudi v njem »anima naturaliter christiana«, božansko ognjišče — lepih idej.

¹⁾ Stritar V. 399.

Slovstvo.

Ateizem na višjih šolah.

Durch Atheismus zum Anarchismus. Von Nikolaus Siegfried.¹⁾ S tem naslovom je izšla jako poučna knjižica, namenjena visokošolcem, kateri na državnih univerzah iščejo višje izobrazbe. Pod psevdonimom se skriva eden najboljših poznavateljev novejšega modroslovja. Pisatelj nam opisuje, kaki modroslovniki nazori se podajajo visokošolcem na nemških vseučiliščih. Z enega vseučilišča na drugo, od tega profesorja do onega gre pisatelj z visokošolcem, in iz spisov onih mož, ki veljajo za stebre napredka, dokazuje, kak strup podajajo svojim poslušateljem. Mladenič postane vsled visokošolskih predavanj ateist. Če Boga ni, je avtoriteta prazna beseda; liberalni profesorji, ki tajé osebnega Boga in zato državi prilastujejo vsemogočnost, nimajo nobenega dokaza za svoje nauke; njih nauk o državni avtoriteti visi v zraku, če ni zakonodajalca, kateri ima oblast sam iz sebe, ker je osebni zakonodajalec — Bog. Duhovito popisuje pisatelj dušne borbe dijaka, kateri prestopi v socialno demokracijo, ker se mu studij protislovje in samovoljnost liberalnih zistemov. A tudi v socialni demokraciji ga teži neznosna avtoriteta — kruto samodršstvo samopridnih kolovodij, kateri izpodkopujejo vsako avtoriteto, a hočejo imeti vendar vso oblast zase. Iz spisov najglasovitejših socialistov dokazuje, kako hinavsko je počenjanje mož, ki pravijo z Liebknechtom: »Naša stranka taji vsako avtoriteto v nebesih in na zemlji« (str. 75), a silovito zatirajo v svoji stranki vsako gibanje, katero je naperjeno proti kolovodjem! Če Bog nima besede, kdo pa je dal besedo Beblu in Liebknechtu? Visokošolec kmalu zapusti tudi to stranko, in postane anarchist. Če ni Boga, ni nobene avtoritete, to je glavna misel, katera se kaže v teh prvih treh poglavjih. K sklepu privede pisatelj svojega junaka po poti pravega modroslovja do vere in do poštenosti nazaj.

Iz tega pregleda se vidi, da je pisatelj po pravici zapisal pod naslov svoje knjige besede: »Poučna slika iz sedanjega visokošolskega življenja, posvečena vsem, kateri ljubijo svoje krščanstvo.« Iz mnogoštevilnih zgledov naj vzamem tu le nekatere, iz katerih se spozna, kaj se dandanes na državnih vseučiliščih uči pod pretvezo znanosti.

Profesor dr. A. Döring v Berlinu uči, da ima vera »v svojem lastnem bistvu prežečega sovražnika«, kateri ji brani, da ne more delovati za blagor človeške družbe. »Ta sovražnik je iluzorični značaj verskih predstav, kateri je jasen že preprostemu razumu Če to spoznava že preprosta pamet, je pa napredujoča znanost prava dojka nevere . . . Odkar so Kopernik, Kepler, Newton ustanovili novo astronomijo, je domnevana zgodovina božjega razodetja postala čisto nepotrebna v vesoljstvu, in Laplace je lahko rekel, da za osnovanje te znanosti božanske hipoteze ni treba.«²⁾ Z višine tako prosvet-

¹⁾ Freiburg im Breisgau. 1895. Herdersche Verlagshandlung. Dobi se v »Katoliški Bukvarni« v Ljubljani za 60 kr.

²⁾ Döring: Philosophische Güterlehre. 410—411.

ljene znanosti govori gospod profesor seveda jako zaničljivo o »iluziji vere v božjo previdnost, povračilo in izvoljenje.«¹⁾ Zlasti vera v boljše življenje po smrti je »eine echte primäre Illusion.«²⁾

Nič boljši od tega narodnega ekonomista ni profesor etike Fr. Paulsen, korifej prve vrste. Človek ne bi verjel, da si je mogoče izmisliti tako neumnost, kakoršno uči ta slavni profesor: »Monoteizem, kateri smatra Boga individualno bit poleg drugih biti, in ki pravi, da Bog deluje na svet kot izven njega bivajočo bit — ni nič različen od politeizma.«³⁾ Vera v osebno nesmrtnost duše mu je »sanjarstvo«⁴⁾ V krščanski veri je marsikaj, »kar se je naši pravi veri že davno odtujilo, n. pr. vera v čudeže in zle duhove.«⁵⁾ Ker je gospod profesor tako neveden v temeljnih resnicah, mu radi verjamemo, če zatrjuje, da mu je »težko kaj odgovoriti onim, ki pravijo, da vodi znanost v ateizem.«⁶⁾

Profesor Förster v Berlinu uči, da v vesoljstvu »ni mesta za nadnaravne sile, katere bi stale nad naravnimi silami.« Kaj je človeška duša, to zna ta materijalist jako učeno povedati: »Ona je rezultat, ki nastane iz presnavljanja in združenja v zunanjem svetu in v našem telesu delujočih nižjih oblik energije v energijo finejše organizacije, višjega trajanja in večje sile.«⁷⁾

Posebno veliko veljavo ima sedaj profesor G. pl. Gizycki v Berlinu. Na podlagi jako zmedenih, večinoma panteističnih in nerazumljivih pojmov je sestavil nekako moralo, katera naj bi prosvetljeni družbi nadomestovala krščanstvo. Tu naj sledi nekaj zgledov neslanega modrovanja, iz katerega morajo celó protestantski kandidati bogoslovja delati izkušnje, če poslušajo pri njem moralo:

»Smrt je konec vsega zla — meja, onstran katere ni niti dobrega niti slabega.«⁸⁾ »Nismo strahovi, ampak živa telesa. V kolikor pa smo tvar in sila, smo večni.«⁹⁾ »V dobro družčino pridemo, če umrjemo . . . Mati zemlja ne more biti hudobna.«¹⁰⁾ Gizycki graja sv. Pavla, ki je rekel, da je brez vere nemogoče, Bogu dopasti, ker: prava pravdnost ni v nobeni zvezi z vero.¹¹⁾ Kdor veruje, je po Gizyckega nauku celó slabši od brezbožneža, ker vernik »je vedno v strahu in v dvomu, ker spoznava, da njegova vera nasprotuje moderni znanosti, oni pa, ki se vsega popolnoma udaje toku duševnega napredka (to je brezverec), je vzvišen nad dvome boječih duš.«¹²⁾ Vera je »gespenstische Auffassung der Dinge«, čustva kristijana so »geistig-sinnliche Erregungen«, kar nas uči vera, je »čaroben svet«.

Tako uči profesor morale! In on hoče, da se v tem duhu vzgajajo že otroci! »Naprednjak bo vzgojil svojega otroka tako, da ga bo otel v boju med nazori stare Palestine in srednjega veka in med nazori devetnajstega stoletja . . . ker ne bo njegovih нравnih predstav družil z verskimi nauki, ki

¹⁾ Döring. Tam. 202. — ²⁾ Döring. Tam. 211.

³⁾ Paulsen: System der Ethik. I. 387. — ⁴⁾ Tam. 401. — ⁵⁾ Tam. 396. — ⁶⁾ Tam. 387.

⁷⁾ Förster. Vortrag über Naturwissenschaft und Ethik.

⁸⁾ Gizycki: Moralphilosophie. 361. — ⁹⁾ Tam. 365. — ¹⁰⁾ Tam. 364. — ¹¹⁾ Tam. 465.

¹²⁾ Tam 476.

se ne dajo dokazati.«¹⁾ — Tudi naš Bog in Zveličar sam se brez kazni sodi na katedru »morále«: »Dasi (naprednjak) Jezusa priznava za največjega nраво-slovca, ga vendar ne smatra za vsemu zadostujočega in nezmotljivega. Jezusova morála potrebuje dopolnila, katero ji dajo grški in rimski modri-jani, popraviti in izpopolniti jo morajo pridobitve novih izkustev dveh tisoč-letij.«²⁾ Od moža, ki tako oblastno trdi o stvareh, o katerih pojma nima, seveda ne moremo pričakovati drugačne sodbe o krščanstvu, nego je ta: »Da krščanstvo propada in gine, o tem ne dvomi noben nepristranski opa-zovalec. Supranaturalizem se umika iz svojih zadnjih trdnjav.«... »Naš Bog bodi samo dobrotā, ki je v človeku samem.«... »S tem, da človek zavrže vero v drugi svet, povzdiguje svoj značaj.«...³⁾

Kolega gospoda Gizyckega, profesor E. Zeller, je njegov vredni tovariš. Stvarjenje je »ein sinnvoller Mythos.«⁴⁾ — »Pojem dolžnosti deluje na nas z isto silo, če mislimo, da so bili naši pradedje sinovi bogov ali gorile.«⁵⁾ Vera v čudeže »se ne strinja s sedanjim načinom našega življenja.«⁶⁾ Kristus ni Bog, ampak človek. Še le polagoma se je »razvila vera v nadčlo-veško naravo onega, kateremu jo pripisujejo.«⁷⁾ Da je Jezus Kristus od mrtvih vstal, to je gospodu profesorju seveda jako neljubo, ker mu prevrže ves zistem. Zato pravi kar kratko: »Istinitosti takega dogodka mi ne bi mogli priznati, naj bi bila kakor koli dokazana.«⁸⁾ Vera v hudobne duhove je brez dvoma res izrečena v svetem pismu, »a samo v najnižjih slojevih še straši ta vera.«⁹⁾ Kako karikaturō slika profesor Zeller svojim poslušateljem pod imenom krščanstva, če o veri sploh uči: »Ne samo, da se dogme lahko menjajo, dogme se celō morajo izpreminjati, če se hoče vera ohraniti.«¹⁰⁾ »Svet ni imel začetka v času,¹¹⁾ se sploh nikdar začel ni.¹²⁾ Kjer se deluje zaradi pokorščine do neke druge (božje) volje, tam ni nravnih dejanj.«¹³⁾

Na drugih vseučiliščih ni nič boljše. V Jeni uči profesor Häckel: »Čisto napačna je predstava osebne nesmrtnosti.«¹⁴⁾ Kristusova vera je »krščanska mitologija.«¹⁵⁾ O veri v Boga pravi: »Kolikor je združena ž njo predstava takozvanega osebnega Boga, je po največjih napredkih monističnega spozna-vanja narave čisto premagana.«¹⁶⁾ »Od kod pa je ta Bog? Kaj je delal pred stvarstvom? Od kod je dobil tvarino? Na polju res znanstvenega modroslovja bo zastarela predstava antropomorfnega osebnega Boga čisto izginila, še predno se konča to stoletje.« Vera je: »Druck der Unvernunft.«

Profesor Th. Ziegler v Strassburgu pravi: »Vera v Kristusovo vsta-jenje je pravljica.«¹⁷⁾ Jezus je bil »virtuoz v nravnosti«. »Kakor Sokrat na polju dobrote, kakor Goethe na polju lepote, tako je bil Jezus na etično-

¹⁾ Tam. 477. — ²⁾ Tam. 477—478.

³⁾ Tam 492. — ⁴⁾ Zeller: Vorträge und Abhandlungen II. 57.

⁵⁾ Tam. 58. — ⁶⁾ Tam. 60. — ⁷⁾ Tam. 274. — ⁸⁾ Tam. 542. — ⁹⁾ Tam. 287.

¹⁰⁾ Tam. 292. — ¹¹⁾ Tam. 33. — ¹²⁾ Tam. III. 29. — ¹³⁾ Tam. II. 213.

¹⁴⁾ Häckel: Der Monismus als Band zwischen Religion und Wissenschaft. Bekenntniss eines Naturforschers (6. Aufl.) 25.

¹⁵⁾ Tam. 30. — ¹⁶⁾ Tam. 30.

¹⁷⁾ Ziegler: Geschichte der christl. Ethik. 71—72.

verskem polju lepa duša v onem etičnem pomenu, v katerem jo je ustvaril Schiller.« Ta mož je spisal zgodovino krščanske nraavnosti.

V Pragi uči profesor Jodl: Edino prava vera je ona, »ki na mesto božje ljubezni postavi človeško ljubezen, na mesto vero v Boga vero človeka v sebe samega in v svojo moč, . . . ki uči, da edini zlobni duh človekov je človek, surovi, babjeverni, sebični, hudobni človek, a da edini bog človekov je človek sam.«¹⁾ Ta »nraavoslovec« na katedru je prišel do tega zaključka, da bo še le ateizem vrnil človeštvu naravo, pomen in dostojanstvo, katero ji je vzel teizem.²⁾ Pojmu o božanstvu »je brez dvoma usojeno, da bo s staro nezmisljivo o vzroku sveta počasi, a gotovo izginil.«³⁾ Ali je gospod profesor res prepričan, da bo Bog izginil, če mu on s katedra to zapoveduje?

V Lipskem uči Viljem Wundt, slavjen kot največji nemški modroslovec sedanjega časa: »Ona vera, ki dela iz ustanovitelja človekoljubne religije Boga in mu s tem jemlje človeško-nraavstveno dostojanstvo, vera v trojico in v čudeže, je dandanes izgubila svojo moč tudi do onih ljudi, ki se s prepričanjem imenujejo kristijane, in število onih, ki so dogmatičnim tradicijam že čisto odtujeni, se je razširilo v vseh slojevih in stanovih, tudi je že splošno prepričanje, da je omenjeni sestav v nasprotju z vsemi nauki naše duševne omike.«⁴⁾ Človeška duša je »vsota naših čutnih dejanj«. Krščanski nazor o neumrjočnosti človeške duše je Wundtu »iz bajeslovnih pradôb preostala oblika ideje nesmrtnosti.«⁵⁾ Wundt uči svoje verne poslušalce tudi ta jako čudni nauk: »Gotovo smemo z vso pravico dvomiti o tem, da bi bila taka neumrjočnost etično potrebna, ali pa da ne bi bila izpolnitev take želje, če je sploh mogoča, neznosna nesreča.« »Ideja božanstva je možna samo, če mislimo boga kot svetovno voljo, in razvoj sveta kot razvoj božanskega hotenja in delovanja.«⁶⁾

Na akademiji v Münstru uči Gideon Spicker: Lessing je »pravi Luther prosvete, . . . ker nas je osvobodil jarma svetega pisma.« Kar uči evangelij, je »nebeška samopridnost.«⁷⁾ Ta mož stavi čudno vprašanje svojim učencem: »Ali ni Homerjev podzemski svet in krščansko nebo ravno tak izrodek domišljije, kakor potovanje skozi kraljestvo monad?«⁸⁾ Spicker pre-rokuje, da bo vera prihodnosti »individualistični panteizem«.

To je nekaj podatkov iz navedene knjige. Vprašam lahko čitatelje: Ali je med navedenimi profesorji kateri, ki se še sme imenovati kristijana? Nobeden.

Kako pa deluje taka šola na dijake? Profesor Häckel govori jasno:

»Akademična mladina pride na vseučilišče navadno med osemnajstim do dvajsetim letom. V teh letih so mladeniči že po lastnem pre-mišljevanju prepričani, da je znanost zavrgla cerkvene dogme, ali bolje: to pre-mišljevanje je že tako razvito, da že v prvem polletju akademičnih studij, občevaje s prosvetljenimi tovariši in prepričani od svetlobe, katero razširja učenje nraav-slovnih ved, zavržejo popolnoma religijozno vero.« (Str. 28.)

¹⁾ Jodl: Geschichte der Ethik. II. 290. — ²⁾ Tam. 290.

³⁾ Tam. 608. Opomba 36. — ⁴⁾ Wundt. Ethik. (2. Aufl.) 662.

⁵⁾ Wundt. Vorlesungen über die Thier- und Menschenseele (2. Aufl.) 479.

⁶⁾ Wundt. System der Philosophie. 403.

⁷⁾ Spicker: Lessings Weltanschauung. Predgovor. — ⁸⁾ Tam. 367.

Kdor želi še več podatkov, naj jih zajame iz navedene knjižice, katero naj bi vsak oče dal svojemu sinu, da ga spremlja v nevarnostih, katere mu stavi vseučiliško življenje. Naj dostavim le nekaj misli!

1. Tudi na avstrijskih vseučiliščih je mnogo profesorjev, kateri ne zostajajo prav nič za navedenimi nemškimi »učenjaki«. Materijalizem, darvinizem, panteizem, racijonalizem itd. v najrazličnejših kombinacijah se predavajo.

2. Kdor hoče doseči kako državno službo s svojimi studijami, je prisiljen, na državnih univerzah poslušati predavanje, ker v liberalni državi vlada tiranstvo šolskega monopola.

3. Ali se je čuditi, da vzrašča mladina pod vplivom takih načel v »novih strujah«?

4. Ali ni velika krivica, če morajo katoliški stariši dati svoje sinove izkvariti, in morajo še drago plačevati za to?

5. Ali je pravično, da »katoliška« država nima nobenega katoliškega vseučilišča?

6. Ali je neopravičen enoglasni klic vseh katoliških socijologov, da se rešitev socijalnega vprašanja začenja pri šoli?

7. Ali ne izpolnjujejo školje in vsi zavedni katoličani samo svoje dolžnosti, če zahtevajo temeljite preosnove šol?

Evgen Lampe

„Balkan.“ *Jedinstvu i bratskoj slogi*, izdao dr. Aleks pl. Bresztyenszky. Sv. I. god. II. Zagreb 1897. — Koncem meseca malega travna nam je došel nov zvezek tega znamenitega hrvaškega lista za cerkveno zedinjenje. S tem zvezkom je nastopil »Balkan« svoj drugi tečaj. O prvem tečaju smo obširneje govorili že na drugem mestu.¹⁾ Ker je ideja, katero zastopa ta list, velikanska in zlasti za nas Slovane jako važna, ker ima ta list dalje mnogo zagrizenih nasprotnikov, gorečih in zavednih prijateljev pa malo, zato želimo tudi na tem mestu nekoliko izpregovoriti o njem.

Prvi zvezek drugega letnika obsega na 142 straneh deset daljših in krajših člankov. Prvi članek str. 3—56 je nadaljevanje iz drugega zvezka lanskega letnika: »Zar p a p a n i j e n a s l j e d n i k s v. P e t r a ?«

V prejšnjem zvezku je dokazal iz svetega pisma, da je Kristus postavil sv. Petra poglavarja svoje cerkve in da kot tak mora imeti tudi svoje naslednike. V istem zvezku navaja tudi razlaganja sv. očetov k dotičnim mestom sv. pisma, kakor tudi zgodovino vprašanja, ali je sv. Peter res prišel v Rim in ondi umrl.

V tem zvezku pa pisatelj dokazuje v I. delu, da je Peter bil v Rimu in je ondi umrl. Prvi in splošni dokaz za to je dejstvo, da je v zgodovini bilo vedno papeštvo središče krščanstva; ako torej sv. Petra ni bilo v Rimu, cela zgodovina in ves razvoj krščanskih cerkvâ sloni na laži, kar nasprotuje naravnim in nravnim zakonom in je torej nemogoče.

¹⁾ Glej „Slovenec“ št. 18., 19., 20., 21., 22., 25., 29. let. leta pod naslovom: „Novo podjetje na slovanskem jugu“.

Tudi najhujši nasprotniki papeštva priznavajo, da je v petem stoletju bilo splošno prepričanje krščanskega sveta, da je sv. Peter zadnja leta v Rimu živel in umrl. — Odkod to prepričanje?

Pisatelj dokazuje iz spisov cerkvenih očetov in pisateljev, da je to prepričanje prehajalo kot dedščina iz stoletja v stoletje, da je bilo splošno tudi v četrtem, v tretjem, v drugem in celó v prvem veku.

Prič bi se dalo navesti sicer še veliko več; a kar jih je pisatelj navedel, dokazujejo dovolj, samo bi trebalo natančneje navesti, kje se nahajajo dotična mesta, tem bolj, ker ima spis apologetično-polemično smer.

Vprašanje, ali je sv. Peter bil v Rimu, je sicer že nekoliko zastarelo, a ker pravoslavni Srbi že zdavna prekuhano jed zopet pogrevajo, je bilo prav, da je »Balkan« izpregovoril tudi o tem vprašanju.

Ravno, ker se je o tem že toliko pisalo, bi bil ta članek lahko nekoliko popolnejši. Pisatelj je n. pr. popolnoma prezrl starokrščansko umetnost, ki tudi daje močnih dokazov za primat Petrov in njegovo smrt v Rimu. — Nasprotno pa bi bil lahko nekoliko okrajšal drugi del. Tukaj namreč dokazuje, da nasledstvo na Petrovi stolici ni pretrgano in v ta namen našteva kar po vrsti papeže do konca zahodnega razkola. K čemu to? Dovolj bi bilo dotakniti se le najbolj zamotanih slučajev in pred vsem dogmatično in pravno pokazati, da nevreden papež nikakor ne pretrga nasledstva, kakor je lepo rekel že Leon V.: »Petri dignitas etiam in indigno herede non deficit.«¹⁾ Pisatelj dalje izkuša, kar je črno, nekoliko olepšati in se pri tem sklicuje na Hergenrötherja, Hefele-ta in Jungmanna, kar je čisto neumestno v spisu, ki je namerjen proti nasprotniku katoličanstva.

Drugi članek je »Pogovor med grškim in latinskim duhovnikom« (nadaljevanje). V tem zvezku se jasno in poljudno razpravlja preporno vprašanje o izhajanju sv. Duha in o dodatku Filioque v latinski veroučbovosti.

Tretji članek »Bezgrješno začééé bl. dj. Marije u istočnoj crkvi« je povzet iz spisa bivšega vseuč. profesorja dr. Frankija in spisov Pasaglia; torej ni izviren in tudi ni predmet vsestransko obdelan.

Četrti članek (str. 93—118) nas seznanja z imenitnim ruskim bogoslovcem Makarijem († 1822 kot metropolit moskovski). Spisal je pravoslavno dogmatiko, ki je l. 1883. izšla že v četrti izdaji in je prevedena na francoski in srbski jezik, a tudi na nemški od Blumenthala, česar pisatelj ne omenja.

V tem zvezku pisatelj razvija glavne točke iz uvoda Makarijeve dogmatike; potem navaja rimokatoliške bogoslovce ter naposled primerja drugo z drugim in dela sklepe. Kolikor smo doslej zvedeli iz Makarijeve dogmatike, bi pač lahko podpisal vsak rimski bogoslovec. Le sedem vesoljnih zborov dela ruskemu bogoslovcu čudne težave. Z ene strani priznava, da se dogme vedno razvijajo v cerkvi in da ta ima vedno pravico zaklad božjega razodetja izražati v dogmatičnih obrazcih; z druge strani se pa kakor klešč drži sedem prvih ekumeničnih zborov.

¹⁾ Sermo I. in annivers. assumpt. ad pontificatum.

Naravnost izjavljamo, da nam je ta članek posebno drag v tem zvezku »Balkana«. To je edini pravi pot k zedinjenju, da se med seboj spoznamo. Pri nas se vedno toži, da orientanci nimajo nikakšnega pojma o bogoslovju zahodne cerkve, in to je v obče resnica; toda nasprotno zopet orientanci tožijo, da zahodnjaki ne poznajo vzhodne cerkve in njene bogoslovne véde, in tudi to je res, — žalibog najbolj ravno pri nas Slovanih. Pisatelj teh vrstic je imel že večkrat priliko slišati in brati, da so orientalni popje sami nevedneži, katerim je ves dogmatični pouk v psovanju in polemiki proti rimski cerkvi, o znanstvenem delovanju vzhodne cerkve se pa malo ali nič ne vé.

Od str. 119—128 imamo »Nekoliko pisama protopresvitera Evsenija protopresviteru i doktoru Visarionu«. Ta članek obsega sedem listov »protopresvitera« Evzenija, v katerih prijatelju naznanja svoje dvome in pomisleke o razkolni cerkvi. Želeti je, da bi se ti dvomi uvaževali.

Str. 129—133 je književno poročilo o »Bessarionu«, italijanskem listu za unijo. Potem sta dva članka, preložena iz francoskega, o nauku kaldejske cerkve o primatu in izhodu sv. Duha, toda dotične citate bi trebalo podpreti z jezikovno-zgodovinskimi dokazi. Naposled še sta dve kratki književni poročila.

S prostorom bi uredništvo že moralo biti nekoliko bolj varčno. Zadnji članki so tiskani, kakor kake vladarske diplome in zadnji list je ostal čisto prazen. Naj bi list prinašal književna poročila, zlasti iz slovanskih jezikov, o delih, ki se tičejo cerkvene unije in sploh orijentalne cerkve.

Marsikdo bi si kaj več želel, toda »Balkan« mora orati trdo ledino in se bo le sčasoma izpopolnil. Priporočamo ga kar najtopleje omikanim verno-narodnim Slovencem. Ideja, katero »Balkan« zastopa, je velika v verskem, kulturnem in narodnem oziru. Ustreza prav želji sedanjega papeža, in če tudi ne smemo preoptimistično soditi o zedinjenju, vendar bo tudi s tem olajšan pot k oni idealni cerkvi, ko bo en pastir in en ovčinjak. — Nadalje pa bi bilo želeti, da bi učeni možje zlasti na Hrvaškem s svojimi spisi pospeševali nalogo »Balkanovo«. Bogoslovni profesorji zagrebškega vseučilišča so k temu pred vsem poklicani. Tako bi »Balkan« utiral pot tudi strogi bogoslovni védi na slovanskem jugu. Dokler nimamo razvite bogoslovne véde, je naše znanstveno delovanje luknjasto in pomanjkljivo. A na tem polju moramo delovati vzajemno vsi Jugoslovani.

Dr. Fr. Kovačič.

Drobtinice.

(Leo Taxil pa masonstvo.) Znano je pač že vsem, da je Leo Taxil premeten kovar in slepar, ki mu ne gre nobena vera več. Z drzno brez-sramnostjo je hlinil izpreobrnjenje, pisal izpovedanja bivšega prostomiselca, razkrival ložo in nje brezbožno počenjanje, nazadnje pa, ko so mu prišli na sled, hladno proglasil se za sleparja ter se rogal lehkovernemu svetu. Ni

moči tajiti, da so mu nekateri francoski katoličani malo razborito verjeli in s svojim svedočanstvom in dostojanstvom še mnogo drugih po raznih deželah zvedli na led. Z druge strani pa je zopet do cela napačna misel, kakor da je Taxil prevaral samo katoliško cerkev. Zdaj, ko so časniki že do dobra preresetali vso stvar in je posebno jezuit Gruber, od prvega početka najhujši nasprotnik Taxilov, (znano je, da ga je Leo Taxil na tridentinskem shodu nazval umobolnim), že dve knjigi napisal zoper Taxila in drugove¹⁾, je možno razbrati, kaj je treba misliti o tej reči.

Kar se dostaje izpreobrnjenja, nekateri še vedno mislijo, da se je bil res izpreobrnil in da zdaj le zato taji, ker bi mu sicer masoni hudo zamerili, a Gruber meni po pravici, da je bilo vse izpreobrnjenje le prazna hlimba. Leo Taxil je po naravi premeten in prebrisan hlinež, zato se mu je posrečilo, da je leta in leta zvajal tudi take, ki so ž njim prijateljski občevali. Kratko in malo pa ni zameriti cerkveni oblasti, da ga je prijazno sprejela. Saj tega vendar nihče ne more tirjati, da bi cerkvena oblast videla tudi v sree.

A papež ga je blagoslovil, poreče kdo, kardinal Parocchi je celo pisal Diani Vaughan. Tlapnje! Kardinal Parocchi je prejel, kakor je v »Osservatore Cattolico«²⁾ pojasnil tajnik Villard, pismo s podpisom: Diana Vaughan Joana Maria Rafaela. Priložena je bila knjižica: Evharistiška novena, pa nekaj denarja, nekoliko za sv. Očeta, nekoliko pa za antimasonski shod v Tridentu. Naposled se mu je pošiljateljica srčno priporočala v molitev, češ, da je v velikih bridkostih. Pismo je imelo vse znake pristnosti, in znano tudi še ni bilo, da francoska republika trpi v svoji sredi — ponarejavca matic. Kaj je bolj naravnega nego li to, da je kardinal zahvalil Diano? To je storil 16. grudna leta 1895.

Leon XIII. je sprejel Taxila le na mnoge prošnje gorečega redovnika Fouet-a.³⁾ Sprejel ga je stojé in izpregovoril ž njim komaj kako besedo. Razgovarjal se je le s patrom Fouetom. Da mu je dal blagoslov, to ni nič čudnega, če ga je hinavec prosil. Kolikokrat damo miloščino kakemu beraču, ki je ni vreden! Potem pa blagoslov ni potrjenje zmote ali greha, marveč je ravno nasprotno.

Kar se pa tiče spisov, je treba zopet razbora. Ni vse laž, kar je napisal Leo Taxil. V »izpovedanjih bivšega prostomisleca« je zlegano le izpreobrnjenje, sicer pa je Taxil zvesto opisal svoje življenje in vedenje. Zato pač ni zameriti pisatelju, ki je preložil ta izpovedanja tudi na slovenski jezik. Tudi prva razkritja o masonih nikakor niso potvare. Poznavavcem masonov so bila znana že prej, potrdili pa so jih tudi bivši masoni. Saj je celo sam Lemmi imel Taxila izpočetka za prebežnika ter se je močno hudoval nanj

¹⁾ Leo Taxil's Palladismus = Roman, oder: die »Enthüllungen« Dr. »Bataille's«, Margiotta's und »Miss Vaughans« über Freimaurerei und Satanismus von Hildebrand Gerber (P. H. Gruber S. J.). I. Theil. 1—180. II. Theil. 1—268. Tretji del še izide. — Verlag der Germania. Berlin 1897.

²⁾ 1897, st. 103.

³⁾ Osservatore Cattolico 1897. 96. »Nota« iz Rima.

in na Margiotto. Tudi knjiga Taxilova: »Tripični bratje« ima še v sebi izvečine samo stvarna dejstva, kar priznava celo tako kritični in skeptični Gruber.¹⁾ Seveda je sem ter tam že vrigel vmes kako potvaro. Še le v naslednjih delih je začel izmišljati se. Nabral je iz mistik raznih dejstev, okitil in opisal jih, potem jih pa podvrigel masonom in ložam. Zato so poznejša dela do cela nekritična. Po pravici pa terja Gruber, da tudi prvih del poslej ne uporabljajmo, ker knjige z večnosramotnim imenom Taxila niso vredne nobene avktoritete.

V knjigah Taxilovih so pač največ hrupa napravila odkritja o ženskih ložah, pa o satanizmu. Kaj se v ložah godi, tega ne vemo. Sam veliki mason Albert Pike je dejal, da ne vé, kaj počenjajo v tej ali oni loži. To pa je vendar gotovo, da po pravih ženskih ne smejo sprejemati. Ženske lože so izjeme. Po masonskem obredniku je namreč masonstvo bistveno zveza mož. Žene še niso »sprejemljive za masonsko luč«. Bati bi se bilo preprirov. Masonstvo bi ne ostalo skrivnost.²⁾ Pač pa vodijo žene in dekleta k javnim sejam; tudi jih »adoptujejo«, t. j. sprejemajo v lože, a pravih tajnih sej se ne smejo udeleževati.

Zistematičnega satanizma v ložah, pravi Gruber, ni mogoče dokazati. Tudi je satanomolje kar tako protinaravno. Če človek spozna satana kot princip hudega, ga ne more po božje častiti.³⁾ Potem pa je — in to je poglavitno — masonstvo naturalizem. Masoni tajé ne le razodetja, ampak sploh vsak nadčutni svet, vse nadnaravne pojave, zato dosledno tudi satana. Satan jim je le simbol upora proti osebnemu Bogu in simbol avtonomnega in titanskega »čistega človeka«. Odtod podobe satanove in himna satanova. Res pa je zopet in dokazano iz pristnih virov, da je »naravna religija«⁴⁾ masonov izvečine panteistično-kabalističen kult »plodivnih moči«, in odtod so brezsrarni poganski simboli po ložah.

Tudi gledé na sv. hostije meni Gruber, da je treba isto reči. Če masoni ne verujejo, jih tudi ne onečaščujejo. A priznati mora sam, da tukaj dokaz ni več pravomočen. Sovraštvo se nekako nasiti že s tem, da oskruni to, kar je drugemu svetega. To velja toliko bolj za masone po južnih deželah, ki morajo pač s protinaravnimi sredstvi zadušiti živo vest in vero mladih dni. Drugače tudi ni lahko razložiti dejstev, ki se zadnja leta tako pogostem dogajajo po Laškem. Seveda ne bi rekli, da je to po ložah — zistematiško, in to ponajveč ometa Gruber⁵⁾; ampak to je ena izmed tistih reči, ki o njih pravi Albert Pike, da ne vé, če se ne godé v tej ali oni loži.

Nauk iz Taxilovega sleparstva bodi pa ta, da se držimo v vsem sv. cerkve. Kar nam sv. cerkev ukazuje verovati, to je izvestno nezmotna resnica. Gledé na razna nadčutna dejstva in zasebna razodetja pa bodimo previdni, kakor

¹⁾ Op. cit. II. pag. 265.

²⁾ Op. cit. II. 256. Razvidno je iz tega, kaj mislijo masoni o ženskah.

³⁾ Op. cit. II. 160 ss.

⁴⁾ Op. cit. II. 261.

⁵⁾ Op. cit. II. 201.

je previdna ista cerkev! Zlasti pa imejmo pred očmi 13. točko V. poglavja nove apostolske konstitucije o indeksu:

„Libri aut scripta, quae narrant novas apparitiones, revelationes, visiones, prophetias, miracula, vel quae novas inducunt devotiones, etiam sub praeextu quod sint privatae, si publicentur absque legitima Superiorum Ecclesiae licentia, proscribuntur.“

A. U.

(Calderon na modernem odru.) Naša gledališča niso več, kar bi morala biti. Zabavajo še, a vzgajajo ne več; in ne vzgajajo več, ker prav ne zabavajo. Kar je imenoval Aristoteles v svoji poetiki »καθαρσις«, čiščenje strasti, tega moderno gledališče ne daje več, tudi moderne tragedije ne. Ni več npravne resnobe, zabava je mnogim le še to, kar draži živce. Sestre Barrisson bolj ugajajo, nego li resne Muze. Zato je velika naloga pravih človekoljubov preroditi dramaturgijo, izčistiti gledališča. Dunajska »Leonova družba« se tudi v tem oziru zaveda svojega zvanja. Trudi se, da bi vzbudila lepotni čut za pravo, čisto umetnost. Pokazala bi rada, da je vendar še neka večja umetnost nego li je ona, ki so ji edini predmet »spolni ekcesi«. Zato je priredila prelepe igre božičnice, Lisztov oratorij »Kristus«, zdaj pa samega Calderona »auto«: Veliko svetovno gledališče.¹⁾ 12. junija so igrali na Dunaju to prečudno igro. Prečudno pravimo. Zakaj dejanja nima mnogo, a ima veliko misel, in vkljub alegorijam plastično ostvarjeno. Življenje je drama. Svet je oder. Bog je ravnatelj in »režiser«. Zakon milosti njegove je »suffer«. Igralci so ljudje. Vsakemu Bog odloči svojo ulogo: ta bodi kralj, ta kmet, oni berač; ta modrijan, ona lepota. Najboljši ni tisti, ki ima največjo in najlepšo ulogo, ampak kdor jo najbolje igra. Ko bo končana drama, pride — sodba. Bog — ravnatelj bo vsakega pohvalil ali pogrjal, kaznil ali poplašal. Tej veliki misli, povzeti iz krščanskega naziranja, je dal Calderon de la Barca življenje, in kakšno življenje! Seveda ta misel je dandanašnji mnogim tuja, a prav to je bridke tožbe vredno, in toliko večja hvala gré »Leonovi družbi«, ki se ni ustrašila moderne »srede«, kakor bi dejal Aškerc, modernega »milieu-ja«, ampak je drzno priklicala Calderona, da v genijalni drami tolmači modernemu svetu stare, a večno-mlade misli. Sebi je pridobila »Leonova družba« zasluženno hvalo, mnogim poslušalcem spoznanje, da je umetnost lahko tudi »krščanska«; nam pa je dala migljaj, da nas čaka velika in lepa socialna naloga tudi ob preporodu gledališča.

A. U.

(Žrtve dobrodelnosti.) 4. maja 1897 je uničil požar pariški »dobrodelni bazar«. Poldrugsto žrtev iz odličnih rodovin je terjala strašna katastrofa. Seveda se je o tem dogodku mnogo govorilo in pisalo. Nekateri tolmačijo vsa taka dejstva za »slučaj«, drugi govoré o njih pod ozirom na previdnost božjo, zopet drugi vidijo v njih kazen božjo. Tako tudi zdaj. Indiferentisti, kakor o potresih, tako o požarih, govoré le o slučaju, o usodi, o brezčutnih naravnih zakonih. P. Olivier pa je klical Franciji: prst božji! (»Slov. Narod«

¹⁾ Cf. Reichspost 1897. 130, 134.

ga je seveda zato običal.) Nam je eno izvestno: Pred Bogom ni nobenega slučaja; brez volje Božje ni nobene usode; nobenega prirodnega zakona ni, ki bi ga ne bil vtisnil Bog. Pariški požar je za nas slučaj, za Boga ne. Previdnost božja ga je previdela in pripustila. Zakaj? Tega ne vemo. Za to gotovo, da bi bil človeštvu v prid. A kako, ne vemo. Morda je hotel Bog pokazati Franciji, kaj je brez njega; morda jo je hotel kaznovati; morda jo je hotel poučiti, da mu ni vsaka dobrodelnost ljuba; morda pa vse skupaj — kdo vé? P. Olivier je ménil, da je požar opomin božji nezvesti Franciji; in zakaj bi ne bil? Drugi pa kažejo na to, da je res »dobrodelni bazar« mnogo storil za uboge, za misijone, za cerkve, a da vendar ni bilo v njem vse, kakor bi moralo biti. Ti menijo, da je ta požar resen opomin za »moderno dobrodelnost.¹⁾ Ta dobrodelnost, ki je še najlepše, kar ima moderna kultura, vendar ni več »čista«, ni nesebična, ni po resnici krščanska. Zakaj ni je brez samoljubja, brez plesov, brez koncertov, brez gledališč, brez bazarjev. Zares tudi bazarji imajo velike madeže. »Če na priliko baroninja X. za perišče zlatov pusti, da jo prvi lahkoživec poljubi na lice, če grofinja Y. oddá svojo kramo za 50.000 fr. svojemu obožavatelju za en »lasek«, če dobé v obleki sežgane dame grešen »billet doux«, ki je kriv dvoboja med goljufanim možem in frivolnim lahkoživcem, so to sicer izjeme, vendar pa kažejo, kakšen mora biti pariški »milieu« po bazarjih. Večjo ulogo ima koketarija, nego li krščanska usmiljenost. Tudi po naših veselicah kaj radi nastavljajo kake »lepe« cvetličarice, genije, ciganke itd., da pobirajo darove za razne, tudi dobrodelne namene. Nihče ne taji, da bi brez takih zabav ne bilo marsikakega darú. Vendar pa je tudi res, da je neprimerno višji čista krščanska dobrodelnost, in bi se posušilo mnogo več solzá, ko bi ne bilo treba milosrčnosti — »moderne vabe«. — Toliko ob tem resnem dogodku, ko se ponuja toliko »refleksij«. Seveda le živim v opomin, a brez prigovora njim, ki so umrle, še manj pa onim, ki so umrle morda kot čiste žrtve dobrodelnosti. One pa so tudi umirale v zavesti, da je ogenj zanje le čistiven in da se tudi v ognju kaže — Bog ljubezni.

A. U.

(Bodoči svetovni shod vseh veroizpovedanj na pariški razstavi l. 1900.) Razni listi poročajo, da namerava francoski duhovnik Viktor Charbonnel z nekaterimi mlajšimi drugovi sklicati zastopnike vseh veroizpovedanj na svetovni shod, ki naj bi se vršil o priliki razstave v Parizu l. 1900. Charbonnel potuje od mesta do mesta, govori in piše, da bi navdušil občinstvo za svojo idejo. Potrebnost takega shoda utemeljuje približno tako-le: Izkušnja me je prepričala, da se mnogo izobražencev živo zanima za verska vprašanja. Zlasti švicarski protestantje so me presenetili v tem oziru; čudil sem se njih izvedenosti v verskih zadevah in pa njih preprosti, toda po modernih nazorih ublaženi pobožnosti. Nehoté sem se moral sramovati svojih sovernikov-katoličanov, ki se še niso oprostili poniževalnega jarma srednjeveškega formalizma. Bodoči shod naj bi bil poskus uvesti v zastareli katolicizem svobodnejše naziranje, sloneče na pridobitvah moderne omike. Bojim se sicer, da bodo moje kon-

¹⁾ Cf. na primer: Kausen: Die Wahrheit 1897. Heft 6.

ference zblodile duhove in srca vznemirile, ko se spominjam Renanovih besed: »Preprosta vera je prava; in jaz se ne bi mogel potolažiti, ko bi moral misliti, da bodo moje besede pohujšale le eno preprosto dušico, ki po svoje Boga odkritosrčno v duhu moli.« Toda ne nameravam dotikati se verskih ustrojev in dogmatičnih nauk, ki so zgodovinski tvorci in kot taki morda socialne potrebe, le nekaj več životvornega duha, nekaj več ljubezni do bližnjega hočem vdehniti v zastareli formalizem in dogmatizem. Vodilna misel mi je pa ta: Shod naj kot velika mirovna manifestacija zaključi naše stoletje, v katerem je besnelo toliko ljutih bojov in viharjev, kakor verskih, političnih, socialnih in drugih; ta shod naj o pričetku novega stoletja razglasi vsemu svetu blagovestje miru in sprave, da »smo očeta enega sinovi, ljudje vsi bratje, bratje vsi narodi«. Verniki vseh veroizpovedanj naj se zberó in slovesno priznavajo: »Vsi verujemo v Boga«, in naj skupno molijo: »Oče naš . . .«

Ta ideja ni nikakor nova. Že na svetovni razstavi v Chicagu l. 1893. je bil tak shod. A Leon XIII. je v javnem pismu na kardinala Satolli-ja vsem katoličanom odločno prepovedal udeleževati se takih shodov. In po vsej pravici! Škoda, ki jo napravljajo taki shodi v verskem oziru, se ne dá primerjati z njih koristjo. Na videz je ideja res pobožna, a po resnici navdiha take ideje le mržnja do katoliške cerkve pa do razodete vere. Duhovnik Charbonnel je morda idealist, a če je, mislec ni. Taki shodi morejo pospeševati le racijonalizem in verski indiferentizem. Njih prva posledica je, da gine v narodih r a z o d e t a vera. Na takih shodih morejo pridobiti le sekte, a edina cerkev Kristusova se more le omadeževati. Zakaj kar se sklene v verskem oziru resničnega, cerkev Kristusova že ima; a česar še nima, ni resnično.

A. B.

(Evharistični časniki.) Novodôbna veda je odpadla od Boga in zato je naredila v najvišjih vprašanih popoln — bankrot. Narodi so začeli to spoznavati in zato se vračajo nazaj h Kristusu, počasi sicer, toda vztrajno. Povsod se slišijo klici: Nazaj h krščanstvu. In res, začelo se je močno gibanje. Kristus pa prebiva pri nas na zemlji skrivnostno v presv. Rešnjem Telesu. Iz tega studenca božje modrosti — Jezusa Kristusa — so zajemali največji krščanski učenjaki, tu mora zajemati tudi naš vek. Da bi bolje spoznali Kristusa v sv. zakramentu, omenimo nekaj časnikov, ki se posebno bavijo s tem.

V slovenskem jeziku imamo poljuden časnik, »Venec cerkvenih bratovščin«, ki je začel šele izhajati, a je že na široko znan. Tistim pa, kateri se hočejo še bolj temeljito poučiti o presv. Rešnjem Telesu, je priporočati nemški časnik »T a b e r n a k e l - W a c h t«. Izhaja po enkrat na mesec v Dülmenu na Westfalskem pri A. Laumannu. Stane 1 gld. 50 kr. Tu najdeš izvrstnih, temeljitih in zanimivih člankov o zakramentalno pričujočem Kristusu. Če kdo ume laški, mu bo zeló ugajal časnik »L'aurora del secolo del sacramento«. Izhaja v Milanu in sicer šele letos. Imenuje se »zarja«. List namreč upa, da se bo v prihodnjem dvajsetem stoletju povsod posebno častilo presv. Rešnje Telo. V ta namen hočejo zidati v Milanu tudi krasno cerkev, posvečeno presv. Rešnjemu Telesu. Stavba bo velikanska in bo veliko

stala; zato po vsej Italiji nabirajo doneske za zidanje te veličastne cerkve. — List ima izvrstne članke. Prinaša tudi ilustracije. Stane 2 gld. v Milanu; dobi se pri P. Gerardo Beccaro, vodji cerkve Corpus Domini. Janez Pristov.

(Evharistični shod v Benetkah.) Narodi so se začeli zbirati okrog Kristusa, pričujočega med nami v naših cerkvah. Bilo je že osemnajst imenitnih shodov po raznih krajih. Letošnji devetnajsti se ima vršiti v Benetkah. Shod skliče kardinal in patrijarh Sarto v Benetkah. Načrt je odobril tudi sv. oče Leon XIII. Vršil se bo od 8. do 12. avgusta. Cerkevno slavje bo v baziliki sv. Marka; razprave pa bodo v nalašč zato prirejeni veliki cerkvi sv. Štefana. Tudi bo ob enem evharistična razstava.

Častno predsedstvo pri shodu bo imel benečanski patrijarh. Povodom shoda bo izšel evharistični časnik: »XIX. Congresso eucaristico Venezia«, v dvajsetih številkah, kjer bo povzeto vse, kar tiče shoda, priprave in vzporeda.

Janez Pristov.

(S katoliških vseučilišč.) Na katoliški univerzi v Freiburgu (v Švici) se je letos slovesno ustanovila naravoslovna fakulteta. Ravno ta stroka je postala ljudstvu nevarna, ker so jo dobili v najnovejši dobi v roke laži-učenjaki, ki z nedokazanimi hipotezami hočejo izpodriniti dokazane resnice. Reči smemo, da je storilo katoliško vseučilišče v Freiburgu krepak korak naprej, ker zdaj predava že enajst profesorjev v tej stroki in sicer: o matematiki, izkustveni fiziki, elektrotehniki, kemiji, mineralogiji, geologiji, botaniki, zoologiji, fizijologiji, zemljepisju in o geofiziki. Laboratoriji so se čisto prenovili, obogatili, zboljšali. Upamo, da bo vzgojilo to vseučilišče krepkih učenjakov, ki ne bodo le branili vere krivičnih napadov, ampak tudi očistili naravoslovno vedo grdih zmot, v katere je zabredla zadnji čas, ter ji pripomogli do krepkega napredka. Če se ustanovi še medicinski oddelek, bo to vseučilišče, ki se jako lepo razvija, popolno.

Katoliško vseučilišče v Lille-u je slavilo letos dvajsetletnico svojega obstanka. Rektor msgr. Bounard je rekel v slovesnem nagovoru: »Kaj je bilo teh dvajset let? Nепrestan čudež božje previdnosti. Ne le ustanovitev, tudi vzdrževanje katoliškega vseučilišča je čudež. Kaj vse so nasprotniki počeli, da bi nas zatrli! Tisoč neliberalnih postav so liberalci skovali proti nam; naslov in sodnost so vzeli našemu vseučilišču; vsilili so nam nepopolne programe, skoro bi nam bili vzeli medicinsko kliniko, — a hvala Bogu, naše vseučilišče ne živi samo, ampak rase. Tukaj, na bojišču, smo sezidali vseučiliško poslopje, knjižnice, šolo za babice, bolnišnice, nove laboratorije. Več, nego šeststo dijakov je obiskuje. Božja roka je z nami.«

Na Španskem izkušajo sedaj dominikanci ustanoviti v Cerveri v provinciji Leridi novo katoliško vseučilišče. V Cerveri je bilo že prej vseučilišče, a leta 1717. je je Filip V. preložil v Barcelono.

Ponosni so lahko Amerikanci na lepo se razevitajoče katoliško vseučilišče v Washingtonu. Združene severno-amerikanske države stojé po svoji ustavi na ateističnem temelju. V njih velja načelo: Svobodna cerkev v svobodni državi! To načelo cerkvi ne škoduje mnogo, ker katoliška cerkev

je najbolj srečna tam, kjer je svobodna in se lahko razvija in razširja brez birokratičnih zadržkov, ugovorov, pomiselkov, pisarij in nadzorstva. A to načelo je pogubno za državljane, ker ne brani njihovih duš, ki so ustvarjene za Boga, ne pa za birokrate. Zato je velepomembno predavanje, s katerim se je začel letos na washingtonskem vseučilišču tečaj iz socialne ekonomije. »Država bodi pokorna božjim zapovedim!« ta glas se je razlegel s katoliške vseučiliške stolice med ameriško ljudstvo.

Veseli nas, da lahko poročamo o tako lepih uspehih katoliške znanosti. A boli nas pri tem, da o Avstriji ne moremo poročati še nič takega. Snuje se sicer katoliško vseučilišče v Solnogradu že dolgo; že davno bi bilo lahko ustanovljeno, ko bi avstrijski katoličani imeli več zavednosti in odločnosti.

A da je katoliško vseučilišče dandanes silno potrebno, uči nas najnovejši korak, katerega so morali storiti v tem oziru angleški škofje. Na Angleškem se po nekaterih vseučiliščih z vsemi sredstvi pobija in zatira krščansko mišljenje. Zato so ukazali škofje: Katoliškim vseučiliščnikom je dovoljeno obiskovati vseučilišče v Oxfordu in v Cambridge-u samo pod tem pogojem, da poslušajo celoten kurz predavanj o modroslovju, zgodovini in verouku pri katoliških profesorjih, da bi se na ta način, če ne odvrnil, pa vsaj oslabil pogubni vpliv brezverskih predavanj na mladino.

Kaj bi se reklo v Avstriji, ko bi naši škofje tako nastopili? E. L.

(Uporaba elektrike.) Dan za dnevom se porabi več elektrike in ni ga večjega mesta, kjer bi elektrika ne služila v najrazličnejše namene. I. vinotoka l. 1896. v Parizu dinamični stroji in akumulatorji niso ustvarili nič manj kot 19.385 kilovatov elektrike. — V Ameriki izpreminja devet transformatorjev moč slapa Nijagare v električno silo za 3000 konjskih sil, ki je napoljana v 26 milj oddaljeno, zelo obljudeno naselbino Buffalo, kjer stane ena konjska sila okoli 36 dolarjev. — Telegrafskih kabljev imamo do zdaj okoli 1300, njih dolžina znaša okoli 162.000 morskih milj. Najdaljši bo pa oni, ki bo v tistem oceanu vezal Ameriko z Azijo. — Z elektriko so jeli — marsikdo se bo čudil — tudi šoto izpreminjati v premog. Novi premog ima 76% ogljika, 5% vodika, 8% kisika in 11% odstotkov drugih primesi; dá pa le 3% pepela. Na Švedskem so se poskusi prav dobro obnesli. Tudi v Nemčiji so jeli židovski kapitalisti že resno misliti o novem premogu. Meterski stot bi veljal le 25 kr. — Kakor se poroča iz Baltimora, bo elektrika skoraj gonila ladje (pripovedke »lažnjivega kljukca« se uresničujejo) po morskih globočinah, kjer bodo preiskavali morská tla. — Na angleških železnicah napravljajo zdaj vozove, katerih tekoča telesa bodo gonila električne stroje in tako razsvetljevala vozove. — Na Dunaju izdeluje tovarna električnih strojev za neko blaznico stroje (za 500 konjskih sil), ki je bodo razsvetljevali s 3026 svetilnicami, jo greli in umobolnim obleko prali, sušili in likali, in, kar bi marsikateri gospodinji ugajalo, bo elektrika tudi železo v likalih grela. — Najzanimivejše pa je, da v neki tovarni za električne stroje v Londonu lové in pobijajo miši in podgane z elektriko. Kakor se zdi, slovaški otroci kmalu ne bodo več prodajali mišnic.